

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

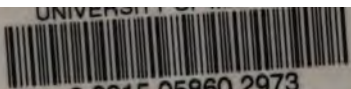
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UNIVERSITY OF

3 9015 05860 2973

(2)

PROPERTY OF

*The
University of
Michigan
Libraries*

1817

ARTES SCIENTIA VERITAS

№ 277/278

VIKTOR CAR-EMIN.
=

USAHLO VRELO.

PRIPOVIJEST.

Nagrađjeno iz zaklade Dušana Kotura za god. 1902-8.

U ZAGREBU.
IZDALA „MATICA HRVATSKA“.
1904.

-

18

.58

4

I.

Dugo mu je gospa Anastazija držala desnicu u suhim i koščatim svojim rukama i milo i tužno gledala mu sjajne, tamne oči. Te su oči bile pune dobrote i neke blage sjete.

I s udivljenjem gledala je njega stara gospodja, te od časa na čas ponavljala:

— A lijepo je to od tebe, Ivane, lijepo je, što nisi zaboravio svoje stare strine. Kako te ja rado gledam! Nakon toliko godina! — I sva sretna i zadovoljna potresala jakom njegovom desnicom i sve mu se smiješila, sve mu se smiješila.

A mladić, sav zbunjen, s izražajem one sjetne razmiljenosti, što mu je sada s očiju silazila na lice i stapljala se s blagim osmjehom na polu otvorenim usnama, zahvaljivaše strini toplim i srdačnim riječima. A ona je, nagluha kao što bijaše, mnogu riječ i prečula, ali je ipak sve pogadjala, i to što od pogleda, a što od smiješka i kretnjâ mladoga čovjeka.

Bilo poslije podne u nedjelju, za vrijeme večernje. Vani padala kiša sitna, hladna kiša, neugodna i dosadna. Sumorasto vrijeme, iz kojega kao da struji muklim dahom jesenjega umiranja, što zahvaća sve: i

nebo i more, i kite zelena lišća i bijelih cvjetova, što s vršcima krošnjatih stabala dopiru do samoga prozora sobe, „salice“ zvane, gdje se sjedeći na staromodnom i trošnom divanu nahodili gospa Anastazija i sinovac joj Ivan Ivančić.

Ona mu još svedjer nije puštala ruke. Nепrestano ga gledala onako milo i tužno i čudila se njegovu tako naglu i nenadanu dolasku.

— A naša Amelija, koja ništa i ne sluti... Što će ona, kad se vrati s večernje?

Amelija joj bijaše jedinica kći.

— Vidjet ćeš, kako je izrasla... kao jelva. Ala će se križati od čuda!... Da znaš, mi smo ti naime već svi držali, da te u ovim krajevima nikada više ne će biti...

— E, što ćete? — rekne on slegnuv ramenima. — Tako je došlo...

Na stolu ležao „album“ sa starim, izglođanim koricama.

On ga otvori i uze da po njem lista.

Gospa je Anastazija međjutim i dalje slijedila svoju misao. Ona se ogledala za prošlošću i mnogo je spominjanje isplivalo na površje njene duše. Jedno joj se osobito živo bilo utisnulo u pameti i premda je već od onda proteklo punih deset ljeta, ona ima još uvijek pred očima prizor, kad joj se ono Ivan bacio na grud i isplakav se kao dijete prošaptao joj svoju krajnju namjeru, da će se odbiti u svijet daleko, daleko.

I otišao... i od onda od njega nikakova glasa.

— Koliko si nama svima dao tuge!... Bog ti prosti!...

U njenu glasu bilo i blagosti i prijekora.

Mladić se smrkne.

— Tuge!?!... I svima, velite, svima...

I on se zagledao u sliku, što mu je, dok je listao po „albumu“, prva u oči pala. Omašna glava, široko obrijano lice puno nabora, oči sitne, zastrte sumornim, mrkim i strogim pogledom, a krupne usne jedva ras-klopljene na smiješak, u kom se očitovala sjena ironije i prijezira.

Njegov otac! . . .

Gospa se Anastazija takodjer sagnula nad „album“, pa stala i ona gledati sliku, što ju mladi čovjek tako pozorno posmatrao.

Ivan se okrenuo k njoj.

— Zar i njemu? — I pokazivao prstom na sliku.

Ona ga razumjela. Onome — tuge! . . . Zar on zna, što je tuga? Je li on ikada i znao za nju? . . .

— Ali tvoj ubogi brat! . . . Pa ja — tvoja stara strina . . . Ili mi jadni ne računamo ama baš ništa?

— I tu ste svi, svi, svi! — zaintači on glasom, što se kod posljednje riječi kao prelomio.

Anastazija ne kaza na to ništa. S uvelih joj se usana polako spuznuo smiješak, što joj je ostao još iza onoga lagašnoga prijekora; nebrojeni joj se nabori na čelu jače skupili, a pogled poprimio svoj duboki iz-ražaj sjete.

A Ivan je Ivančić i dalje gledao u sliku svoga oca, ali ne više onom predjašnjom upornosti i pomnjom. Njegova se misao sada nekuda odvajala od stvari, što je doslije privlačila njegovu pozornost. Zaletavala se njegova misao u prvašnje dane mladosti njegove, u dane, kad se i njemu smiješila sreća, u doba, kad je i njegovu dušu rajila ljubav, prva, žarka, snažna ljubav, tako zamamna s onim svojim velikim obećanjima . . .

Ta bi se pak misao od časa do časa opet k njemu vraćala, po tom bi se u njem kao ukočila i sledila, a on bi ostao kao okamenjen pod dojmom onih sijerih,

mrkih očiju, što su i sada iz slike gledale u nj tako oštro, tako grubo.

— A kako su te primili? — upita Anastazija, da kakogod pretrgne tišinu, koja ju već mučila.

Ivan se osmjehne.

— Maćuha kao maćuha... hladna kao mramor, ali za čudo dosta učtiva...

— A otac?

— Njega nisam ni vidio jošte... Ona mi rekla, da je negdje za poslom...

Anastazija pomaknu usnama i mljasnu nešto za sebe.

— Za brata i ne pitam... premda mislim, da ga je tvoj povratak upravo vratio u život?

Staračko joj se lice i opet osvijetlilo blagim osmjehom.

— Kakav dan za njega... kakva slava!...

— E, dâ, sirota brat!...

Ivan se pokunji i zašuti.

— Slab je, slab, — produži gospa Anastazija s uzdahom — ali Bog je velik... A onda, kako rekoh, tvoj dolazak, tvoja blizina, sve to može na nj djelovati blagotvorno. Meko je u njega srce, kao i u tebe, kao u pokojne vam majke; zato njemu treba ljubavi, a ljubavi nije bilo ni otkuda. Ta i sam znaš...

Anastazija zamukne, a u sobici zavlada tišina.

Vani je još uvijek rominjala kiša. Dopirao i pridušen šum lišća, što ga na mahove potresavao netom pojačali vjetar.

Ivan je i opet nehajno listao po „albumu“, pa odjednom stao na listu, gdje je bila slika mlada časnika u sjajnoj odori vojne mornarice.

Anastaziji izbila u očima veselost. Obje ruke položila sinovcu na rame, pa gledajući ispod oka na sliku rekne nekuda važno:

— Čuvam je, znaš?

A po tom, gledajući sad sliku, sad njega u lice, produži s istim izražajem na licu:

— A gle, ta malo ne isti, kao i prije . . . 'Tek brk nešto krupniji, ali lice uvijek ono isto . . . jest . . . eto!

Ivan poklima tužno glavom:

— A duša, strino? Da vam je vidjeti . . .

Ali je stara gospodja to prečula. Njezin je pogled bio jošte uvijek prikovan o sliku mlada čovjeka

— Kakav si mi bio krasnik! — divila se ona. — A odora? Kao da si se u njoj rodio. U kakvoj li bi ti sada bio časti, da . . .

Tu joj ostade riječ časkom viseći. Onda završi snizivši glas:

— Da nije one nevrijednice! . . .

Ivan se lecne. Pogled mu se odjednom zastre. Zaklopiv „album“ digne se, pa pridje k prozoru.

Gospa Anastazija pogleda za njim.

— „Ubola sam ga!“ — pomisli i bude joj ga žao.

U prvi mah htjede da mu se ispriča, ali se uzdrži.

— „Čemu? . . . Bolje ne dirati u ranu, koja, regbi, jošte krvari . . . Ali kako može“ — pitala se ona dalje, „kako može da još misli na nju, kako? Nije li mu ona prebila slavnu karijeru, slomila srce i dušu, otrovala mladi život? I kakav život! . . . Bog joj prosti!“

Njoj su i sada bili pred očima: ona, Jelena Randićeva, sva sjajna od zdravlja i ljepote, i on u svojoj krasnoj odori sa sabljom o bedru, onako pristao, onako stasit, fin, ugladjen, ama kao naslikan. Krasan par! Kako se za njima ogledale svačije oči, dok bi ono išli ispod ruke glavama nagnutim jedno prema drugome i čavrljali i smiješili se živo, povjerljivo i milo! . . . Sve im se divilo, ako se mnogi i pitao: „Otkuda njojzi jamčevina?“ — Ali se znalo, da je stari Ivančić bogat,

pa nije nitko sumnjao, da će stari uznastojati, kako bi mu sin ostao u dojakošnjoj svojoj službi i udovoljio velikim čežnjama i željama srca i duše.

Ali tu se i svatko varao, svatko osim nje — Anastazije. Poznavala je ona svoga djevera u dušu, znala je ona, da je njemu sreća njegove djece deveta, osobito, gdje se radi, da i on doprinese što god toj sreći. Pa maćuha!

Krivnja pak nije bila jedino u tom, te se sve to svršilo onako jadno.

Nju, Jelenu, njeno vladanje, njezin postupak — to je ono, što gospa Anastazija ne može ni danas pravo da shvati. Kako je ono tijelo moglo da onako ujedared ohladni spram njega i njemu okrene ledja, upravo u času, kad se on, da ukloni, što je stajalo na putu njegovoj i njezinoj sreći, odrekao službe i objesio časničku svoju odoru o klin! I kao da je u taj mah sam nečisti ušao u nju . . . ona ni čuti o njem. Tko da je shvati?

I stoga je i staroj gospodji nekuda za čudo bilo, te bi on mogao da i danas jošte na nju misli, ili da čak možda i žali za onom grešnicom. Bit će, te siromah i ne zna, što se sve s njom dogodilo poslije, iza onoga.

U ruke uzela okrajak šarena stolnjaka, kojim bijaše pokriven stari rasklimani stol, pa gnječeći medju prstima staro platno pogledavala od časa do časa na mladoga čovjeka. On je medjutim prislonjen o prozor gledao u daleke, mrke oblake.

U sobici bilo tiho; u njoj se već iz kutova dizale sjene prvoga mraka.

S tima se sjenama dizale i davne uspomene.

II.

Dolje na ulici postalo odjednom živo. Razdali se razni povici, smijeh i topot po pločniku.

Anastazija se trgne.

— Večernja svršila. Sad će Amelija . . .

Ona 'u riječi, a vrata se sobe naglo otvore. Stasita, strojna djevojka, živa crnka, sva zapaljena u licu, na kom se blistao prokšeni smiješak, stala na pragu. Još je uvijek raskrivala bijele, sjajne zube, ali ne više na obijesni smijeh, već na izražaj duboka začudjenja.

Podjedno pomolila se njoj iza ledja plava glavica, sinule dvije velike, lijepe oči, izbili nježni obrazi sa zdravim, dražesno savinutim usnama i obratkom, lako prislonjenim o rame začudjene crnke.

Ivan onako zamišljen nije ni zamijetio njihova dolaska. Opazila to gospodja Anastazija, pa dignuvši se sa svoga mjesta pridje k prozoru i lako potrephta mladića po ramenu.

— Eno Amelije! — rekne ona s onim svojim osmjehom, što joj je rijetko kada ostavljao staračke usne. On se lecne i raskolači oči. Trebalo je dugo, dok se razabrao i pogledao spram vrata, gdje se u taj isti mah razdalo zvonko, jako „oh“! puno velikoga iznenađenja i začudjenja.

— Ivan! — kliknu Amelija i zaletjevši se u sobu primi ruku, što joj ju pružao mladić, nemalo zatečen. I ona, sva zažarena u licu, sa stotinom je nesuvislih riječi davala oduška svome iznenadjenju.

— Ti ovdje?! . . . Pa tako naglo . . . A ja sam . . . mi smo . . . Ta je li moguće . . . Kako to . . . Ti? . . .

— Ma dā — govorio mladić, koji se već bio posvema razabrao i nekuda kao uživao u njenu snobivanju.

— Angjelino, stupi de unutra . . . To je Ivan . . . naš Ivan — doviknula Anastazija plavokosoj djevojci, što je još uvijek stajala na prvašnjem svojem mjestu, na ulazu u sobu.

Bila je blijeda — vanredno blijeda. Oči joj odavale veliki nemir, a taj nemir dolazio od nekoga unutarnjega straha, koji ju natjerao u toliku zabunu, te nije ni sama znala, što bi uradila.

U to priskočila Amelija, pograbila ju za ruku, pa ju privela bliže k Ivanu.

— Evo ti moje nerazdružive druge, moje lijepe Angjeline! . . .

I obujmivši djevojku oko vrata vragoljasto je poljubi.

— Randićeva, znaš, — izjasni gospa Anastazija, pa najednom zamukne.

Ivan ostane časkom osupnut. I njegovi obrazi lako pobljedjeli, i u njegovim se očima pojavila uzbudjenost.

— Kolike li sličnosti! — šaptala mu duša. Stas, crte, dâ i kosa . . . sve kao i u one druge . . .

Ivan se nakloni, stisne djevojci ruku i oćuti, kako je ta fina, glatka i puna ruka drhtnula u njegovoj.

Amelija je medjutim uz veliku buku primakla k stolu nekoliko stolica.

— Sad sjednimo, a ti, Ivane, pričaj! . . . Bože, tko bi mi bio rekao! . . . Toliko godina, pa ni glasa od sebe . . . Pa nisi se mnogo ni izmijenio . . . Brci . . . dâ, nešto obilatiji (pri tom uzvije komično-važno rukama sebi iznad ustiju), ali inače uvijek onaj stari, negdašnji Ivan . . . No, dakle sjedni sada i pričaj! . . . I ti, Angjelino, sjedni . . . svi sjednimo i slušajmo . . .

Amelija povuče djevojku za sobom i posadi je do sebe na divan. Ivan se, još svedjer uzbudjen, spusti na stolicu, što mu bijaše do rukû.

— A ja ću ovamo do njega — rekne gospa Anastazija i široko se nasmije.

A po tom, čim se smjestila na stolicu:

— Kako nas nije zaboravio! . . . Kako je on odmah pohrlio, da vidi svoju staru strinu!

I dok je to govorila, sve ga tapkala po ramenu. Amelija ga medjutim pomno promatrala.

— Amerikanac! Pravi Amerikanac!

Pa mu zaprijetila prstom :

— Zločo! . . . Ni da bi se kada oglasio, pa bilo i jednom riječi, jednim jedinim slovom . . . Ništa, baš ništa! . . . Pa da bi nam bar sada pričao štogod od onoga čudovišta tamo preko mora! . . . Čuj, — nagne se naglo nad stô — je li istina, što pripovijedaju, da u Americi ima kuća na dvadeset katova?

— Ima i na više — odvrati Ivan, zadovoljan, što je razgovor udario tim pravcem.

Amelija mahnu rukom.

— Mahniti ljudi! A regbi, da im ni žene nisu pametnije. Vele, da ih ima, što nose o vratu kolajnâ, vrijednih preko dva milijuna fijorina. I tašte da su . . .

Ivan se neprestano smješkao.

— Nije u tom Amerika, Amelijo . . .

On je izjašnjivao, upotpunjivao, nadovezivao, gdje je trebalo, i tako je razgovor tekao živahno i neprisljano. Ivan se dapače po neki put okrenuo licem spram Angjeline i u živu razgovoru tako se zaboravio, te se činilo, kao da njoj samoj pripovijeda. Ona ga je slušala isprva sva smetena i crvena, ali sve što dalje, sve s manjim nemirom i nekuda povjerljivije.

Medjutim se zgustio mrak i gospa Anastazija ustala, da zapali lukijernu.

Amelija skoči sa svoga mjesta.

— Pričekaj! Sad će nam Angjelina zaigrati štogod na glasoviru. Ala ti! Ne nećkaj mi se tu!

Uhvati djevojku za oba ramena i silom je povede sa sobom u pobočnu sobu.

— Čut ćeš — dobacila ona Ivanu s praga, otkud je u tinji čas nestane.

Malo potrajalo i iz pokrajne se sobe razlijegli akordi glasovira, prekidani i ispresijecani bučnim smijehom i glasnim pjevanjem Amelijinim.

U to se vratila gospa Anastazija s lukijernom, koja slabim svjetlom osvjetljivaše tek sredinu sobe, dočim su svi kutovi i veći dio stropa ostajali u sjeni.

Ivan je neko vrijeme prisluškivao zvucima glasovira, pa se okrenuo k Anastaziji, koja se opet spustila na prvašnje svoje mjesto do njegove stolice.

— U vas se, strino Anastazijo, ne umire . . .

Ona tužno uzdahnu.

— E, moj sinko, to mi je sve . . . Bilo — ti možda ne znaš — i u mene bure, bilo jada i čemera, bilo svašta, i eto ja se sama u sebi čudim, kako sam mogla da izdržim . . . A najzadnja — tu ona snizi glas i prihvati gotovo šaptom, — a najzadnja ostala bijeda . . . Sve otišlo . . . sve . . . ter vidiš!

Jest, zamijetio je on to, netom je stupio u kuću. Uske, drvene stepenice, što vode u sprat, sve mu se pod nogama tresle i pucale, a tako i pod, a tako i sve: sve puca, sve se trese, sve odiše pustom bijedom, svega, svega se prima duh starosti, svega . . . Mučno i tjeskobno bilo duši mlada čovjeka gledati toliki rasap i takovo jadno umiranje nekoč doista ponosne kuće. Pa i ova „salica!“ Kako je tu sve tijesno, staro, bršljivo. I to sve, sve: i starinski, izgledanoim kožom prevučeni divan — i on se provalio, dok se i stol pred njime sav ziblje. Tamo je pak u kutu željeznu peć pokrila rdja i prašina; pusti zidi požutjeli i pocrnjeli, dok svijeća „lukijerna“ daje tako malo svjetla, kao da hoće da naumice sakrije tragove kobnoga toka, što ga na svem i po svem ubilježile godine.

Stara gospodja kao da je pogadjala njegove misli.

— A, na što smo spali? Od dva broda i jedne „palače“!... Sjećaš li se, kad su mi kuću nazivali „palačom“? Pa eto, kuda je sve dospjelo i kako se sve porušilo i otišlo... E dâ, tako je, kad u čovjeka nema daljega pogleda...

Tu časkom prestane, a po tom proslijedi:

— Nego ima toga i drugdje. I svi vele: „Jedro nas ubilo“ — i uvijek tako! A što jedro!... Sami ste se ubili, sami, sami! Bilo za dobe otvoriti oči, a ne godine i godine tvrdokorno, glupo i smiješno mlatiti praznu slamu i neprestano plesti nekakove kombinacije, tako mutne, tako... Nego...

Ona mahne prijezirno rukom, pa zaigra prstima po stolu.

Mladi je čovjek udivljeno posmatrao njeno suho lice, navraskano mrežom naborâ, što joj ih urezale unutarne boli i zle prilike.

— I vi, strino, ... i vi?! Ali čujte, to su moje misli, moje misli — primi je on za ruku i živo joj je stisne. — Moje su to misli!...

Oči mu živo igrale, a lice se sve jače i jače rumenilo.

— Nego — prosljedila gospa Anastazija — po njem, po mome mužu ne bi se ni tako bilo postiglo ništa. On nije imao, kako sam već rekla, nikakva pogleda... Strašljiv, lijen, puñ kombinacija i svakojakih spekulacija u glavi, ali na djelu... dim... A najzada utekao utekao kukavno... Ti i ne znaš, kako je utekao?!

On je to saznao u San Francisku, ali ga to nije iznenadilo. Njegov je naime stric Fila Ivančić bio velik čudak, nepopravljiv fantasta i vrtoglavac... živa opreka bratu Marku, Ivanovu ocu, koji je uza svoju goropadnost i tvrdoću srca znao da hladnokrvno misli, a prema tome i radi

— No, — okrenu se ona k njemu — a što se tebi čini: probušiti brod, da se dokopaš osjegurine, pa uteći od straha, da te ne povedu u Gradišku, ä? Što ti se čini? Reci! A kad pomisliš, da je sto puta imao prilike prodati ga, pa da drugud okrene dobiveni novac! Ali ne, radje glavom o zid, a kad nije ni to pomoglo, onda: buši brod! A sramota neka žeže mene i ubogo dijete! . . .

Glas joj zadržće i ona prinese nad oči okrajak trošne marame, što joj bijaše privezana oko vrata.

Medjutim je u pokrajnjoj odaji Amelija dizala smijeh i viku za četvero, tako da je svojim glasom od časa do časa nadglušivala i iste zvuke glasovira.

— Nego jedno treba da vam priznam, strino. Ja sam naime u vašoj Ameliji našao krasnu i milu djevojku!.. Znete li? — primijeti mladić s namjerom, da razgovoru poda drugi pravac.

Anastazija podigne glavu.

— Dobra je, ali što to hasni danas . . . Nego najzada meni nije na teret . . . Bez nje bi mi i onako život bio pust i prazan, i da ti pravo kažem, meni bi bilo teško odvojiti se od nje, vrlo teško.

— E, ali trebat će ipak, da i do toga jednom dodje! — sa smiješkom će Ivan.

Gospa Anastazija mahne rukom, da pokaže, kako je ta misao od nje vanredno daleko.

— Ta molim te, tko da se u ovo naše doba približi djevojci siromašnoj, koja povrh toga nije ni dospjela, da se uživi u to svoje siromaštvo! Zaludu je, — proslijedi ona, raširivši navraskane usne na sladogorki posmjeh. — imade u životu više toga, što se ne zaboravlja lako! . . . Kuće propadaju, ali zahtjevi, predsude, moj sinko, to se još uvijek drži duše . . . pa je teško dati kćer prvomu kojekakoviću . . . Ti me razumiješ? . .

— Prosaca ja dakle ipak bilo?

— Pa bilo ih je, ne velim, da nije. Ali kakovih! Neki za razbibrigu, drugi... No dā, — proslijedi tiše, obzirno pogledavajući na vrata pokrajne sobe — ima i vrijedan dečko, ako hoćeš i s najboljim namjerama. i ja ne bih imala ništa protiv toga, ali što ćeš: mizerija tu, nevolja tamo. A kuća? Djeca? Otkuda živjeti? Kako? Čime?

Ivan ju sa zanimanjem slušao.

— A tko je to? — upita on.

— Kazat ću ti i to, ali samo tebi i za tebe... Mala bi me ubila, da sazna, e!

Gospa Anastazija pogleda ponovno plaho na stranu, popostane časkom, pa nagnuvši se k mladiću do samoga uha prošapta:

— To ti je Stipe Randićev... Ti ga znaš, kako ga ne bi znao!.. Dā, to ti je on... Pametan dečko, duša od čovjeka, kao kruh dobar... ali eto, kako rekoh, nevolja, sinko, zla nevolja...

Ivan se nije mogao suspregnuti, a da ne priupita:

— Pa kako to?... Zar im je sada tako zlo?

Kako ga ona nije u prvi mah čula, morao joj po drugi put ponoviti pitanje.

— Zlo?... I kako zlo!... Pravo rasulo, velju ti!

— A „Galeb“? — šapne mladić.

— Brod kao brod. Pa sada ga je samo polovina njihova. Ostalo je tvoga oca... Uzeo im za dug... ti i ne znaš toga... Bilo to odmah nakon onoga, što se s tobom zbilo. Otac je bio ljut na Randićeve i na njih bacao krivnju, što se tvoja karijera pretrgla. Njih kriviti!... Kao da im je, jadnicima, i bez toga malo čemera dala ona nevrijednica, malo jada, malo sramote! Nego što!.. Eh, kad bi ti znao sve!...

On se šuteći zagledao u tamni kut tamo do prozora. Na njegovu se licu nije ni žilica trgla i ničim nije pokazao, da bi rada saznao što god više, nego što već znade... Ali izbjeglo mu ipak nije ništa. Tako je on iz kazivanja strine Anastazije saznao, da stari Randić nije nikada oprostio kćeri onoga njezina grdnoga postupka. A tako ni Stipe.

— A kad su je otjerali... — htjela Anastazija da produži.

— Otjerali?! — izmakne se u naglici Ivanu pitanje i usklik od čuda.

— A dâ, ni toga ne znaš... Oh, grdne stvari! Koliko li ti je tu bilo bruke!

On ju gledao raskolačenih očiju.

— Zastranila, grdno zastranila... I danas živi u grijehu... Troje djece, pomisli!... Ali ti se za to ne skončavaj, Ivane!...

Ivan se glasno nasmija. Razbit i usiljen bio taj smijeh. On je to osjećao, i to ga srdilo.

— Ne mislim ja... — prihvati gospa Anastazija, — znam ja, da je ona već tebi iz pameti, ali ima nešto drugo... Njezin zavodnik... vidiš, ja ne bih htjela, da kad se sastaneš s njim...

— Ja... s njim? — prijezirno će Ivan.

— E, čuj, vidjet ćete se... u kući ti je... Zato samo pamet!... Dâ, to je sin tvoje maćuhe...

— Fabijo? — skoči Ivan, zaboravivši se i opet.

— Fabijo, dâ. Oni ti žive sada po strani, o sebi.

— Oženjeni? — dobaci Ivan, ali se umah i zgadio nad svojom izvjudljivošću.

— Ne razumiješ! — lukavo će gospa Anastazija. — Pa rekla sam ti... U ostalom, kako čujem, tvoja maćuha ne bi imala ništa protiv toga, da se pozakone, ali tvoj otac... on ne da. A to je jedino, gdje joj on

protuslovi, te gdje mu se ona pokorava, i to od straha, da tvoj otac ne razbaštini sina joj . . . Tako ti je to. Kako vidiš, zlo i naopako. A oni jadnici tamo nisu ničemu krivi. Da čuješ samo Stipa, kad je o tebi govor! Ma ni da si mu rodjeni brat . . . Ali pomoći nije mogao ni on, ni itko . . . Otkuda? Kako?

Nastala šutnja. Bio čas, kad je Ivan bez svake misli gledao u lice strini Anastaziji i s nekakvim nijemim otupljenjem, kao čovjek, koji ništa ne poimlje i ništa ne shvaća.

Anastazija ga pozorno posmatrala.

— U što si se zamislio? — upitala ga nakon odljega mučanja.

Strinino ga pitanje zbunilo. Kako bi, naime, bio mogao priznati joj, da se on u istinu u taj mah bavio mišlju na one ljude! I njemu se samomu nametnulo sada izvjesno pitanje, kome je uzalud tražio odgovora. — Kako se — pitao se on — slučajilo, te se ono dvoje našlo upravo na njegovu putu? Ponajprije mati i sin! . . . A sada i ona . . . treća . . .

— Nego, strino, — pribere se on — što ste ono rekli o Stipi? Ta valjan je ono mornar, ja znam . . . još u moje vrijeme . . .

Gospa je Anastazija pogadjala, da nije to njegova glavna misao, ali je očito bilo, da se toj misli uporno uklanja.

— E, dâ, ali što ćeš, kad kuda on, tuda i zla sreća za njim! Avarija, nebogo, za avarijom: dva broda razbio. A krivnja, dašto, sve na njega, premda bi sve to nekako došlo . . . Ali tako je: kapetan pa kapetan, on ima da odgovara — pa Bog! A da bude kraju zavrha, u potonje mu vrijeme oduzeli privremeno i brevet. Drugi bi svisnuo, on jadan trpi i šuti . . . A teško mu je . . . Prosudi: čovjek mlad, pun volje za rad i eto —

u najboljim godinama mora da se suši kod kuće... Pa da se takav ženi? Kako, molim te? Ali on to zna i sam, on je to dao razumjeti i Ameliji... Našla sam ti, nebore, pismo, što joj ga tom prilikom pisao... Pročitala sam ga... što ćeš, majka sam... I on ti joj piše... ama i kamen bi proplakao...

Tu je prestala i opet nadnijela nad oči ono okrajka marame.

— A ona?

— Amelija? A vesela ti je ona na oko i živa... ta vidiš je!... Ali tu u srcu... Oh, poznam ja nju dobro... Ona hoće da preda mnom taji, da me ne žalosti, ali ja znam sve, kako je njoj, a znam i to, kako je njemu... Uboga djeca! I Bog katkada... Nego svatko ima svoj križ, imaju ga oni, imam ga ja, — a, pa ni ti nisi bez njega.

III.

U taj se mah otvorila vrata, a u „salicu“ stupi mlad čovjek čvrsta i jaka uzrasta, lica zagasita i obrasla obilatom crnom bradom, što mu je lijepo pristajala licu i pravilnim, blagim potezima njegovim.

Gospa Anastazija pljesnu rukama:

— Mi o vuku, a...

Ivan ustane sa stolca.

— Stipe!

Došljak se zabaljio u Ivana kao okamenjen. Htio da nešto kaže, ali mu se zapleo jezik. Dugo je nešto u pameti tražio, a onda se odjednom lupio po čelu:

— Što vidim... Ivan!... Ta je li moguće?!

Pa se opet ukočio ne znajući, što da čini.

Nastupio časak neugodne zabune. Oba mlada čovjeka ostaše na mjestu kao prikovana; bilo je, kao da

je u taj mah između njih nešto stalo. Gospa je Anastazija u prvi mah pogodila nesnosnost trenutka.

— Da mi vas je tako uhvatiti u sliku! — našali se stara gospodja.

Još nije pravo ni dorekla, a već su oba prijatelja izmjenjivala prijateljske cjelove.

— Ja sam ti . . . znaš . . . — mucao je Stipe sav smeten. — Kako je pak bio ponešto težak u kretnjama, to ga je bilo čudno gledati, kako se ono na mjestu ziblje i vanredno uzbudjeno pogledava sad na Ivana, sad na staru gospodju.

Gospa se Anastazija dobrodušno smiješila sva vesela, što se onaj neugodni čas preturio tako sretno. Ivanovu dušu zaokupljalo predjašnje sjećanje. Nijem stajao on pred davnim prijateljem, pred prvim svjedokom svoje porušene sreće, i puštao ga, da mu stišće ruku i da mu se neprestano i mило smiješi. U ostalom ni Stipe nije mogao dugo vremena da probijeli bilo koju riječ. Na to ih i opet ponukala gospa Anastazija.

— A što ste tu stali, kao dvije plahe djevojčice! Kakvi ste mi to . . .

Stipe se široko nasmije.

— Gospa Anastazija ima pravo . . . kakvi smo mi to?

Ivan skrene glavom, kao da bi rada rastjerati neugodne misli, što mu navrle u glavu, pa stisnuvši srdačno Stipi ruku, rekne:

— E, davno se ne vidjesmo, pa eto . . . u prvi mah . . . A ti, Stipe, uvijek zdrav?

— Kako vidiš! . . . Ali ne radi se o meni . . . Ti, mi, moj brate, kakav si mi! . . .

Pa sniziv glas: — Znaš . . . smeo sam ti se malo, jer nisam mogao znati . . . ti me razumiješ! . . . Ali ti nemaš zla srca na nas, je li da nemaš? Pa kako i bi! Mi smo joj sudili i radi tebe i zbog . . . Nego ostavimo

te tužne pripovijesti . . . Imat ćemo kada, da i o koju nadrobimo, premda je bolje i ne dirati u ta da . . .

Po tom se okrene k Anastaziji.

— Došao sam po Angjelinu . . . Ona je, čini mi se, unutra. Mislio sam, da je neću ni zateći više. Učini me zadržao naš stari Afrikan i . . .

— Afrikan? — uščudi se Ivan.

— Da, stari Nadalo . . .

— Brat tvoje maćuhe — izjasni gospa Anastazija — I on se, znaš, vrnuo kući . . . Rodjena gruda vuče . . . ä, Ivane? . . . A ti, Stipe, ne čini li ti se da se onaj stari gospodičić nekako čudnovato smuća tebe? . . . Da ne bude i tu kakva . . .

Stipe se glasno nasmije.

— Znam, što hoćete da kažete . . . Što li vam svega ne izmudri! A glavu bih svoju dao, da Angjelina nije ni na kraj pameti, ta kako bi: dijete, a on zali starac . . .

— E, moj dragi, — tobož važno će gospa Anastazija — nije ti on još takav starac, da bi mu srce pao sâm led. Nadalo je još junak, a uzdržati se on i nadalje čvrst i svjež, ta ima i čime ga: gatun je on . . . Nego eto, što ja tu preklapam, „i su već toliko vremena same, a mi ovdje . . . a unutra k njima.

Pridje k vratima pobočne sobe, otvori ih i uunutra Ivana, pa Stipu.

U isti su mah, kad su mladići ulazili u sobu, zamuknuli zvuci glasovira, zanijemjela pjesma i njegovor. Djevojke se nekuda sve zarumenile i smekale.

— A gle, što vam je to najednom? — javi gospa Anastazija, koja je medjutim za sobom prerasla vrata.

Angjelina ustala sa svoga mjesta i sva crvena u lijepu licu pogledala brata:

— Doba je, Stipe, je li? . . .

U njenu glasu bilo toliko zvučne mekoće i nježnosti.

— Možemo ostati još trenutak — rekne on i nehotice pogleda Ameliju.

Ova porumenje jače i okrene se k Angjelini.

— Treba, da nam još štogod zaigraš . . .

Angjelina obori oči i sve se nećka.

Ali tu priskočila gospa Anastazija.

— Pa udarat će ona . . . Ala, Angjelino, onu moju staru: „La prière de la Vièrge“!

Angjelina se na posljétku spusti na stolac i podigne oči na Ameliju, kao da je pita, šta će da zaigra.

— Daj, Angjelino, daj onu molitvu, i meni je ona tako mila! — pogladi je Amelija po sjajnoj, plavoj kosi.

Angjelina preleti prstima po tipkama staroga glasovira, pribere nekoliko prijelaza i onda joj obje ruke stanu u mekan akord, pun velike tuge . . . I kad se je taj akord izgubio, kad je zamro u sobi, gdje je sve tiho bilo, uze djevojka da udara drevnu ariju, što je tako dobro pristajala staromu glazbalu.

Ivan se medjutim ogleda po sobi i svuda zamijeti iste znakove starosti i rasula: u kutu staromodni krevet, u sredini okrugao stol, pokriven starinskim, trošnim sagom, pa nekoliko rasklimanih stolica, prevučениh crnom, popucalom i zguzvanom kožom.

Po tom podigne oči na Ameliju.

Ona je stajala do glasovira i desnim se laktom prislonila o nj. Velikim su mirom počivale njene dobre oči na tipkama, kojima su prelijetali prsti njene prijateljice. Nego pronicavo je mladićevo oko i kroz taj, zacijelo prividni mir, tamo duboko iza trepavica zamijetilo

laku sjenu tihe sjete, što je u ovaj mah pod dojmom onih nujnih akorda još jače i jače izbijala.

Ali podjedno s tim žalobnim odrazom njene duše razokrivao se mladiću odmah i trag misli. Ta je misao odavala svu jakost i snagu volje djevojčine, kao i osjećaj njene široke svijesti, što ju poticala, da nad sobom neprestano bdije, te joj branila, da ne popusti nikakvim trenučanim porivima srca, već da smirena sa sudbinom svojom održi uvijek prevlast nad samom sobom . . . Otuda ono njeno običajno, veselo raspoloženje duha i ona bezbrižnost, što je kadšto prelazila i u samu dje-tinju obijest. Onda mu pogled pao na Stipa. Spuštenih ruku i oborene glave, s izražajem čovjeka srvana i utučena, stajao mladi kapetan do njega bez riječi, ali ne bez misli . . . A Ivan je pogadjao tu misao, kao i sve, što se u taj mah moralo motati u nutrini onoga svladanoga morskoga zmaja, i zirnuvši ispod oka na Ame-liju, bude mu neizmjereno žao i nje i njega.

A žalobni se zvuci „djevojačke molitve“ krilili sobom budeći u srcima tako tužne, tako nujne osjećaje.

Tu je Ivan pogledao i na onu, kojoj se pod prstima dizala žalosna, stara pjesma bez riječi, ali puna onoga tugaljivoga lirizma, što zanosi srce u neku tihu zaborav, odvajajući misao i ćutila od osobâ, mjestâ i stvari . . .

I sada mu je pojava mlade djevojke izazivala pred duševno oko sliku one, koju je toliko ljubio i zbog koje je toliko trpio.

Pjesma presta. Djevojčine se ruke odbile od po-žutjelih tipaka i pustile, da posljednji drhtaji staračkih žica tiho zamru . . .

Angjelina ustade, a gospa Anastazija korakne spram . . . prihvatila je rukom oko pasa i pritegne k sebi :

— No, lijepo, lijepo . . .

A to je potvrdila i Amelija, a za njom i Ivan.

— Pa kako čuvstveno! Upravo od srca! — okrene se Anastazija k Ivanu.

— Pa i jest u Angjeline tanko srce . . . Eto, još nije nikada udarala „Palome“, a da nije kraj toga plakala, — rekne Amelija i prebaci joj ruku oko vrata.

— Ali, Amelijo! — branila se djevojka, sva zastidjena i rumena u licu.

Amelija je živo privine sebi na grud i živo je poljubi.

— Evo, tako ti one dvije! — rekne gospa Anastazija potiše uz smiješak.

Ivanu nešto kopkalo u glavi.

— A kako otac, ä, Stipe? — zapita on iznebušce, okrenuvši se k mladomu pomorcu.

Stipe slegne ramenima.

— Na Rijeci je . . . sprema se na odlazak . . . A što da ti kažem: starost!

— Još uvijek na „Galebu“?

— E dä, kad meni ne dadu, da ga zamijenim . . .

Glas mu kod potonje riječi zaigrao. U sobi nastao mûk. Ivan slučajno pogleda Angjelinu i zamijeti, kako joj se trepavicâ uhvatio laki trzaj. Vidio je, kako joj se na licu pojavila tjeskoba, a to je isto opazio i na ostalim licima. Na to se i on kao pogružio, pognuo glavu i pokunjio se.

Razgovor zanijemje, ali su dotle govorila srca, zaokupljena nujnim osjećajima i tjeskobnim mislima. Svak je doduše mislio na sebe, na svoju nedaću, na svoju tugu, ali se i svakoga primala bol drugoga, kako je već tko bio kome srcu bliži. Od te obće, zajedničke sućuti nije bio isključen ni Ivan: dobre, staračke oči

gospa Anastazije gledale u njega vanrednom ljubavlju i dubokom samilošću.

Tako potrajalo neko vrijeme. Stipe se prvi prenu. Pogleda na sat.

— Odmaklo doba, Angjelino, red nam se je praštati . . .

— Popratit ću vas — javi se Amelija.

I oprostili se i izišli.

A kad je Ivan ostao na samu sa svojom starom strinom, položi mu ona ruku na rame, pa će onako iznebuha :

— Ako te pak otac ne primi?

Ivan se stisne u ramenima.

— He, svijet je širok . . .

— Dašto — naljutnu se gospa Anastazija — i ti bi . . . A ne ćeš . . . ja ti kažem . . . Ima tu mjesta i za te i još za dvojicu, trojicu . . . Ako je i staro, ništa za to . . . Mlad si, a mladi ljudi sve oživljuju i pomladjuju — sasula ona, pa umah prosljedila, uozbiljivši se : — Ne ćeš ti nikud, i da mi nisi više ni mislio na to! . . . Znaš li ti, da smo ja i tvoja pokojna majka bile kao sestre? . . . Što velju? . . . i više, mnogo više! Moj dragi, trebalo bi da čuješ, kako mi vas je ona preporučala čas prije, nego li je izdahnula! . . . Nego eto . . . ti si onda bio mlad dečko, bez razuma . . .

— O, sjećam je se . . . sjećam! — rekne mladić i zamukne.

U to se vratila Amelija. Doleti k Ivanu i primi ga za ruku :

— Da si ih čuo, — govorila ona sva zadahtana — da si ih čuo! . . . Angjelina . . . Stipe . . . sve sama hvala i slava! . . . Osvojio si ih, velim ti . . .

— A milo mi je, što si se spram njih ponio onako ljubazno . . . nego što! Ti si bio od uvijek fin i ljubazan — pohvali ga gospa Anastazija.

Ivan se gorko osmjehnu, pa izmijenivši s njima još nekoliko riječi oprostio se i izidje.

IV.

Vani bila kiša ponešto jenjala, ali se na nebu još uvijek crnile tamne mrlje oblačina. Iz podaljega dopiralo muklo i podušeno bučanje mora, dopirao i daleki grohot kamenja, što ga na žalu valjali valovi. Vjetar je od časa do časa mijenjao pravac i snagu: sad bi dunuo jače i razgonio oblake, sad bi se stišao, pritajao, kao da nešto vrebalo. Grdna olujna noć, crna maska, što ju od vremena do vremena priroda navuče na svoje lice, da kao zlo božanstvo stupi pred uplašena čovjeka, da mu udahne grozu i stravu pred svojim veličanstvom, popraćenim urnebesom orljave i muklim grohotom kamenja na žalu.

Ali na sav taj izaziv neumoljive prirode Ivanovo je srce ostalo sasvim mirno. On je dapače u sebi osjećao nekakvu sigurnost, olakšicu, što li, i neko novo raspoloženje, koje mu je vanredno godilo i budilo u njem čuvstva, o kojima nije bio ni sam sa sobom na čistu. Možda je tome doprinijela nemalo ona večer, sprovedena u kući stare strine? Bit će i to, jer nema sumnje, da je onaj srdačni, intimni razgovor s njome izazvao u njem mnoge uspomene, podsjetio ga toliko dragih i tužnih stvari, pokrenuo mu srce i misao na neki novi, utješljivi pravac.

Ali bilo i nešto drugo. On je sam sebi doslije bio tako tuđ, i u tuđini, u grozovitom takmenju u borbi za opstanak, što se oko njega odasvud dizala, on

se osjećao neiskazano osamljen. Danas se pak nahodi tu, na rodjenoj grudi; on ju osjeća pod svojim nogama i srce njegovo ne može da ostane ravnodušno spram njene blizine. Što više, on je u ovaj mah zaboravljao i na onaj bolni osjećaj, što ga u njegovoj duši probudio prvi pogled na ovo njegovo jadno i zapušteno mjesto, on na to ne pomišlja ni sada, kad se eto probija kroz tamne, tijesne, izrovane i blatne ulice svoga mjesta. Naprotiv: i te uzahne i blatne ulice, gdje ljudi jedva jedan pored drugoga prolaze, i uglovi izdratih i trošnih kuća, koje ni u pò bijela dana ne vide odblijeska jarka sunca, pa i stara crkva na tamnom opustjelom trgu sa svojim nevisokim sjetnim i mrkim tornjem, kao da su mu u ovaj mah u neku ruku povraćale pepeo odletjelih godina tužne mladosti njegove.

U takvim mislima, a da sam nije znao, kako, našao se ujedared kraj glavnih vrata očinske mu kuće.

Tu je naglo stao. Crna sjena staroga doma pričini mu se sad u tamnoj noći kao kakva mrka hrid, o koju mu se ujedared odbila duša uz udar, što mu potresao cijelim tijelom. Svi se dojakošnji dojmovi, uzbudjeni davnim uspomjenama, u jedan mah rasplinuli, ostalo mu samo jedno pitanje:

— A sada?

Već je bio upro rukom o uporku i htio, ne bez neke zebnje, unutra, ali preumi . . .

Razdražena, novim osjećajima uzbudjena njegova duša tražila slobodu prijatne osamljenosti. Bilo nešto u njem, što je išlo za tim, da se ta razdraženost i uzbudjenost njegove duše uzdrži i što više produlji. A kako nije mogao da odoli tim unutaršnjim poticajima, vrati se istom ulicom na trg, a odovud se lakom uzbrdicom pope do krajnjih kuća, do mjesta, gdje se nekoč dizala stara gradska vrata.

Tu se, njemu na lijevo, dizala u noć omašna, crna gromada, iz koje je nekuda čudno šumjelo i šušljelo.

— „Lodonjica“ ... stara lodonjica! — šapnu mladić i pohiti k ogradi, sred koje se dizalo golemo, stoljetno stablo — koprivić. Uvijek jednako to staro stablo s gorostasnom krošnjom, u kojoj još uvijek vjetar pjeva svoju davnu, staru pjesmu ... Staro stablo, kojemu se grane spuštaju k njemu, kao da hoće da ga zaštite, zaklone! ...

Ivan se posadi na okrugli zidić pod drvom. Onako u tmici prividjalo se, kao da on i drvo sačinjavaju jedno, činjaše se, kao da je oboje sraslo zajedno, tako je eto drevna nepomičnost omašnoga debla prešla i na njega samoga.

Ali on je međjutim davao maha svojim mislima i milim čuvstvima.

— Evo me, tu sam! — šaptaše udivljeno, a pogled mu proleti širokom prugom, što se u noći bijelila. Bila to cesta, kojoj se s jedne i s druge strane redaju cvjetni vrtovi i zeleni gajići lovorja i maslina. Te se masline u zvjezdanoj noći prividjaju kao bijele magle, sada mu ih pak oku otimlje crna tmina, kao što mu otimlje pogledu i okolne bregove s mnogobrojnim selima uokolo rasijanim, i more, što u daljini buči i na žalu valja okruglo bijelo kamenje ... Ali što nije vidjelo oko, pogadjalo je srce, što je od prvih dana mladosti njegove nosilo u sebi sve te ljepote.

A uokolo gluhota, svud osim na granama stare „lodonjice“ i na starim, bršljanom obavitim „mirinama“. što se tamo podalje nijemo dižu i uz fićukanje vjetra lagano ruše.

Djetetom se on često penjao na one zidine, kidao s njih kamenje, bacao ga dolje na popločeno tlo i slušao suhi zvuk njegova padanja. Već je onda osjećao u sebi

nekakav nagon, što ga odbijao od starine, nekakvu nenaklonost spram svega, što je izloženo vječnomu vrijemežu i beskorisnoj ljenivoj neradinosti.

I danas se taj nagon u glavnim svojim crtama ušćuvao u njem, ali uza sve to on se nikako ne može oteti osjećaju neke tihe i mile sjete, što je u njem budi blizina tih negdašnjih poznatih stvari . . .

Iz oblaka prokapljivala, rominjala sitna kiša . . .

*

Na trgu. nabijenu bijelim oblucima, odamnjeli koraci.

Ivan se Ivančić trže, naperi uši. Netko se bližao. Sudeći po brzim i lakim stupajima, mora da je žensko. I doista se upravo u taj mah na zavoju trga pojavila sjena. Tu je časkom stala, nekuda kao da bi od neodlučnosti, straha, čega li? Po tom se osokolila i zakrenula za ogradu. Bila je sva zadahtana: njeno brzo i naglo disanje dopiralo do mladoga čovjeka, koji se sada izvjedljivo ogledao za njom. Projurila je ona mimo njega žurno i lako i njemu se činilo, kao da se idući ni ne dotiče zemlje.

U zaledju, nedaleko od samoga stabla diže se oniska kuća. Pred tom kućom sjena stade. Opet onaj strah, neodlučnost, što li, kao i tamo na zavoju trga. To potrajalo trenutak, jer je malone u isti čas odjeknuo u noći s prva jedan slabi, pa dva, pa više sve to naglijih i jačih kucaja.

Nastupila tišina čekanja. U bravi ulaznih vrata zaškrinuo ključ. Gotovo u isti čas zaškrinula i vrata, a na pragu se pokazala žena sa svijećom u ruci.

Svjetlo te svijeće zasjenilo Ivanu Ivančiću oči.

Crnim mrakom zareže tanki, ali otržiti usklik, pun iznenadjenja, a podjedno i ironije.

Ivan se strese.

— Taj glas! . . . Taj glas! . . .

Sva se njegova ćutila usrijedila u ono svjetlo tamo.

A glas se izvijao jači, otržitiji, zlobniji :

— Blažene oči! . . . Suviše ljubežljivosti, doista!

A zatim suhi smijeh, podrugljivi smijeh.

— Ona je! — šapnu mladić i sav se skutri na kamenu.

Krošnja mu nad glavom šumjela i šumorenjem svojim podušila tihi i plahi glas, što je sada odgovarao onome prvome. Šuštanje se lišća na čas pritajalo i tihi onaj i plahi zvuk dopre do uha Ivanu Ivančiću.

— I ona . . . Angjelina! — uščudi se on.

Vjetar pojača i tihi se i plahi glas iznovice poduši.

Pa opet onaj suhi i podrugljivi smijeh.

— I ti si se usudila! . . . A što će svijet? . . . Kako te nije stid pred ovaku nevrijednicu? . . . Ta bila sam vam do sada tako zazorna! . . . Kad ste me sretali, oči ste od mene skretali . . . A sada odjedanput! . . . Koja sreća! . . . Ha, ha! Koja nenadana sreća! . . .

— Jeleno! — molio drugi tihi i plahi glas, što se sada izgubio u šapat.

Ivan je iz svoga zakloništa sav uzbudjen gledao u onu, što je licem bila okrenuta spram njega. Ista pojava, tek nešto krupnija, iste crte, tek nešto okrutjele, a tim je i izražaj lica, presićen nekim usiljeno-prije-zirnim ravnodušjem , postao tvrdji i oporiji.

Angjelina bila u sjeni, tek slabašni odblijesak drhtava svjetla petrolejke padao na nju sa strane. Dugo je ona nešto šaptala, što mladić nije mogao nikako da razabere. Vidio je samo, kako je neprestano sklapala ruke, kao da nešto moli, dâ, vidio je i to, kako je na posljertku prinijela ruke na oči, pri čem joj se glava na mahove potresala.

A druga zarogoborila :

— Sada dolazite . . . sada, kad me trebate! . . . A prije: „Marš, kučko! . . . Van, prokletnice! . . . Mi ne ćemo da znamo za tebe! . . . Ti nisi više naša!“ Tako ste se na mene izdirali, dok me niste izagnali kao pseto. A sada tražite od mene pomoći! . . . I kad bih mogla, ne bih pomogla, ne bih, nek svak pokuša, što znači to . . . bijeda! . . .

— Ali pomisli na oca, imaj milosrdja bar spram njega, starca! — zaklinjala Angjelina, podigavši nešto glas.

Druga odvratila:

— Milosrdja!? A je li ga on imao spram mene? Je li se on ikada popitao o svojoj kćeri, o svojoj unučadi, da li su živi, ili su crkli? A, reci? . . . Otac? . . . Ja nemam oca, ja nemam nikoga osim svoje djece i onoga, tko me hrani i oblači. To reci ocu . . . i laku noć!

U tren nestalo svjetla, a kućna se vrata zalupila štropotom, što je grubo odjeknuo u crnoj noći.

— Jeleno . . . Jeleno! — odamnio s polja moleći glas djevojčin.

Bez odgovora, nijema i mrka dizala se pred njom u crnoj noći oniska kuća.

Ivan Ivančić nije znao, što da misli. U glavi mu šumjelo, kao što mu šumjelo i nad glavom medju granama i lišćem staroga koprivića. Njegov pogled bio kao prikovan o onaj mrki zid, od kojega se još uvijek nije mogla da odbije sjena mlade djevojke.

— Jeleno! . . . Jeleno! — zvala ona ime svoje sestre glasom, što je izlazio jekom malaksale snage.

Ne dobivši odgovora, stisla se opet uza zid i tu stala nepomična, nijema.

Ivana je nešto vuklo k njojzi. Već je nekoliko puta htio da ustane, pa da joj se približi, ali bi svaki put ostao na mjestu plah i neodlučan.

Djevojka se jošte ni sada nije micala.

Tu mu glavom munula misao, nije li joj možda pozlilo?! Ta ga se misao čvrsto uhvatila, te on ne pitajući dugo ustane sa svoga mjesta i pohita prema djevojci.

Začuvši korake za sobom Angjelina se trgne i odade od sebe oštar krik. U glasu joj odjeknula sva strava i prepast, pojačana napetom uzrujanošću.

— Gospodjice! . . . Ne plašite se, tu sam ja . . .

Po glasu ga prepoznala, digla prema njemu oči i izlanula u krajnjoj zabuni:

— Vi? . . .

Glas joj se tresao. Vidjelo se, još se nije mogla da snadje od prepasti.

On joj se ponudi, da će je popratiti kući.

— Noć je ružna, a cesta tamna . . .

I upravo u taj mah zacvilio vjetar tako muklo i tužno, da su djevojku po svem tijelu prošli trnci. Tiho, jedva čujno zahvalila ona njemu, po tom još jednom obavila pogledom cijelu mrku kuću, postojala časkom, zagledala se u vis, u prozor gornjega sprata, kao da nešto iščekuje odonud, pa uzdahnula i krenula uporedo s mladićem niz ulicu, što vodi dolje na cestu. Prolazeći mimo ograde podignu i ona i on nehotice oči spram staroga stabla, koje je nad njihovim glavama žuborilo svoju drevnu, nujnu pjesmu. Iz podaljega dopirao šum mora i ruženje kamenja na žalu. I kiša je još uvijek rominjala.

Na tornju župne crkve udaralo devet sati. Angjelina se lecne. I kad je zvuk posljednjega udara zvona odamnio i nošen vjetrom zamro negdje u daljini, ona je u duši svojoj oćutila svu tajanstvenost noći i stravu, što ju ta tajanstvenost u njoj budila.

Išli su šuteći.

Taj ju muk još i više zbunjivao, on ju i jače stješnjavao, tako da je upravo popuštajući nekoj unutarnjoj potrebi, da razbije tu dugu nemilu šutnju, ona prva progovorila:

— Vi ćete se čuditi — poče i zape.

On je poimao njenu smetnju, on je razumio i muku, koja joj u taj čas tištala srce, što nije mogla uhvatiti zgodne riječi, da iznese pred mladića uzrok ovoga noćnoga pohoda.

On požuri, onako tek da nešto kaže:

— Znam, bili ste u sestre . . .

Potonju riječ izustio je s nategom. Na to zamukne i on.

Minuše i opet dva časa, dva vječna, beskonačna časa. Oboje pognulo glave, kao da sabiraju misli, kao da traže riječ.

Cesta bijaše pusta i tamna. Kako su silazili, tako je do njih dopiralo jače gruvanje valova. Njoj onako uzbudjenoj činjaše se, kao da sluša neki daleki plač djeteta, žene, što li? Lomljava morskih talasa odaje često i takove glasove . . .

Podidje je osjećaj straha i bilo joj, kao da će se stisnuti bliže k mladiću.

— Kako strašno buči! — prošapta. — Moj ubogi otac! . . .

Glas joj zatrepeće. Ivanu se djevojka vanredno sažali.

— Nemojte tako, gospodjice, najzada svaka puška ne ubija, a tako ni more . . . On se prekinu. Očuti svu praznoću te fraze, a onda mu se i nespretne pričinjale te riječi. Da ih kakogod prikrije, nastavi s mjesta:

— A kad odilazi?

— Već ovoga tjedna — rekne ona glasom, koji se kidao kao tanka srebrna žica.

A iza neduge šutnje:

— Starac, u onakim godinama, pa od nikud milosti... Ni od rodjene krvi... Vidite, to boli... to silno boli... A ja sam je uvijek branila... i toliko puta molila oca... Ali grijeh je njezin bio velik, prevelik... Ona je i vama skrivila... ja znam sve... Nego vi ste joj oprostili... vi ste tako dobri!...

Na usnamâ Ivanu Ivančiću zatreptao lagašan osmjeh.

— „Što to ona?... ja dobar?“ -- pitao se on.

A ona produžila:

— Dâ, ja sam već toliko puta molila oca, da joj i on oprost... I Stipa sam molila, a možda bi mi i uspjelo izravnati sve, kad bi se i ona trsila, da k tome doprinese, bilo koliko... Ali ne će ona, već... Nego i onako ste čuli...

Išli su lagano. Djevojka je u žaru svojih riječi često zastajala.

— A što sam ja najzada i molila? — produlji s gorčinom. — Neka umoli Fabija, te bi u vašega oca ishodio privolu, da umjesto našega jadnoga starca podje Stipe na zapovijed... I eto... to mi odbila.

Ivan je Ivančić gledao ispred sebe nekuda tupo. Velika se mješavina raznih osjećaja motala u njem.

— A zašto baš Fabijo? — upita on s nategom, savladjujući nevoljkost, koja je već htjela da prijedje u prijekor.

Iz tona, kojim je to izrekao, razabra ona, da je žacnut. S toga je odmah prihvatila živo podajući riječi svojoj svu mekoću i blagost duše svoje:

— Fabijo je u velikoj milosti u vašega oca... Vaš ga otac rado sluša, njega i vašu maćuhu, a i ona u svem ugadja sinu...

Na tu prostodušnu ispovijest u mladića se u tren primirila duša, dok su mu se usne rasklopile na gorak osmjeh:

— Sad razumijem . . . Trebalo obilaziti . . .

— Ali to nitko ne zna osim vas i nje. Ja sam uvrebala čas, kad je Stipe morao nekuda van iz kuće, i tako sam eto došla . . . Da moji saznaju, silno bi se ljutili, s toga vas molim . . .

Prolazili su između kuća. U tijesnu su prostoru njihovi koraci odjekivali muklo. Oboje ušutjelo, kao da ponovno prebiru misli. Kad se opet izvinuli na čistinu, lomljava mora, časkom udušena, pojačala se iznova. U djevojke se stislo srce. Ona je i opet mislila na oca.

Onda joj kao bljesak sinula misao u glavi,

— „Zašto baš Fabijo?“ — rekao joj on netom. I odista, zašto ne bi pomogao, zašto ne bi posredovao on, Ivan?

Ona stane. Mladić zanoseći se svojim mislima predmače korak, dva dalje. Po tom stane i on i pričekava, dok mu se djevojka približi.

Ona ga tražila očima, što se u tmici svijetlile.

— Gospodine Ivane, — počeo ona nakon oduljega kolebanja, — gospodine Ivane!

Uzbudjenost je se hvatala i ćutila je veliki nemir u glavi i u grudima.

— Ja bih vas nešto umolila — doda odmah i podje korak dalje.

On se trgne i pogleda je u čudu.

— Vi me tjerate u veliku izvjedljivost, gospodjice!

Ona se ohrabri.

— Ponajprije: ne zovite me „gospodjice“, već Angelina, kao onda, kad sam još bila dijete i kad . . .

Tu se prekine i žurno prihvati:

— Da vam, dakle, kažem. Oh, vi i ne možete da sebi predočite, kolika bi moja zahvalnost bila . . . U ostalom vi zrate, o čem se radi . . . O mom ocu, eto . . . Moj je otac . . .

Tu je Angjelini glas ponešto zadrhtao.

— Moj je otac — ponovi nakon kratke stanke — moj je otac, kako znate, star... a ja znam, da je i nemoćan, i ako on to preda mnom taji. Jednom riječi: za njega nije više more... i ja se, vidite, bojim...

Tu joj je opet zadrhtao glas i ona se na novo prekinula na čas.

— A netko mora za privredom — produži povjerljivo. — U nas se, naime, teško živi... Nije više, kako je nekoč bivalo... A pošao bi Stipe srcem rado, ali kako znate, ne dadu mu...

— Razumijem, oteli mu brevet.

— Ne radi se o tom. Njegov je brevet zadobio ovih dana — kako se to kaže — prvašnju svoju valjanost, i on bi se mogao ukrcati, ali... vi možda toga i ne znate... on je doslije bio vrlo nesretan na moru. pa nitko ne će da ga uzme na brod... Ljudi vele, da nosi za sobom nesreću... da, čak da je urečen..

Ivan mahne rukom, pa će kroz smijeh:

— Ludi svijet!... Slučaj htjede, te ga dva, tri puta stigla nedaća... i oni odmah u stare bajke!

— Je li, da i vi tako mislite? — naglo upita ona, i bilo, kao da je u kretnju, kojom se k njemu približila, i u glas, kojim je ono izrekla, prelila svu svoju veliku zahvalnost.

Po tom mu ona iskazala sve: i kako je njegov otac postao suvlasnikom „Galeba“ i kako ne da Stipi na brod. Dapače on je htio namjestiti drugoga kapetana, ali glasom ugovora, što ga bio sklopio s ocem, imao je pravo na zapovijest samo jedan od njih dvojice. I tako je na brodu ostao i dalje stari Randić.

— A ja sam htjela umoliti vas, — produži djevojka onim svojim mekim i blagim glasom — da vi nagovorite...

Već prije, u pô govora, bio je Ivan shvatio, kuda to ona smjera. Kod zadnjih se pak njenih riječi zagledao u crno obzorje, tamo, gdje je upravo u taj mah daleko, daleko nad crnim, šumnim morem sijevnuo bljesak . . . sijevnuo i u tren izginuo.

Ivan spusti glavu i zamisli se.

Angjelina videći, da ne odgovara, duboko se snuždi.

— Zaklinjem vas, gospodine Ivane, — prihvati ona drhtavim glasom, što je prelazio u plač — pomislite na visoku starost moga oca . . . i na bijedni položaj moga jadnoga brata . . .

Ivana se duboko kosnule te riječi.

— Gospodjice, — rekne on nakon stanke — vama je bez sumnje poznato, što je mene u svoje vrijeme otjeralo od kuće . . . ali vam nije znano, da je tu i moj otac imao svoj dijelak. Mi se nismo slagali . . . moj me otac nije nikada ljubio . . . Ja sam mu bio tuđ, kao što sam ostao tuđ i cijelomu svijetu . . .

Glas mu se prelomio. U uzbudjenosti svojoj, i kao u želji, da udovolji nekoj unutarnjoj potrebi, stane on tražiti djevojčinu ruku i našavši je . . . vruće ju stisne.

Nad njihovim se glavama gonili jaki zamašaji vjetra. Mukla tutnjava mora ozvanjala u noći i u stotinu se odjeka razbijala o pećine, o humke i brežuljke. Oblaci teški i tmurni dizali se nad morem, kao da će ga sad nã poklopiti. Tamo daleko nad „Malim Vratima“ izbio bi od časa do časa bljesak i trenučano osvijetlio mrku, uzburkanu pučinu.

Mladić se i djevojka ne maknuše s mjesta. Njihove su ruke bile još uvijek stisnute jedna u drugoj. Nijemo su gledali ispred sebe i besvijesno prislušivali nevjeri, što je s polja dolazila.

Lagašan drhat Angjelinine ruke dozove Ivana Ivan-
čiča k zbilji. On spusti naglo tu sitnu i meku ruku i
nekuda kao postidjen poodmakne korak naprijed.

Onda se okrene k djevojci, koja ga je sva uzbu-
djena slijedila:

— Nego budite, Angjelino, uvjereni: štogod bude
u mojoj moći, uradit ću sve, samo da vam se primiri
to vaše dobro srce. „Galeb“ odilazi, rekli ste...

— Do dva, tri dana — odgovori djevojka plaho.

— Ima dakle vremena... Još jednom, računajte
na mene i nadajte se.

To je djevojku osokolilo.

— O, lijepa vam hvala, od srca hvala! — rekne
ona i stane.

Bili su prošli groblje i sad se eto ujedared našli
pred vratima Angjelinina stana.

Ona mu na rastanku pruži s ushitom ruku.

— I Ameliji će biti drago — šapnu ona uz tajin-
stveni smiješak. Ja ću vam već pripovijedati...

— O, znam ja već koješta — nasmija se Ivan.

Angjelina pogleda gore prema rasvijetljenu prozoru
i položivši prst na usta lane:

— A sada lijepa vam hvala i s Bogom!...

I nestade je u tamnoj veži.

Ivan je po tom upravio put svoga doma. Onaj pre-
djašnji zanos, što ga bio obuzeo na povratku iz kuće
strine Anastazije, bio se ponešto slegao u njem. Sad se
taj zanos, ako i u drugom obliku, ponovno pojavio. A
bilo i neko drugo čuvstvo, što ga u taj mah svega po-
dilazilo, ali on se njime sada nije htio da bavi.

V.

A ni podavao mu se nije dugo. Druga su čuvstva,
drugi osjećaji nastupali sada na njegovo mjesto. Netom

je stupio u tamnu vežu starinskoga očinskoga doma, bude mu u duši nekako tjesno. U kući hladan mŕk, hladan kao stijene, što ih je sada opipavao rukom, da ne padne.

Gore na hodniku ista čuvstva, isti osjećaji. I tu sve hladno, sve sumorno.

Kroz cjepotinu na vratima blagovaone prodro u hodnik tračak svjetla i pružio se po podu.

— „Unutri bit će još i hladnije“ — pomisli Ivan i u srcu oćuti zebnju. Osta čakskom neodlučan, kao da promišlja, bi li ušao. Po tom pokuca tiho na vratima, otvori ih i udje.

Soba bila pusta. Na prostrtu stolu gorjela podušena lampa sa zelenim zaslonom, što je na suprotni zid bacao od sebe debelu sjenu.

Polako zatvori Ivan za sobom vrata blagovaone.

U kutu se pružio veliki divan. Ivan mu se prikući šumke i spusti se na nj.

Soba ga sa svojim namještajem slabo zanimala. U njoj nije nahodio ništa svoga; ništa njegova nije živjelo u njoj. Na stijenama, drugaćije olićenim, drugaćiji su sada cvijeci: na stropu golemi koluti i neukusno poredane boje. Tako je od prilike i s ono slikâ na zidovima, a tako i s posobljem. Sve se to ni iz daleka ne slaže sa slikom, što mu u duši ostala tamo od daleke djetinje dobe. Sve se promijenilo.

A zna on i to, kada se to mijenjalo. Bilo u doba, kad mu se otac po drugi put ženio. Tada je on — onako malen — morao da zajedno s bratom pomaže prenašati staro pokućstvo, posljednju uspomenu na pokojnu majku, gore na tavan, gdje su ga, ako ga nisu rasprodali medju seljake, zacijelo rastoćili crvi. Ali je njemu još uvijek usadjeno u pameti, kaćo je ono tu nekoć bilo. „Kredenca“ bila mnogo ukusnija od ove, a

bilo je u njoj i mnogo ljepših stvari. Osobito je mnogo bilo dragocjenih posudica iz japanskoga i kitajskoga porculana. Pa i slike su bile ljepše i nisu predočivale samih pustih, većinom sumornih krajeva, kao ove, već mila i svijetla lica i prizore pune miline i poezije.

Ni portreta pokojne majke nema više na starome mjestu nad divanom.

— „Uništili ga!“ — šapnu. Nego tu sliku svoje majke nosi on i danas u srcu. Nosi je baš onakovu, kakova je bila onda u davno vrijeme. Ništa mu nije izbjeglo od nje, ništa se nije izgubilo: nijedan potez, nijedna crta nada sve dobra lica. A tako mu ostala u duši i sva milina njena pogleda, onoga pogleda, što ga od časa njene smrti pratio ovuda i u daleku svijetu . . .

Tu je zažmirio očima, da milu sliku bolje uhvati. Bilo mu sada, kao da gleda ravno u nju, u ono njeno dobro lice, na kom kao da se i sada sjao mukotrpan izražaj. I tu počuti, kako se na jednom nešto u njem ganulo, oči mu zastrla magla, a ruka je sama od sebe posegla za zlatnim medaljonom, što mu na prsima visi o lancu. U tom je medaljonu čuvao čuperak kose svoje majke.

Otvori ga i s neiskazanom ljubavi poljubi.

*

Mala vrata, što iz kuhinje vode u blagovaonu, lagano se otvore. Ivan podigne oči. Na pragu stala žena, visoka, a tanka, malene, nešto pognute glave. Očevidno se zamislila. Crte na košćatu joj licu, punu nabora, sabrale se u skrban. ljutit izražaj.

Njegova maćuha — Tonca! . . .

U to ga već i ona uočila. U jedan joj mah lice poprimilo drugi vid, a dojakošnji izražaj zadahnuo se

nekom slatkoćom i skrušenošću, koja bijaše u nimalenoj opreci sa šiljastim, oštrim njenim obratkom i jakim, izbočenim usnama.

— A, gle! — usklikne sva iznenadjena, s onim svojim pritvorenim izražajem slatkoće u licu i glasu. — Dugo si se negdje zadržao. — doda — ali ništa za to, u nas se uvijek kasno večera.

To govoreći pristupi k svjetiljci, da je navine, e da bude više svjetla.

Ivan ustane sa svoga mjesta.

— Ne bih li mogao vidjeti oca? — upita.

Ona kano da se je nadala tome pitanju. Hitro odgovori:

— Veli, da mu nije dobro, pa se povukao u svoju sobu... A bit će... Nego ti znaš... Najzada, što ćeš?... Uvrijedio si ga... Ali ostavi... ja ću već zgladiti... Bit će bolje, da pričekaš do sutra.

On ne rekne na to ništa, već se ponešto smrknut ušeta sobom.

U jedared stane.

— A gdje je Andro? — upita gledajući na stô, gdje su bila poredana četiri pladnja.

Plamen se u lampici neprestano dizao i spuštao. Tonca se ogleda po sobi i uočivši na suprotnoj strani otvoren prozor, kroz koji je s polja dopirao vjetar, pridje k njemu, te ga zatvori.

— On ti rijetko s nama večera — odvrnu vraćajući se od prozora. — Osobito se za ovakova vremena za dobe povuče u svoju sobu.

Glas joj je zvučio posve ravnodušno. Namještajući čaše na stolu zaključí:

— Oh, cijela pokora s njime!...

Ivan se zamisli i zašutje.

U to se na vratima, na koja je netom ušla Tonca, ukaza mlad čovjek, krupan u tijelu, a u nošnji i kretanjama nemaran. Krupno mu i okruglo lice bilo rumeno bilo zdravo i svježije. Majušnim svjetlosivim očima neprestano je žmirkao, a gledao je u svijet dosta mirno, ali gotovo uvijek podrugljivo i drsko.

Takvim je pogledom, netom je stupio u sobu, saletio ispod oka i Ivana. Ovaj je u njem prvim mahom, prepoznao sina svoje maćuhe — Fabija.

Tonca bila u velikoj brizi; osobitim nekim glasom prekorila sina, što se i on toliko zadržao.

— Pozvala sam i njega, — rekne ona obrativši se k Ivanu — da budete zajedno . . . Nego kako se to držite?! . . . Kao da se i ne poznate! — doda smračivši se.

Mladići pristupe jedan k drugome bliže i muče si pruže ruke.

Tonca je sve nešto hukala i uzdisala očevidno s namjerom, da ne bi medju njima došlo do kakve neugodne, nemile riječi.

— I nisi ga našao? — okrenu se ona k sinu.

— Nisam — odvrnu on kratko i suho.

Tonca se smrknu i objesi glavu. Nešto je u njoj neugodno kopkalo. Postajala časkom i stisnula usne: vidjelo se, da se s trudom savladjuje. Po tom se javi:

— Smjestite se za stô, ja sam u čas tu s večerom.

I izidje. Oni sjeli jedan nasuprot drugome; mučke sjeli, a tako i ostali još neko vrijeme.

Na prozoru sinuo bljesak. Za njim slijedio mukao, pridušen šum daleke tutnjave.

— Bit će oluje — oglasi se Fabijo.

— Bit će — odvrnu Ivan i zašutje.

Udje Tonca noseći na rukama omašan pladanj, na kome se bijelila slasna riba.

— Lubin! — požudno će Fabijo.

— Mislila sam, da će doći. — Ostalo suspregla na usnama, što joj se još i dalje pomicalo.

Kad se sve troje našlo za stolom, opazi Ivan, da je jedno mjesto ostalo prazno.

— Čekate li gosta? — upita.

— Jest, imao da dodje ujak Nadalo... Nego ti valjada i ne znaš njega, ujaka Nadala!... A i ne možeš znati. Tà koliko ga godina ne bijaše tu!... To je brat majčin... Čovjek pun novaca!...

Toncu je još uvijek mučila izvjesna, sumorna misao. Okrenula se k sinu, i ne mijenjajući lica zapitala:

— I ne znaš, gdje se nahodi?

— Sada ne; ali rekoše mi, da je cijelo poslije podne bio u čitaoni s mladim Randićem... Kamo je za tim izginuo, ne znam. Bit će, da ga je Stipe poveo sa sobom... a možda i nije...

Na Toncinu pladnju zazvečile viljuške.

— Bit će, kako ti veliš!... Znadu oni svoj posao! Očito je, da idu za tim, da ga premame na svoju stranu... Ulizavci jedni!...

Ivan podigne oči na maćuhu. Na košćatom joj licu, zalivenom nekim čudnim rumenilom, igrale sve žilice, a usne se krivile kao u grčevima, dok joj se jedva zamjetljive obrve na narovanom čelu posvema izgubile među naborima, a širom otvorene oči sipale nešto, što nije bilo dobro...

Taj strašni izražaj njezina lica dozvao Ivanu u pamet mnogi gorki čas prve mladosti njegove.

Taj bi naime izražaj bio obično pretečom grdnih oluja, što bi se onda izdušile nad jadnim ledjima njegovim i brata mu Andra.

— A gdje je stari? — upita Fabijo, valjda, da skrene razgovor.

— Otac? — ispravi ona. — Nije mu dobro . . .

Trzaj usana i drhat žilica na njenu licu jošte nije bio popustio, a ni oči joj ne ublaži mekaniji izražaj.

— Ne, — javi se opet Tonca odrešito i grubo — ja ne dam, da mi tko na nogu staje!

Tresla nervozno glavom, iz očiju sipala strijele, pa kao da traži, u koga bi ih uperila.

— Ne koristi to, — primijeti Fabijo, otrijevši ubrusom sitan, plavi brk — već ti lijepo uhvati zgodu, pa čist račun . . .

— Čist račun?! . . .

Ona ga pogleda s nerazumijevanjem.

— No dā, — sa smiješkom će on — brat ti je, a ti govori s njime! . . . Reci mu, što misliš, pa nek papir zapjeva! . . .

Tonca htjede da nešto pridoda, ali kao da se sada tek sjetila Ivanova prisuća, preumi i ne rekne ništa.

I Fabijo kano da je uvidio, da je predaleko zašao, zavrne razgovor na drugo. Taj se pak razgovor kretao sada oko običajnih, svakidašnjih stvari, pa su na hladna pitanja slijedili još i hladniji odgovori. Sve, sve se činilo nekud prisiljeno, ni da bi što dolazilo od srca. Na to je Fabijo zapalio cigaru i sav se izgubio u kolutima modrikasta dima. Tonca je i dalje šutjela, a Ivan je gledao ispred sebe s izražajem tupe dosade, što mu već od neko doba ovamo pritisla dušu. U drugu ruku poželje podati se k bolesnomu bratu, to više, što je znao, da će ga time vanredno obradovati. Kako je pak u taj mah bio zapeo razgovor, uhvati on zgodu, digne se, oprosti se u dvije riječi i izidje polako iz sobe. Bilo mu, kao da nekuda na sebi osjeća neprijazne poglede kojima ga ono dvoje pratilo, dokle ga nije nestalo iza izlaza. A da su ti pogledi doista neprijazni bili, dokazom,

su već prve riječi, što ih nakon njegova odlaska izmijenili Tonca i Fabijo.

— Čini se, kao da smo mu dodijali — zareza prvi Fabijo.

— I on je još trebao! — mlijasne Tonca. Obori glavu, a obradak podupre palcem i kažiprstom.

— Dä, dä!... Koji ga djavao natentao, te se vratio upravo...

— Ma!... A mi smo svi držali...

— E, moja draga, ovaki ne uniru lako... Nego nije meni do toga. Sve ti se ja nekako bojim, da bi nam taj došljo mogao dati još i okapanja...

— Kako?

— E, stari!... Sin mu je...

— Dä, a ja? Zar sam ja za, ništa tu?!...

Ona se suho nasmija. Nastade šutnja.

Na prozoru bi češće sijevnulo, a mukla tutnjava kao da se sve više bližala.

— A znade li i ona... da se je vratio? — upita otežući Tonca.

— Tko? Jelena?

— Dä, znade li?

— Zna. Ja sam joj rekao.

— Pa što ona?

— A što bi? Nasmijala se, a vragoljasta kako je rekla, da mu je već valjda zacijeljela na srcu rana. Nego, mä... kad smo već kod nje... ja imam eto da govorim s tobom... Ovakav život... pojmit ćeš...

Tonca se stisnula u plećima.

— A što ćeš da uradim ja... Stari je, znaš i sam, u tome tvrd, neobično tvrd... On mrzi one ljude, eto...

— Ali ta ona je prekinula s njima... posve...

— Ne koristi ni to... Pa upravo o njoj ne će on da čuje... On joj ne može oprostiti, što mu je sin og nje pustio vojsku, vidiš... Pa to i sam znaš...

— Znam; ali ja znam i to, da ja ovakav život ne više da provodim — eto...

Mračan mu se pogled još i više zastre.

Mati ga zabrinuto promatrala. Crte se na njenu u sabrale u izražaj skrbne krotkosti. Ona je šutjela puštala, da govori, da se izjada, iskali. Tako je od ijek postupala s njime; uvijek, pa i onda. kad je bio očitaj bludnji ili krivnji. Tako je ona njega odgajala. prva ga, još kao dijete, mazila i tetošila, a on se izjada kao odrastao mladić tako razmazio i rasprokšio. bilo u njega i očine éudi. Kapetan Cene Burić — nein prvi muž — bio čovjek naprasite éudi, napržit svojeglav. Svojim je mornarima na brodu bio strah i pet. A ni među drugovima nije imao prijatelja, tako nije nitko požalio, kad ga ono pri posljednjem posku u svijet negdje u pô oceana udarila kap i on u jljepšoj dobi otišao, da bude hrana ribama...

Tonca je sve to znala, ali to je se nije primalo; a se svoga muža i danas jošte s udivljenjem sjeća. an utjecaj i veliku vlast imao on nad njome i u egovu pohvalu mora se reći, da se on nije tom vlašću kada zlo služio. On je svoju ženu štedio, dapače i ovao ju je, jer je u njoj nahodio mnogo svoje odlučsti, odrešitosti i eneržije. I za to ga ona imala jošte lanas u najboljoj uspomeni.

Inače je poslije muževlje smrti svu svoju ljubav rijedila u sinu, a tako je, kad je odrastao, prenijela nj i sve ono štovanje i udivljenje, što ga nekoč noa spram muža. S toga joj je prva skrb bila, da pod vim krovom — u kući Marka Ivančića — zajamči ome sinu prvenstvo. To joj je doista i lako išlo za

rukom. Bila je u mladje dane, mora se priznati, dosta lijepa, pa je tako osvojila svoga, drugoga muža, te on u kratko nije ni imao više svoje volje. Bila u ostalom i u njega, kao i u većine mornarskoga svijeta, čud žestoka i goropadna, ali pred njom, pred svojom ženom — kao janje. Umiljato se oko nje previjao i ugadjao joj, gdje je samo mogao. Na stotine zanimljivih crtica kolalo o tome mjestom, od kojih su mnoge doprle i do njegovih ušiju. On planuo i do mala pokazao svijetu, kako je u njega sve drugo, nego li janjeća čud. A pokazao je to u glavnome svojim odnošajem spram rođene djece: Ivana i Andra . . . Tonci je pak to bila voda na mlin i ona je u potaji potpirivala vatru i podjarivala muža protiv njegove vlastite djece. Marko Ivančić uvidje, da joj time ugadja, s toga i njegova goropadnost nije imala često ni granica. Najzada je uzeo da i zlostavlja djecu . . . dok je s druge strane pastorka sve većma milovao i mazio . . .

Tim se je eto načinom Fabijo u očuha domogao velike milosti, tako da se je svaka mladićeva želja u kući smatrala zapovijedju.

Do prvoga sukoba izmedju očuha i pastorka došlo je tek onom zgodom, kad je Fabijo stupio u tješnji odnošaj s Randićevom kćeri i izrazio svoju namjeru, da će se vjenčati s njome. Tu se kapetan Marko nije mogao da suzdrži. On je čisto i bistro izjavio, što o tome misli i koja je njegova volja. U jednu riječ: s Randićevima ni u raj!

Priskočila i majka, ali ovaj put za čudo — ne da posreduje, već da se postavi na stranu muževu.

Ali Fabijo ni čuti. Majka išla oko njega s lijepa, ne bi li ga kako nagovorila, da odustane od te svoje namisli. Ona se je u jednu ruku nadala kakvoj boljoj partiji, a u drugu nije htjela da razdražuje muža.

Marko je Ivančić bio naime odlučio sastaviti i oporuku i svojim glavnim baštinikom imenovati pastorka Fabija. S toga je ona molila i zaklinjala sina, da se kani Randićeve kćeri, ali sve uzalud. A kad mu jednom time dodijala, on se nenadano sav smračio, digao šaku, spustio je silom na stô i viknuo:

— Ni riječi više! . . . Moja volja — volja sviju i . . . dosta! . . .

U tom je času Tonca u svome sinu vidjela sliku i priliku svoga prvoga muža. Ona se sva stresla, pognula glavu i skrušenim, krotkim glasom uzela da ga miri, nagovarajući ga, da se strpi — ona će već izravnati sve.

Ali tu se Toncina odluka razbila o neslomivu volju Marka Ivančića. te joj nije preostalo drugo, van da iznova savjetuje sina, neka se kani djevojke, e da jednim mahom ne razori, što je ona tolike godine brižno gradila.

Ali je odnošaj medju Jelenom i Fabijem bio tješnji, nego li ga ona u prvi mah pomišljala. Do skora izbile na javu i posljedice . . . Stari Randić otjerao kćer s očinskoga praga, a ona se smjestila u kuću kraj „lodonje“.

Taj joj je stan našao Fabijo, a kako sâm nije zaradjivao ništa (u prvoj je mladosti promijenio nekoliko škole i svaku bez uspjeha), imala je majka da skrbi za nj, za nevjenčanu ženu i za dijete. Stari je Ivančić to znao, ali nije popuštao. U mjestu bilo mnogo rugla. Starcu je to godilo; bilo dosta smijeha i onda, kad je njemu prevarila sina, — a ono ga nemalo grizlo, premda nije to pred nikim pokazivao. Čuvao je on to tamo negdje u sebi duboko.

Fabijo je medjutim sâm dokučio, da sa starcem nema šale. Znao je, kako se teško žive, i za to je odustao od ženidbe, ali nije od žene. Živjeli su oni i dalje u

onoj kući kraj „lodonje“. i evo — već im se tamo i treće dijete rodilo i sve izvan zakona. Upravo je za to njihov, osobito pak Jelenin položaj u mjestu bio sve to nesnosniji. Sve ju susretalo s prijezirom i s omalovažavanjem, nitko je nije htio u kuću, ni u društvo. Pa i djeca su u to ponarasila, a zna se, kakva je u malim mjestima sudbina takovih jadnika.

I Fabiju i Jeleni dogorjelo. On je već od neko doba ovamo napastovao majku, da gleda predobiti oca, ne bi li pristao na taj brak.

A tako bilo i večeras. Nadrobio joj on i sasuo svašta. Spomenuo joj svoj položaj, pa i ženin, a i djecu.

— A najviše mi je do uboge djece — rekne on znajući, da će time majci do srca.

Ona je vanredno voljela sinovlju djecu. A koliko ju stajalo muke, dok je ishodila u muža dopuštenje, da ju mogu kadšto pohoditi.

— Daj se ti samo strpi koje vrijeme — rekne mu nakon mučne i teške šutnje.

On grune:

— A ja vam velim, da je ustrpljivosti bilo dosta! Dalje ne ću . . . Radije ću . . .

Tu se prekine, a po tom sasuo:

— Dä, ja vidim, da mi ne će preostati drugo, nego podaviti ženu i djecu, a onda puknuti u sebe . . . eto!

Grozan mu se izražaj razlio licem. Tonca ostala neko vrijeme otvorenih ustiju, nepomična, kao okamenjena, tako su porazno djelovale na nju Fabijeve potonje riječi.

— Sinko. Bog ti prostio! — hukne ona, gledajući sa stravom u njega.

On mahne rukom nehajno.

— U ostalom vi znate, koliko ja držim do tih povovskih cerimonija. Nije meni stalo za ono pet, šest

riječi u crkvi pred oltarom; ali običaj je tu od vijekova, i teško onomu, ko mu se ne podvrgne.

Bilo je očevidno, da je majka sve to prečula. Ona je nakon stanke podigla na nj oči i ublaživši glas prihvatila:

— Velim ti, pričekaj, strpi se još koji dan... dok uredim s ujakom Nadalom... Imademo li njega, onda će biti i stari puno mekaniji.

Fabijo pokima glavom i naceri lice na podrugljiv osmjeh.

— Da su u mene Nadalovi novci, ne bih ja čekao na očuhove pare.

— Ali vidiš i sâm... Osigurati treba barem jedno! Nije što raditi u vjetar... Strpljen — spašen... rekla sam ti.

On se zamisli.

— A što će biti -- upita on uprijevši svoj zastrti pogled u oči majci — što će biti onda, ako ujaku Nadalu skoči u glavu, da se doista oženi s onom curom, s Angjelinom?... A što onda, ako se pak ovaj drugi — pokaza glavom spram vrata, na koja je izašao Ivan — ako se on uliže ocu, pa...

— Nikada! Nikada! -- presiječe mu ona riječ s uvjerenjem. — Ovo drugo nikada, jer sam ja tu, a...

-- A ono prvo?

— Ono prvo... ono prvo... I tomu će se naći načina, da se osujeti... Prošli smo mi i gorih! — dododa s osmjehom.

Malo po malo nestajalo s Fabijeva lica onoga sumornoga izražaja. On se najzada primiri i postane očito zadovoljniji.

Nakrivivši usne na nekakav neobičan smiješak slušao je sada svoju majku, kako mu to ona izlaže

svoje osnove za budući njegov život — za sreću njegovu i njegove djece.

— Sve za tebe . . . sve za tebe — šaptala mu ona još dolje u veži, kad se je s njime opraštala.

VI.

Ivan je međutim bio pošao u sobu k bolesnome bratu, koji ga dočekao sa slavnim izražajem na licu.

— Ja sam znao, da ćeš doći . . . znao sam ja . . .

I podigao se na uzglavlju i pružio bratu svoju mršavu, žutu, znojnu ruku.

Na oniskom stôčiću do samoga kreveta gorjela uljanica. Drhtavo se njeno svjetlo slabo natjecalo sa sjenama, što se nadvile pod nastropljem i zaposjele sve kutove u sobi.

Ivan primakne stolicu bliže krevetu i posadi se bratu do uzglavlja. Andre pružio obje ruke niz pokrivalo i iz dubine upalih očiju i kroz smiješak na beskrvnim usnama gledao na brata svoga sav sretan i blažen.

— A lijepo je, što si došao . . . Sad smo barem sami . . . Možemo govoriti slobodno, bez svjedoka — rekne podušeno, hrapavim glasom. Ivan ga posmatraše šuteći. Ispito njegovo lice, onako zaraslo crnom, neuređenom kosom, prividjalo mu se još i bljedje i upalije.

— Kako te je dočekao? — upita Andro snizivši glas.

— Tko? — trgne se Ivan, tužno zamišljen.

— Amä otac . . .

— Nisam ga vidio.

Na Andrinim se usnama rasplinuo posmjeh.

— To je, kao da ne će, da te primi . . .

— Ne znam . . . Ona mi rekla, da mu je nešto pozlilo . . . Ja ti ne znam, eto . . .

Slegne ramenima, pa produži :

— U ostalom ja njoj ne vjerujem . . . Jasno je, da se on preda mnom krije.

Andro pokima s razumijevanjem glavom.

— Oh, znam ja! . . . On ne prašta, a i ne zaboravlja lako . . .

Ivan se smrkne.

— Ne prašta . . . A ne pita, da li praštam ja, da li mu praštamo mi sve ono zlo, što ga je nanio nama i onoj blagoj duši . . .

— Ona je prostila, Ivane . . .

— Ona dä, ali Bog? A ja? A ti? Mi jadnici?! . . .

U Andrinim se očima pomakle trepavice, dok mu se na licu prelio odsjev gluhe boli.

Ivan se uzbudio i u svojoj se uzbudjenosti zanosio.

— Ne zaboravlja? . . . A mogu li ja, možemo li zaboraviti mi sve one muke, na koje je stavljao ubogu majku našu, dok nije od nje silom izmamio darovnicu svega, što je bilo njezino?

— On to? — prošapta Andro glasom, koji kano da je ishlapio kroz usne, što se sada s trudom pomicalo.

— Dä, on — on! . . . Ti si onda bio vani na škola; ali ja, ja sam sve vidio, sve čuo . . .

Upravo s požudnom pažljivošću gledao je sada Andro u brata.

— Dä, — produži Ivan nakon trenučanoga mučanja — što nijesam ja sve čuo i vidio! Nije bilo dana, ni časa nije bilo, a da je on ne bi napastovao, da mu potpiše onaj list, kojim se imalo mene i tebe lišiti prava na muku njezinih starijih. A popustila je ona i potpisala istom onda, kad joj on zaprisegao, da će se ono imetka uložiti i uporabiti samo na korist moju i tvoju. Pa eto, kako je održao prisegu! . . . Tek što je ona zaklopila oči, dovukao u kuću tudjinku, prigrlio joj sina,

a tebe izvukao iz škole i turnuo te u težak zanat, dok sam ja morao u Pulu — u „mozze“ . . . Pa to da se zaboravlja? . . .

Nastade duga, duga šutnja. Oba se brata u isti čas zaniijela mislju u doba, kad je pukao taj jaz, koji je progutao toliko njihove djetinje, a kasnije mladenačke sreće.

Najprije bolest, pa smrt majčina, smrt one dobre i skrbne majke, koja je živjela samo za njih. Po tom dolazak maćuhe, Fabija, toga svojeglavoga dečka, zbog kojega su toliko puta izbijeni bili. Izbijeni, dašto, od oca. Maćuha je samo uckala, a onda se sakrivala za muževa ledja . . . Pa onda muke i pečali mekanoga Andra, kad ga ono silom izvadili iz škole, njega, koji je bio majci za života najveća utjeha i nada. Zatim batine, udarci, što su kao krupa padali na ledja živahnomu Ivanu, koji, čim se u njem pokazali znaci otpora protiv sile i volje očeve i maćuhine, morade s mjesta u Pulu medju „mozze“, dokle ga zagovorom nekoga možnoga rodjaka strine Anastazije ne poslaše u vojničku akademiju, odkud je nakon nekoliko godina izišao kao poručnik ratne mornarice.

Tu se sjetio, kako se u to doba bio u oca razbudio nekakav ponos, nekakvo udivljenje pred sjajnom odorom, što je donekle ublažilo bilo njihov odnošaj. Ali to ne potraja dugo. Nadošla ona njegova ljubav, pitanje kaucije, istup iz službe, prijelom, pa onaj nagli odlazak — bolje bijeg u daleki svijet . . .

I njegova se misao sustavila sada kod ovoga jadnoga prijeloma.

Tu mu je otac mogao, dapače i morao pomoći. Da je u ono doba bila u životu majka, ona bi to bila učinila . . . bi, za njegovu sreću bila bi ona to zacijelo učinila

— A on — rođeni otac — zapustio me . . . i to u času, koji je imao da odluči o čitavome mom životu.

Prodju dva časa. Andro posmatraše brata nekim čudnim, ispitljivim pogledom.

— A držiš li, Ivane, još uvijek, da bi ti ona bila donijela sreću? — upita nenadano.

To je pitanje Ivana bacilo u nepriliku.

— Svejedno — mljasne i ušuti.

A po tom se ujedared strese.

— Možda bi, a možda i ne bi. Ali ja bih bio ostao čovjek, ne bih bio doživio onoliko poniženje, ne bih se bio odbio u svijet, gdje mi je bilo . . . Oh, Andro moj! Da znaš, kako mi je tamo bilo!

Ivan zaroni licem u dlane obiju ruku i osta časkom kao udubljen sam u sebe.

S polja dopirala mukla tutnjava; čuo se i šum vjetra, što se vani razmahao.

Andro je s izražajem punim tople sućuti gledao sa strane u brata.

— I nikada da bi dao glasa od sebe . . . I sve te već smatralo mrtvim . . .

— To sam ja i htio — klikne Ivan podigavši glavu. — Htio sam ja, da me sve zaboravi, da se za mene više nikada ne sazna . . . Prekinuti sam ja htio s ovim našim svijetom, tu . . . s rođenom grudom . . . sa svima . . . sa svima . . .

— Zar i sa mnom, Ivane?

Glas, kojim je Andro htio da brata prekori, bio je pun blage tuge.

— A da znaš, koliko sam se natugovao za tobom. Ovako sâm, zapušten . . .

Ivan snizi i ublaži glas:

— Zašto si ostao? . . . Zašto me nisi slijedio?

Andro se tužno osmijehne:

— Zašto? I ti pitaš?... Znaš me, kakav sam ti ja bio od uvijek!...

Andro je još kao dječak bio veliki slabić tijelom. Često je pobolijevao, osobito od onda, kad ga ono strpali u arsenao. Ivan, kao da je sada zaboravio na sebe, okrene se k bratu i uze da ga ispituje o njegovu do-jakošnjem životu u arsenalu.

— Lako nije, istina, osobito, dok ne privikneš... Ti već znaš: jedan te sune ovamo, drugi onamo... Nego ni to ne bi bilo Bog zna kako zlo, kada te ne bi tukli!... Pa to si ti i sâm kušao... Ali što sam htio? U školu me, kako znaš, nisu puštali, a drugo mi je bilo svejedno, kuda idem, da idem... Ali treba reći, nije ni to mačji kašalj! Mehanika... Ti znaš, ima tu i glava dosta posla, a ja sam je se, mogu kazati, prilično narazbijao, pa i napravio bih bio štošta, da se nije svalila na mene ova nesretna boljetica...

On se pokunji i umukne.

— A kada te to pograbilo? — upita zamišljeno Ivan.

— Ova nevolja? Ima već davno... Što ćeš: zanat tvrd, a ja... da puhneš u mene, i već me nema. Za pravo zdrav nisam bio nikada... Mislim, da sam se uvrkao u pokojnu majku...

Opet šutnja.

— A kako si se pak ti probio kroza svijet?... Bez kakvog zanata nisi ni ti zacijelo!

Ivan ne odgovori odmah. Bilo mu, kao da pre-mišlja, kao da pribire u sebi davno minule uspomene. Zatim prodje rukom preko lica i kose.

— Ne znam, što da ti rekнем, — preuze stresavši glavom — ali pravoga zanata nemam. Bit će tomu krivo i to, što nakon onoga, što se zbililo, nisam nikako mogao da nadjem onu pravu stazu, na koju bi se bio

ipak, to sam u sebi živo osjećao, bacio svom dušom svojom. Išao sam ti nasumce, onako na sreću, i živario, kako se najbolje dalo. Dašto, da to nije išlo bez poniženja. Osobito s prva, u prvom početku. Da ti je samo vidjeti bilo, s kakovim su me prijezirom i izrugavanjem sretali naši mornari, koji su nekoč kao vojnici bili pod mojom zapovijesti. To me više peklo, nego li kad bih pred kakovim dućanom stajao gladan i žedan, iščekujući, da mi trgovac dade bilo kakove zarade. Treba da znaš, da sam ti ja u ono vrijeme na svojim ledjima nosio vreće, valjao bačve petroleja, radio kod ukrcivanja i iskrcivanja parobroda kao pravi trhonoša . . .

— Ti?! — hukne Andro, a mišice mu na licu zadržću.

— E, da . . . svašta sam radio ja, tek da se prehranim. Moj dragi, ne misli, da se u Americi zlato po drumovima kupi! Nego grub je bio taj život za mene . . . Od toga nije mi trpio samo život, već i duša . . . A kakova su bila ta trpljenja! Malo bi tko mogao da to podnese! . . . Pa i meni dodijalo . . . i ja odlučih, da moram naprijed . . . moram, pa puklo, kud puklo!

S polja zatutnji' jače. Vjetar uzdrma prozorom, tako da su na njem zazvečala stakla. Ivan proslijedi:

— I tako se eto i ja nadjoh u areni najljućega života. Teška borba, jedva se za pedalj pomakneš naprijed, već imaš protiv sebe stotine njih, koji ne miruju, dok te ne obore. Po tom se opet pridigneš, korakneš korak, dva . . . i već si ponovno na zemlji. I to traje, to traje . . .

— Ali ti si ipak izdržao!

— Izdržao, da, hvala Bogu! Ali koliko muke, dok sam se ono proturavao kroz gomile, kroz druge svoje suborce! Od trhonoše do trgovačkoga pomoćnika, od trgovačkoga pomoćnika do poslovođe . . . otuda pa

do agencije velikoga transatlanskoga parobrodarskoga društva! Koliki put, koliki znoj! . . . Moj Andro! Što treba sve prebrditi! Ali priznati moram, sva ta muka nije bila utaman.

— Dobre plate? — opazi Andro.

— Ne mislim to . . . Živjelo se, dā, ali to nije sve. Nauka, nauka, brate, što ti se sve tu ne nauči čovjek!

Andrino se oko uprlo u nj pogledom punim zanimanja i udivljenja.

— Duša je tu, Andro, u tom vrtlogu bučnoga i neumornoga života bez prekida budna, ona neprestano posmatra, vreba, pretražuje, rasudjuje. Otuda ti se radjaju nove misli, u njima ti nastane novi vrtlog, pravi Maëlstrom, koji te i protiv tvoje volje vuče za sobom. Ti gledaš kao izgubljen, gledaš, što se to sve oko tebe zbiva . . . Gledaš ljude, svoje bližnje, kako se gone i guraju i takme, tko će koga da prestigne. A svima je cilj jedan: zlato, blagostanje. I ti vidiš, kako se mnogi već domogli cilja, vidiš mnoge, gdje su mu na dohvat, a najviše ih vidiš, koji su na pô puta pali, da se nikada više ne pridignu. Ti gledaš i gledaš i na veliko svoje čudo ne osjećaš u sebi velike sućuti nad onima, što su pali, ili što padaju. Tvoja su sva ćutila, sva čuvstva na strani onih, koji idu naprijed, koji su jači, snažniji, smjeliji . . . I sve ti se to čini tako naravno, tako opravdano . . . Ti nemaš u taj mah pred očima onih odvratnih gavana i nadutih bogatuna, koji, okoživši se, ne znaju no glupo razmetati se svojim bogatstvom; ne: pred pogledom se tvojim dižu sada nekakvi drugi ljudi, koje nešto drugo vodi, nešto otajstveno, veliko; ti vidiš, kako se pod magičnim njihovim rukama stvaraju silne, goleme stvari, prava čudovišta! . . . I osjećaš, kao da se nahodiš u nekom drugom, u nekom novom

~~Time~~
svijetu, a to i jest Amerika — Amerika Franklina, Waschingtona i Edisona.

Govorio je žarko, zanosno i uvjerljivo, doklen je brat gledao u nj razinuvši ponešto usta.

Ivan proslijedi :

— I ja sam sve to gledao; gledao sam, kako preko noći niču oko mene golema zdanja, silna mjesta i gradovi. I gledajući to osjećao sam, kako se i u meni samom provodi znatna promjena. Moj se značaj bio već i od prije kristalizovao, duh slobode je u meni bio budan od prvoga djetinjstva, ali pojam o svijetu, o životu u meni se sasvim promijenio.

Tu je njegov glas poprimio ton meke i blage zvučnosti.

— Ja sam po tome zadobio uvjerenje, da život, kao ni išta u velikoj prirodi, nije bez nekakvoga određenoga cilja, dok mi se s druge strane grustilo na pomisao, da bi život sebi samu mogao biti svrhom. Ta svrha, taj cilj mora da je izvan nas, nad nama, a ne u nama; ja ga u sebi pomišljam kao neku daleku, daleku, svijetlu točku, koju našem oku kriju za sada guste, tajanstvene magle. I premda se te magle već razilaze, i premda kroz njih prodire već po koji tračak sunca istine, ipak je još daleko, veoma daleko ono vrijeme, koje će nas sve zbližiti u jednu veliku obitelj... Za to treba mnogo i mnogo ljubavi... Ali ta ljubav, ako hoće da pod svoja krila skupi cijeli svijet i sve ljude, mora da ponajprije obuhvati pojedince, pa male skupine, a onda tek cijele narode. Za to pak treba vremena, treća vijekova... Medjutim će pak svaki narod živjeti svojim životom, kao do sada što je živio, samo što će taj život od sada biti u neku ruku priprava onomu velikomu i slavnomu, što ima doći... I tu mi

se eto, Andro, ideja narodnosti prividjela velikom — meni zatočenomu bjeguncu, proletarcu . . .

Andro nije mogao skinuti oka s bratova lica, koje se, dok je govorio, bilo osulo žarkim rumenilom.

— I u taj se mah, Andro, pred mojom dušom stvorila misao na zadatak, što ga i mi kao narod imademo, hoćemo li, da i mi doprinesemo što više sveopćemu napretku čovječanstva. Ali za to treba, da se ponajprije sami održimo, da ušćuvamo sebe i svoje mjesto pod suncem, da se ne damo maknuti od rodjene grude naše. I tu mi se opet, brate, pred duševnim mojim okom izvinuo sumoran prizor „struggle for lifea“, one grdne borbe za opstanak sa svima onima, koji turajuć i gurajuć hrle naprijed i s onima, koji u takmenju padaju, ili pak onih, koji iz podaljega skrštenih ruku bešćutno gledaju na to rivanje i motanje. I vidiš, ja bih rado, da našim ljudima udes drukčije dosudi; ja bih naše rado vidio medju onim prvima, kao pobjednike u silnom i žestokom boju za boljak, koji će jedini biti kadar, da u nama održi snagu tijela, svježinu duha — zdravlje, život . . .

Andrine se oči rajile; on je upravo gutao svaku riječ brata svoga.

Tek mu se malena sjena dirnula čela.

— I ti držiš, da su te misli za naše ljude?

— Zašto ne bi bile? — odvrnu s uvjerenjem Ivan. —

U našega su naroda prosječno divne sposobnosti, bistar je, pa lako shvaća! . . . Samo da ima tko, da ga vodi. Ali ne mislim, da ga vodi onako na papiru, pustom riječi, već i činom . . . A i žrtava treba . . . netko mora da padne . . . bez toga se nije izvelo u svijetu ništa veliko ni trajno . . . Ja sam, opet velim, mnogo promišljao o tom i mogu ti reći, da je upravo to bilo, što me je najviše sklonulo na povratak u domovinu . . . I gle, tu

samu misao, što me ovamo dovela, ja već smatram kao nekaki tajni, unutarnji glas, koji me potiče na put k pravoj svrsi života . . .

Tu se Ivan digao sa stolice i ušetao po sobi. On je time htio da učini kraj dojakošnjemu razgovoru, ali je Andro u glavi prebirao i rasudjivao svaku njegovu riječ. U neke se oglasi:

— Govorio si, Ivane, o nekoj sveopćoj ljubavi . . . Misliš li u istinu, da će kada doći do nje . . . do te ljubavi?

Ivan stane i prisloni se o podnožje bratovu krevetu.

— Hoće! — odvrnu. — Mora! . . . To je već sadržano u našim srcima . . . Tek treba podjariti . . .

Andro ga prekinu.

— Pa naši su ljudi već sami o sebi tako jadni i bijedni, da i zavredjuju svačiju ljubav . . .

Na Ivanovu licu zasja dobrodušan osmjeh.

— Mi se, kako vidim, Andro, ne razumijemo dobro. Ovakvi, kakvi su naši ljudi danas, mogu računati tek na nešto sućuti, prožete, ako hoćeš, i s nešto simpatije; ali sve je tako daleko od one ljubavi, što ju ja mislim. Ljudi, a po tom i narodi, početi će se ljubiti tek onda, kada budu od sebe dali vidljivih dokaza, da su te ljubavi vrijedni. Nevolja, ako joj je uzrokóm lijenost, nemar i nesposobnost, ne nailazi nigdje ni na milosrdje; a na udivljenju je, da uzbudi onu vrst ljubavi, koja bi imala da zavlada cijelim svijetom, jer se iz njega, iz udivljenja, radja poštovanje, koje je prvom i glavnom podlogom dobromu sporazumu između ljudi.

U Andre se opet ispod čela sabirale misli.

— A nisi mi kazao, — javi se on nakon stanke, — što to namjeravaš sada? . . . Jer ako sam dobro razumio, ti hoćeš, čini mi se, da nešto započneš, nije li? . . .

Ivan se nasmija.

— Nešto . . . svakako, ali što? . . . To još ni sâm ne znam . . . Vidjet ću, — proslijedi uozbiljiv se; — proučit ću, pa onda udariti, gdje treba . . . A kako sam mogao vidjeti, ima tu dosta posla za rad . . . dosta! . . . Nego . . . nego . . . mi smo se, regbi, nešto i suviše raščeretali o tim velikim stvarima i zaboravili kod toga na naše male kućne jade.

Medju naborima požutjela Andrijina lica preletio smiješak neke djetinje radosti i voljkosti. On se namjesti na krevetu i razgovor se nastavi.

— A kako je sada otac s tobom? — upita napokon Ivan.

Andro se stisne u plećima.

— Kako?! . . . Ja ni sam pravo ne znam, što bih rekao . . . Prijazan mi nije . . . i ja moram često progutati koješta . . . Glavno je, vidiš, da se znaš svladati . . . Meni to, da pravo kažem, izvrsno polazi za rukom. A i kako bih, da nije tako! . . . Ja sam velika sirota, ti možda i ne znaš toga . . . Raditi ne mogu, a ono malo prištednje otpuhnulo brzo i lako. Hvalim Bogu, što me i podnose ovako nemoćna! . . . Nije to šala . . . Po cijele mjesece smucati se tu po kući i neprestano kašljati i kašljati . . . Da znaš, kakova je to pokora i za mene, a pravo govoreći, i za njih.

Ivan ne primijeti na to ništa. On nije već ni slušao, što mu to brat govori. Zapao je na jednom u neki tupi mir.

— A i tebe bih savjetovao nešto! — prihvati Andro nasmijano. — Ja te o tom nisam pitao, pa i ne ću, nego iz onoga, što si mi pričao, mogao sam razabrati, da u tebe oveće gotovine biti ne može. Ali da mi toga nisi odao nikome, znaš? . . . Pusti, neka te drže malim bogatunom, pa će te bolje paziti i više častiti.

Ili te barem ne će otpraviti, kao što su ono bili otpravili staroga Nadala Afrikana.

Andro ustrese glavom i glasno se nasmije.

Potonje su Andrine riječi podražile i u Ivana neku izvjedljivost.

— A dā, što je to s otim Nadalom? . . . Za večere pala o njem po gdjekoja riječ, ali jedno, što nisam dobro pazio, a drugo, što me valjda cijela stvar nije zanimala, toliko da ti ja od svega nisam dokučio ništa . . .

Andro se još uvijek smijao.

— Kazat ću ti u dvije riječi, ali ne bih rada, da me čuju.

Ivan se posadi na prvašnje svoje mjesto do Andrina uzglavlja.

I tu mu Andro podušenim glasom ispriповijedao na dugo i na široko, kako je ono neke noći Nadalo nenadano banuo u kuću, a ona, maćuha, otjerala ga, kao da joj nije brat, već kakovo pusto pseto. Pa kako se ono proderala na nj! — „Trideset si se godina“ — zakriještala — „potucao po svijetu, pa sada, pošto si se propio, dolaziš k meni, da na moj račun živiš! . . . Dašto, nisi nego rekao . . . Marš ća!“ — On pobrao na to kopita . . . i izašao.

— Da ti ju bilo vidjeti, -- produži Andro još uvijek onako nasmijano — kakva ti je bila u onaj mah! Sva ti se tresla kao list, licem joj se prosulo tamno rume nilo, a oči joj . . . No, ti znaš već, kakve su u nje u tim prilikama oči. Ali prevarila se jedna! . . . A znaš li, što ju zaludilo? . . . Nadalova spoljašnost . . . A bio čovjek u istinu sav blatan i otrcan. Bio na oko tako bijedan, kad se ono pred nama pokazao! . . . Kad tamo, hoćeš li ti vidjeti moga Nadala dva dana za tim?! Sav načičkan, brate, kao kakav mali grof! Ostrigao kosu, uredio bradu, odjenuo ti se u sjajno crno odijelo, onda

tu zlatna puceta, tamo težak, zlatan lanac na grudima, a novaca, brate, kao u kakova mylorda. Staromu Sohteru, molim te, dao pet fijorina, a toliko i ludoj Aneti — velim ti, gospodin . . .

— Pa zar je u istini tako bogat?

— Kažu, da ima preko stotine hiljada svoga . . . Maćuha da poludi, otac bijesan, Fabijo kao bez glave, u kući, velim ti — teatar! . . . Ali najljepša ti je ova: Kako čovjeku često treba, da se u takvim prilikama na nekome iskali, oni svi navalili na mene.

— Na tebe? A zašto?

— A Bog ih znao! Vele, da sam mogao kakogod izvidjeti . . . A kako ću djavla izvidjeti? . . . Ili sam valjda imao da čovjeku prevrnem i pretražim žepove, da vidim, što ima u njima!

— A sada, kako vidim, oni hoće da to poprave — s većim će zanimanjem Ivan.

— E, dā . . . Maćuha je odmah za tim pošla k Nadalu, da ga moli za oprostjenje. On je prostio i došao opet u kuću. Oni ga zadržavali, nudjali mu sobu, opskrbu, njegu, sve badava! . . . Bože moj, star čovjek, a s godinama dolazi koješta, pa tko će da ga ljepše nastoji, ne će li rođena sestra?! . . . No to sve nije pomoglo. Istina, on još uvijek dolazi k njima, i to kadšto na objed, a kadšto na večeru, ali i to je sve. Dapače, kako čujem, on hoće da se ženi . . . Vele, da mu je oko palo na mladju Randićevu, na sestru, znaš . . . Angjelinu . . . Tako ti je to eto . . . Dā, dā . . .

Andro umukne. Na licu mu se, izmedju nabora, pojavio izražaj sustalosti, a umorna mu glava klonula obratkom na prsi. Zažmirio očima i zapao u lagan drijem.

I svijeća na stolu dogarala. Malu, tijesnu sobu obuhvatile guste sjene. Vani se već razmahala oluja.

Grmljavina postajala sve to žešća, a pratio ju vjetar pojačanom rikom.

Ivan ustane, pogleda na brata. Prsa se u bolesnika naglo dizala i spuštala. Disao na ponešto rastvorena usta, ali tiho, jedva čujno. Vjedje mu se sklopile na san . . . Ivan mu ponamjesti pokrivalo, turi mu poda nj ruke, sagne se i poljubi ga u čelo. Po tom se još časkom zagleda u nj tužno, zabrinuto, pa utrnuvši svijeću izidje polako, na prstima i zatvori za sobom potiše vrata.

Te je noći usnuo kasno. Dok se vani u gradnoj olujnoj noći križale munje, treskale strijele i gromovi, dotle se o njegovo srce lomili valovi nebrojenih, a tako različnih osjećaja, odjekujući mu u duši šumnom bukom, nalikom na urnebes i tutnjavu mora, što se negdje tamo na obali rušilo o strme, crne liti . . .

VII.

Kiša lijevala svu noć i duž obale zamuljila more. Ali vjetar, svježiji, sjeverni vjetar rastjerao oblake, sve osim jednoga sitnoga, bijeloga tamo gore visoko — i nebo planulo svom ljepotom proljetnoga dana.

Kad je toga jutra Ivan rastvorio prozor, silno mu svjetlo s polja zasjenilo oči. Ali priviknuvši ubrzo suncu, zjene se raširile u udivljen pogled i obuhvatile svu dražest bojâ, što se prelijevale i izmjenjivale na sjajnim pučinama neba i mora, na dalekim, suprotnim gorama, u čistom i svježem zraku, u kojem su sunčani traci igrali, titrali, drhtali, kao i njemu u srcu sada što drhću sve žilice od srha neiskazane prelesti. Ta on ju sad tek prepoznao — tu svoju zemlju, taj svoj rodjeni kraj, gdje je nevidovno drhtala malena čest i njega samoga, te oživljavala u njem toliko, toliko uspomena.

Kada je juče parobrod, na kojem se vozio, sjekao mutne talase toga, dušom mu u ovo deset godina

toliko spominjana Kvarnera, sav je čar drage zemlje. što ga okružavala, bio zatvoren njegovu oku i — zašto da taji? — njegovu srcu... Sve se u onaj mah činilo tužno, sve — osobito oni niski, blatni oblaci, što su kao krpe visjeli sa zastrta neba. Sve se ukazivalo jednolično i pusto poput one sive, guste magle, što je bila poklopila i more i okolišne gore. Na sve to pak cijedila se kiša, odmjerena, neprestana, dosadna kiša, pa je još i tmurnijom učinila već samu o sebi sumorastu sliku, koja mu je nekom neiskazanom tjeskobom stješnjavala i srce i dušu.

Drugačije bilo danas. Krasan pogled na more, na kojem je iza one blatne, zemljeno-crvenkaste crte prevladjivala duboka, modra boja. dizao mu dušu do ushićenja, a po tom kao da ju polako spuštao i uljuljavao u neku čarnu i slatku zaborav.

Ali dugo nije ostao tako.

Iz mora se dizale jedva vidljive maglice, noseći sa sobom onaj bezimeni zapah, u kom je toliko toga ispremiješano: od mirisa alge i morske soli do zapaha katrana i dima kamenoga ugljena.

Taj ga zapah oteo onoj slatkoj zaboravi i on svrne očima na desno spram mjesne lučice, tijesnoga „mandraća“ s vrlo uzahnim ušćem.

Jedan „trabakuo“, dvije „bracere“ sa razapetim jedrima (da se suše), nekoliko ladjica ribarica — i drugo ništa.

Tamo na „rivi“ peku katran, kojim će valjda pomazati koju od onih baraka, potegnutih na suho. Inače sve mrtvo.

I opet bi se u njem razbudio onaj jučerašnji, tjeskobni osjećaj, ali bi ga malo ne u isti čas i nestalo pred navalom novih i nenadanih sjećanja. Kolikim li je vragolijama bila pozorištem ta mala luka s ono rive

i ono odugačka, uzahna pristaništa!... I tu ga naskočilo pitanje: gdje li su sada svi oni njegovi drugovi, što su nekoč ujedno s njime sudjelovali u igrama i onom svakidašnjem dječijem natezanju?... Kakvi su? Što rade? Čim se zanimaju?... Pa: jesu li jošte u životu svi?...

Na ovo se potonje pitanje snuždi. A onda se tomu pitanju u neku ruku i začudi. Otkud njemu najednom misao na te svoje davne drugove, koji mu ne bi do sada gotovo nikada ni na kraj pameti došli? Ta davno je već, što je on s njima prekinuo, a da od toga nije nikada osjetio ni najmanje boli, ni sjene kakve pečali! Izišli su oni iz njegova srca, a da nisu za sobom ostavili ni najmanje praznine!... A ipak tko bi njemu u ono doba bio rekao, da će toliko svoga vijeka proživjeti odvojen od mladih onih drugova, za koje mišljaše, da nema te sile, što bi ga od njih razdružiti mogla! Pa eto, kako se sve svršilo!

Tu je on podigao pogled, zagledao se u onu čistu, duboku modrinu nebesku, pa u onaj sitni, bijeli oblačak, što je nekud zastao, te sada sam plovi prostorom, kao da traži ostale svoje drugove.

I on je gledao za tim oblakom — i gle čuda: kako mu taj oblak odmicao ispred oka, tako se pomalo od njega odvajala i ona netom razbudjena, sjetna misao.

Nego njegove se oči nisu mogle ni sada otkinuti od sjajne plave visine; tu se one sustavile, a s njima se stale i njegove misli preplitati u tisuću sličica, izazvanih netom proživjelim dojmovima i davnim uspomenama.

Pri tom mu se, Bog bi znao, kako i zašto, nekuda sama od sebe izvila misao na Angjelinu. On je sada u duši svojoj gledao onaj njezin blagi, dobroćudni

smiješak, meki i prostodušni izražaj lijepa lica. I odjednom mu u ušima zaromonila ona njena nježna i melodijska riječ, kojom ga ono molila, da posreduje u oca . . . A on, eto, nije oca ni vidio jošte.

Upravo je bio stao da promišlja, kako će s onom prošnjom pred starca, kad se u to za njim polako otvorila vrata i u sobi odjeknuli lagani koraci. On se okrene: ulazio Andro, ulazio mladić s onim svojim dobrodušnim smiješkom, što se nekuda kao srasao s njegovim uvenulim, beskrvnim usnama.

— Već na nogama? — upita u čudu Ivan primivši brata za ruku.

Andro je stajao pred njim zinuviši malo. U pogledu i držanju njegovu isticalo se neko poštovanje, što ga u njega ulijevala muška, a u drugu ruku otmjena bratova pojava.

— Lijepo je danas, — otpovrnu on — a i ja se osjećam nekuda bolje . . . znaš . . . veselje . . .

I sve se onako dobrački smješkao.

— Moj Andro! — s čuvstvom će Ivan, te položiv mu ruku na rame, povede ga k prozoru.

Oba su brata neko vrijeme gledala u safirno plavetilo mora, što se mjestimice u odbljescu sunčanih trakova ljeskalo kao ocio. A po tom se Andro okrene k bratu s malim prijekorom:

— A za majku i ne pitaš . . .

A kako ga brat posmatrao u čudu, nadometne:

— Mislim . . . za njezin grob . . .

— Ta valjda mu se već ni za trag ne zna . . .

Andrino lice zasjalo nekim ponosom:

— Kad ushtiješ, povest ću te na groblje i vidjet ćeš.

— Sačuvali ga? — upita Ivan, a u glasu mu izbilo začudjenje.

Andro strese glavom.

— Ne . . . oni . . . Gdje bi oni! Ja sam ti, vidiš, pošao onomadne k pokojnomu popu Antunu i zamolio ga, da mi u općine ishodi ono pedlja zemlje, što je zaprema majčin grob, a ja ću ga pomalo već isplatiti. Pop Antun . . . dobar čovjek, Bog ga pomiluj! . . . i do mala je zemljište bilo moje . . . Sad je već i isplaćeno, dapače ja sam nabavio i veliki kameni krst, i čuj: uz ime naše pokojnice dao sam urezati u nj i neko tri, četiri stiha . . .

— To si ti učinio? — sa suzom će u glasu Ivan.

— A da! . . . To jest . . . stihova nisam složio ja . . . Gdje bih ja to umio! Sastavio mi ih Frane Mavretić . . . To ti je dečko učen . . . bio u sjemeništu, pa izišao. Nije se mogao snaći . . . Dolazi ti on češće k meni, da me posjeti . . . hvala mu! A naš svijet ga ne trpi . . . No poznat ćeš ga . . .

— I on ti je složio one stihove?

— Da, ja sam ga zamolio . . . nego, razumije se . . . nema tu ništa onako, kako bih rekao . . . ali svaka je riječ, kao da mi ju izvadio iz srca . . . Pripovijedao mi, da mu ono došlo u pamet neke noći, kad je vani ružno bilo. Osjećao neku veliku tjeskobu. Treba, naime, da znaš, da je i njemu zlo. Nema ni oca, ni majke, sâm je, posve sâm. I rekao mi je, da mu se još nikada nije činilo tako pusto i prazno, kao one noći . . . Sjetio se svojih . . . osobito majke . . . i došlo mu u pamet, kako je teško čovjeku samu bez ljubavi . . . I tu ti je složio ono . . .

Ivanu se punilo srce.

— Kakvi su to stihovi, znaš li ih?

— Znam, ali kako bih . . .

Lagašno rumenilo zadahnulo mu žuto i ispaćeno lice. Ali Ivan nije htio da popusti i Andro poslije odu-

žega nutkanja i otezanja izmuca sav stidan i smeten
ove stihove :

Kad mi, majko, srce stegne tuga,
Kad mi dušu gorke stisnu muke,
Ovamo ću k tebi dohoditi,
Tu ću kleknut i sklopit ću ruke,
Pa ću tada tebe zazivati
Usred mûka tvoje grobne noći . . .
Sâm sam, majko, sâm na ovom svijetu,
Budi meni, majko, u pomoći!

Posljednji treptaji njegova razbijena glasa, izgubili se. Nastade šutnja. Oba brata kao da su se klonili pogledati jedan drugome u oči. Oni su gledali u vedrinu, tamo daleko, daleko, gdje se jošte o suncu bijelio onaj sitni, zalutali oblačić . . .

U neke upita Andro:

-- S ocem nisi još govorio?

— Nisam — odgovori Ivan lecnuv se.

— A dobro bi bilo, da ne kasniš . . . On ti je sada u blagovaoni . . . Tamo doručkuje . . . Možda je ovo najbolja zgoda.

Ivan ne odgovori. Šuteći odmakne se od prozora i pridje k ogledalu. Tu je poravnao sebi ovratnicu, počeošljao se i navukao na sebe kaput, lagani kaput od tamnomodroga engleskoga sukna.

Andro se medjutim ušetao po sobi, pa ujedared stao iza njega.

— Kako si mi lijep! — govorio; on gledajući u Ivanovu sliku, što se odrazivala u ogledalu. A svjež, a zdrav! . . . Pa i kao dječak bio si ti vanredno lijep . . . majka te osobito voljela! . . . Da joj te je vidjeti sada, s tim lijepim, crnim brcima, s tom bujnom kosom, s tim plamenim i žarkim . . .

Ivan se naglo odvrnu od ogledala. Srce mu nije moglo podnijeti, da kraj jadne slike bolesna brata gleda, svoju, u kojoj se zrcalila tolika snaga, rumen i jedrina.

Ali on se trsio, da ne oda ni najmanji trag toga mučnoga dojma.

— A gle, Andro, — našali se on — da te tko čuje, mogao bi pomisliti, da to ne govori čovjek, već kakva zaljubljena cura.

Po tom se uozbilji.

— A sada treba da idem, da vidim . . .

— Svakako, svakako — potvrdi Andro.

Još ga sustavi na vratima.

— Ivane, — dahne mu potiše — gledaj, da ne bude bruke . . . Bude li stari navijao onako na svoju, ti ništa . . . Učini se nevještim! . . . Najzada takova ga Bog dao, što ćeš mu? . . .

Ivan obeća. potrepta brata po ramenu, pa izidje iz svoje odaje ne bez neke stiske u srcu.

*

Oca je našao, kako mu Andro reče, u blagovaoni.

U prtenoj košulji, u crnim hlačama i u šarenim papučama sjedeći kraj stola. stari je Ivančić okrenut licem spram prozora, kao navadno iza ručka, čitao svoju „Bilanciu“.

Stade Ivan časkom neodlučan. Zagledao se u očeve jedre, tek ponešto pognute pleći, u snažnu i dobro uzgojenu šiju, te u jake mišice, kojih se snaga i tvrdoća razabirala pod lakom, prtenom košuljom. Da li je stari Ivančić zamijetio blizinu sina, ili nije, pogoditi bi bilo teško: to nije barem odavao nikakav trzaj, nikakav treptaj bilo koje žilice na njegovu krepku tijelu. On je i dalje ostao nepomičan i sav udubljen u svoje čitanje

Ivan međutim pristupi bliže k stolu i postavivši se ocu sučelice nakašlja se i prousti:

— Oče, da ste zdravo! . . .

Marko Ivančić podigne oči na sina. U njegovu pogledu nije bilo ni traga kakova uzbudjenja. Tek se medju stisnute i lagašno nakrivljene usne nešto ojače urezao onaj njegov vječiti smiješak prijezira i podrugljiva omalovažavanja.

Držeći lijevom rukom novine svedjer pred sobom prihvati desnu, što mu ju pružao sin.

— Sjedni . . . sjedni! — mahne starac rukom prema bližnjoj stolici, te razvije ponovno novine ispred sebe.

U njegovu glasu bilo nemalo jetke ironije. Mladomu čovjeku nije od toga ništa umaklo, ali ga je zato očevo držanje, i ako ga nije iznenadilo, ipak nemalo smutilo.

Međutim ga Ivan pomno posmatrao. Iste crte, isti izražaj, ista ona široka plješa — sve na vlas kao na fotografiji, što ju je juče vidio u tetke Anastazije. Tek oko očiju nešto više borā, a u ustima po gdjekoji zub manje.

Marko se Ivančić pretvarao, da čita. On ne bi bio nikako mogao da dalje čita . . . negdje duboko u nutrini gibalo se u njem nešto. Sve, što je njegova pojava imala u sebi tvrda, opora, stroga i gruba, sve se to ujedared nekuda razblažilo, osvijetlilo. On je nekoliko puta ispod oka pozirnuo na sina i ono, što je na njem vidio, bacalo mu dušu u neku čudnu uzbudjenost, dapače slučilo se u neke, da je nešto, kao da bi ponos, dirnulo žicu njegova samoljublja. Tu je, bilo i preko njegove volje, progovarala krv i Marko Ivančić nije mogao da se oglušī njezinu glasu. Ona mu je u taj mah govorila o snazi, krepčini i svježini jedinoga izdanka, u kom bi se mogao on da preporodi i u kom

bi mogao živjeti daljnjim, drugim životom. Otuda oni osjećaji, što ga nikako nisu mogli ostaviti ravnodušnim.

Šutnja trajala i dalje, ali ju nekuda manje nesnošljivom činila novina, što se poput zavjese digla medju ocem i sinom.

S polja strujilo u gostinjsku sobu svjetlo kroz dva prozora s dugim, bijelim zavjesama i živo se razliјalo po namještaju i slikama na zidu. Podjedno s njime ulazilo unutra na valove svježa zraka, procijedjena mirisom morske soli i primjesama drugih različitih zapaha, što se izvijali dolje iz luke. Od časa do časa dopiralo i drndanje kolâ, glas djeteta. povici, smijeh . . .

Marko Ivančić, gledajući svedjer u stupce svojih novina osjećao u sebi potrebu, da nešto kaže. Ujedared upre jače pogledom u novinu, baš kao da je u njoj iznenada našao nešto vanredno zanimljiva. U istinu je pak tom usiljenom pozornosti htio da jače istakne hladnu ravnodušnost pitanja, što ga hraknuv nekoliko puta upravljao sada na sina:

— U svijetu dodijalo, ä? . . .

Tu se nakašlja, opet zahrakne i pljune na stranu. Ivan se okrene licem prema njemu.

— Nije ni dodijalo . . . zaželjeh se doma, eto!

— A posao tamo? — upita Marko Ivančić ne skidajući oka s novinâ.

— Kakav posao? . . . A dä . . . Uredjeno . . . Ot-kazah . . .

Na čelo staroga Ivančića navukao se oblak negodovanja. Podigne glavu i za prvi put se punim licem okrene k sinu.

— Ali ni tu ne cvatu ruže — smrsi on, pa se udubi iznovice u novine. I kao da je potonjim riječima htio da presiječe cijeli daljnji razgovor, uze da iz „Bilancie“ čita neku sitnu domaću, riječku vijest.

— „Već sam mu dotešćao!“ — pomisli mladić. Onda se sjeti obećanja, zadana Angjelini. Ali kako da počne govoriti o tom, kad ne će ni da ga gleda? . . . A odgadati se ne dâ . . . Ona bez sumnje već čeka na odgovor . . . čeka nestrpljivo, s napetošću, razumije se. Treba zagristi u to, i to s mjesta . . . ali kako?

On je dugo promišljao, kako da počne, ali zgodne riječi nije mogao nikako da uhvati. Na to se osokoli i odluči baciti riječ, što mu prva mune glavom.

— A kako život tu u vas? . . . Je li se što podiglo more? . . . Čujem, da ste i vi suvlasnik Randićeva broda! . . . Dobar posao . . . zacijelo?

Glavinjao pitanjima i mislio, valjda će ipak zasjeći gdje god.

Stari Ivančić bacio još jedan pogled na treću stranu lista, pa uzeo da ga polako smata.

— Posao, dâ, — zabruna, — tako, da bi djavoli baratali s njime, kao on sa mnom! Pa onaj stari imbroljun! . . . Ta cijela ona „karkasa“ nije vrijedna ni polovine moga lijepa novca . . . Sve na njoj gnjilo, rasklimano, staro, rastočeno . . . Huncut!

— Ali, da je brod u mladjim rukama, možda bi ipak — nabaci onako iz daleka Ivan.

Marko Ivančić plane.

— E, kad se ona stara guba ne dâ iz njega, kao ni kuga iz Carigrada! . . . Ima u nas stotina mladjih kapetana, koji bi išli na brod kao na pir, ali on se ne dâ, a svemu je krivo ono prokleta ugovora, s kojim me kao razbojnik pograbio za vrat . . .

Ivan postaja časkom, kao da promišlja, a onda dobaci onako na oko nehajno:

— Pa da bi bar dao na brod sina . . .

Ivan nije pravo ni dorekao, a već je stari Ivančić džipio na noge, kao da ga je tko iglom ubô.

— I to bi još trebalo!... Da mi šundra brod!
Ili ih je već do sada malo poslao do vraga. à?

Zgrči novine i lupi njima po stolu.

Ivan se nije dao smesti.

— E, nesreća. Valjda nije ni on kriv, što...

— Kriv, ili nekriv, za šalu se nikome ne dižu
breveti... e basta! — mahne stari Ivančić rukom, kao
da hoće da pokaže, da je o tom razgovor zaključen.

— Pa vratili mu ga — primijeti Ivan sigurnim
glasom.

— Mogli su! — mahnu opet Marko rukom i ušeta
se po sobi.

Ivan uvidje odmah, da bi tu svaki nagovor bio bez
uspjeha, i već je htio da prekine, kad mu se odjednom
pred očima stvorilo lijepo i sjetno lice mlade djevojke
i kao da joj sluša mekani i umiljni glas, kojim ga ono
molila... I to ga potaklo, da i dalje juriša.

— Stipe je ipak valjan momak, vrstan mornar.

Marko se Ivančić sustavi ukraj prozora. Na riječi
se Ivanove okrene i dobaci glasom punim zagrižljive
ironije:

— Vidjeli smo!

Ivan produži jednako mirno:

— Jedan, dva, pa recimo i tri puta imao čovjek
nesreću... i ja vas pitam, slijedi li možda otuda...

Stari se okosio:

— Da li slijedi?... A zla sreća?

Ivan se usiljeno nasmije.

— Zla sreća!... Ta riječ u današnje dane!...
Pa da bi od koga drugoga, no od vas...

— Ili sam je ja izmislio, à? — presiječe mu otac
naglo riječ i jače se smrknu.

— Ne velim, ali dopustit ćete, da u to mogu danas
vjerovati jošte samo naše stare, dobre ženice...

Marko se Ivančić začnu. Iz očiju bi mu frenula već po koja iskra; on je upravo s trudom susprezao gnjev, što mu provaljivao u grlo.

— A da ja malo tebe pitam, jesi li ti iz Amerike došao za to ovamo, da mi pod mojim vlastitim krovom i već pod stare dane soliš pamet?

— Ja nisam rekao toga — mirno će Ivan.

— Što nisi rekao! . . . Što nisi rekao! — zaintači stari postajući sve to goropadniji. — U ostalom iz svega tvoga držanja razabirem, kao da si nekuda zaboravio na one neke račune, što ih mi imamo medju nama i što još uvijek čekaju na poravnanje. Na to misli i ne brigaj se za kojekakve kapetane „del l'acqua dolce“ . . . A kad budu još koji drugi put tražili u tebe zagovora i okrilja, reci im . . .

Na Ivanovo lice pao tvrd izražaj. zjenice mu ljuto zabljesnuše. On ustade na noge i poduprv se rukom o stô prihvati uzdignutim glasom :

— Nije lijepo od vas, oče, što tako ljuto vrijedjate moga iz djetinstva prijatelja. sina ovoga našega kraja, koji je svijetu dao toliko vrijednih mornara. (Marko Ivančić pokima podrugljivo glavom.) Nije on mene pitao ni za što, niti mi se za išta preporučio, već sam saznao sâm, i to iz posve drugoga vrela, što mora onaj jadni mladić sve da trpi poradi nepravde i besmislenih predsuda našega jasnoga svijeta, pa me to nagnalo i potaklo, da se za nj zauzmem . . .

— Te prodike štedi za drugu koju zgodu. Meni ih ne treba, čuješ li? — vikaše stari, sav crven u licu.

Ivan stiskao usne, ali se još uvijek savladjivao.

— Pomislite samo na oca mu starca, koji svoje stare, izmučene i iznemogle kosti mora da u onako visokoj dobi izlaže grdnoj sili mora i vjetra . . .

— Tko mu je kriv? . . . Tko ga sili? . . . Neka položi zapovijed! — vikao stari Ivančić, mašući rukama.

— Tko ga sili? — ponovi Ivan vanredno ublaženim glasom. — Bijeda! . . . A ja znam, što je bijeda, oče. i za to se ja onome starcu upravo divim, pa vas sada eto molim i zaklinjem . . .

Marko Ivančić stane nasred sobe.

— Zaman ti je gubiti riječ! Nikada, nikada i nikada! . . . Moj dio broda nije osjeguran . . . Ja ne idem da ga u ludo izgubim.

— I vi mislite . . .

— Ja ne mislim, već držim za stalno . . . Pa onda još nešto . . . Kad i ne bi toga bilo, nikada on na moj brod . . . jer ako si ti zaboravio, što su oni sve učinili našoj kući, ja to držim još uvijek dobro u pameti. Potkopali nas . . . i sad bi ti htio . . .

Ivan ga strogo pogleda.

— Znam, na što ciljate . . . ali ne znam, kako možete da za ono činite odgovornima njih, koji . . . U ostalom, oče, — produži Ivan, zamijetiv na očevu licu grdan, gotovo odvratan izražaj — to spada i onako u onaj račun, što ste ga prije napomenuli. Taj račun, kako ste rekli, čeka još uvijek na poravnanje, pa za to, kad ushtijete, evo me vama na službu . . .

Rekavši to izidje hladan i miran iz sobe.

Marko Ivančić korači mašinalno dva puta za njim, prostrijelja ga očima i ostane na mjestu, sav bijesan i vanredno začudjen u isto vrijeme.

Na suprotnim vratima, što vode u kuhinju, ukaza se gotovo u taj isti čas suho lice Ivančićeve žene Tonce. Ona se tiho nakašlja i udje u sobu. Marko se okrene. Lice mu bilo još uvijek onako grdno iskrivljeno, dok mu očima križali plamovi bijesa i krajnje razdraženosti.

— Sad imaš! — navali on na nju. — Ja sam već juče htio da ga bacim na dvor, a ti ne, već...

— Dašto, jer se već nismo jednom opekli...

— Ili te je strah, da ti i ovdje ne izmakne kakova vreća dolara!

— Nije mi do toga, ali što bi svijet i što Nadalo! Već poradi njega morat ćemo da štošta progutamo. Misliš ti, da je on zaboravio, kako smo ga ono dočekali? Zaludu, izbjegavati nam je sve, čim bismo ga mogli otudjiti... Nego što ti se čine one njegove riječi!... Sve sam čula... Nema sumnje, oni su ga nagovorili. Vidi se, ne gube vremena. Neka, neka!... Nego ti si se držao dobro... moram reći... a tako treba, da je uvijek... nikada ne popuštati... nikada!

— Za mene se ti ne boj, gledaj ti radije sebe! — tvrdo će stari.

Tonca se uzvrpolji. Ujeo ju.

— Što sam mogla?... Obmamila mi dijete... Ta koliko sam se opirala, pa što hasni?... Ali dečko je poslušan... on ti barem ne prkosi... Tã vidio si: netom je uvidio, da tebi nije onaj brak po ćudi, i on više ni pisnuti o ženidbi... Dočim ovaj drugi... s njima se složio... protiv tebe — s njima, s onim smećem.

— Neka, neka... vidjet će on!

— Dã, s onima, s onima... Lijepi ljudi! Sad hoće da mi još i brata ulove... ah! Kad bi samo...

Tu joj se zubi stisli tako čvrsto, kao da će koga ugristi.

— Pa njima iskazati ljubav?... Neka propadnu, neka...

U kuhinji se razdao jak i krupan glas.

— Nadalo! — užurba se Tonca.

Naglo se okrene k mužu i prišane mu:

— Pazi, što govoriš pred njim!... Složi malo ljepše to tvoje jadno lice!... Gle, kakav si! — sasuj mu na dušak i pohita na kuhinjska vrata.

— Ovamo, Nadalin, ovamo...

Na njezin glas, koji je u taj mah zvučio neiskazano slatko i umiljno, uljeze čovjek kojih pedeset pet, šest godina, osijed, ne visok, ali odebeo, s dvostrukim podbratkom, što mu ga zaklanjala lijepa, s dosta pomnije pričešljana brada. Na njem je bilo fino, gospodsko odijelo, a bilo i puno zlata: na bijelu prsluku velik i težak lanac, na čistoj, tvrdo ugladjenoj košulji zlatna puceta s dijamantima, a prsti nakrcani sve samim debelim i skupocjenim prstenjem.

— Juče smo te čekali, a ti, tepče, kao da nas i nema! — ljubaznim će prijekorom Tonca otevši mu silom iz rukû štap i crni, kruti šešir.

On pristupi k Marku, porukova se s njime i rekne s malo smetnje:

— Imao sam nekaki posao...

Tonca mu presjekla riječ:

— Za pet rana božjih, pogledajte mu ljudi ovo šešira!... Kao da se cestom valjao, koliko je na njem prašine! I to ti nitko ne vidi? Ali tko će!... Nema ti ga do ženskih ruku!

Nadalo se široko nasmije.

— Kao da ja nisam već i mislio na to...

— Na što? — pobrza Tonca.

— Ama na ženu! — odgovori on s istim onim širokim smijehom.

Ona problijedi lako.

— E, žena! — mahne ona tobože prijezirno rukom. — Žena!... Lako je reći, ali posljedice, moj dragi... To ti je lot... sreća!... i velika vjerojatnost, da se devedeset i devet puta na sto prevariš i pokaješ... I

sada, u odmakloj dobi, pa mladu ženu! . . . Isuse! — sklapala ona ruke, kao da se zgraža.

Marko se usiljeno smiješio i povladjivao ženi.

— Znam ja, kakva ti je to jabuka, ugrizao sam ja u nju već dva puta . . .

— Pa si ipak ostao živ! — veselo će Nadalo njišući se na nogama. — Nego nije djavao tako crn, kako ga slikaju. Bit će valjda i koja vrijedna na svijetu... Pa onda, što ću ovako! Zaludu, i ja sâm uvidjam, da nisam nekuda potpun čovjek; treba mi nešto do onoga pravoga položaja u društvu . . . Ovako, čovjek bečar — otkinuta grana, nevaljalo stablo bez ploda. Zaludu! — govorio Nadalo spustiv se na stolicu, što mu ju sestra ponudila.

Tonca se ugrize za usne. ali ne rekne ništa. A bilo joj teško — vrlo teško!

— Nego — nastavi Nadalo vadeći smotku iz elegantne, srebrne kutijice — vi imate sada, kako čujem, gosta?

— Dä, vratio mi se sin — odvrnu Marko suho.

— I tako nenadano! — doda Nadalo zapaljujući smotku. Utrnuv žigicu, prihvati:

— Pripovijedali mi dolje na rivi . . .

U taj mah dune s polja nešto jači zamahaj vjetra i do sobe dopre živi žamor ljudskih glasova.

— Ima svijeta dolje na rivi -- nastavi Nadalo. — Pred „Kantridom“ ti se usred mora izvio strašan dim i sve kao da se ovamo k nama pomiče. A gle, ti imaš dobar dalekozor . . . de, da pogledamo, što bi to moglo biti.

— Bit će, da se upalio kakav brod — rekne stari Ivančić i podje u susjednu sobu po dalekozor.

— Zaključaj vrata za sobom, da nam ovaj gospodin ne uteče! — vikne Tonca za mužem.

— Ne boj se, — odvrati Nadalo uz smiješak — danas sam s vama.

— Pa i doba ti je. A mogao bi tu biti svaki dan . . .

On ne rekne na to ništa, već popodje k prozoru, otkuda je pukao pogled na otvoreno more. Tonca ga slijedila, te oboje upravi pogledom put Rijeke. I doista u daljini, kao da bi pred samom Rijekom, kuljao u vis dim zastirući svojim gustim oblakom malo ne cijeli grad.

Medjutim prispio i Marko s dugačkim dalekozorom u rukama. Prodje čas, dokle ga namjestio, a onda ga nadnese nad oko i pogleda kroza nj.

— Od silna dima — veli — jedva se vidi plamen. Sprijeda ide parobrod . . . sad vidim nešto bolje: vuče za sobom nešto, kao da bi brod . . . Rekao sam ja, da će biti brod.

— Mogao bi za to biti i parobrod — opazi Nadalo.

— Svejedno . . . Ali kako se zapalio? Možda je krcat petroleja, ili takova šta — pridoda stari Ivančić, pružajući Nadalu dalekozor. Kad se i on nagledao, stisnuo se u plećima u znak, da ne može ni on odgo-nenuti, što zapravo gori. Po tom prosljedi prema Tonci, pa se sa šurjakom povuče ponovno k stolu, gdje se medju njima zametnuo razgovor.

Neko su vrijeme nagadjali o tom dogodjaju, a onda je Nadalo opet skrenuo na Ivana. Ali stari ga nije slijedio, njegova se misao usrijedila u jednoj točki, oko jednoga pitanja: „Koji je ono brod, što tamo gori?“ I što se tim pitanjem više bavio, sve je to nemirniji postajao. A kad se toga u njem već i suviše naslagalo, kad je u njem srdžba, podjarena grdnim sumnjama, uzvaljala previsoko svoje mutne valove, skoči na noge, raskolači krvlju zalivene oči, ispruži ognjeno lice, lupi šakom o stô i ispukne:

— Da mi nije onaj sakramenat zapalio brod i...
Tonca i Nadalo ga pogledaju zapanjeni, gotovo
s nedoumljenjem...

— Vidjet ćete!... Vidjet ćete! — ponovi on s usi-
ljenim, groznim smijehom. — Vidjet ćete!...

VIII.

Kod objeda našli se na okupu svi, pa i Andro. S Ivanova čela nije jošte nestalo oblaka, što mu se ondje navukao nakon razgovora s ocem. Tolika ga despotička svojeglavost i tvrdoća razdraživala. I on se nekuda očajno pitao:

— „Zar će srce toga čovjeka ostati navijeke za-
tvoreno mojim mislima? Zar će njegova volja nepre-
stano paralizovati moje snove, moje najljepše nakane?“
Ali na oko se činilo, kao da je posve miran. Upustio
se dapače i u dosta živahan razgovor s Nadalom,
koji ga salijetao neprestanim pitanjima o prilikama u
Americi.

— Drugi svijet tamo, à? — rekne Nadalo. — Svijet
dolarâ — doda, sjetivši se knjige o američkim mili-
jardašima, što ju nedavno pročitao.

— Svijet napretka i slobode, recite — ispravi Ivan.
pa nastavi: — Ne daju obilježja Amerikancu milijuni,
što su ih zgrnuli pojedinci, već njegova okretnost, od-
lučnost, a najvećma smjelost misli i poleta. To je eto,
što Ameriku čini Amerikom.

Govorio je mirno, ali s uvjerenjem, tako da je osim
Nadala i Andra, koji je upravo gutao svaku njegovu
riječ, i sâm stari Ivančić i nehotice svu svoju pozornost
obratio k njemu.

— Tamo se — govoraše dalje mladić — ne zna
za malodušnost, ni za strah; ondje se ništa ne čini ne-

moguće, neizvedivo; ondješnji svijet stiže neprestano nova poticala, pomoću kojih krči sebi put naprijed, svladavajući i obarajući sve zapreke i poteškoće. Ne strepi se tamo pred pitanjem: kako će se nešto privesti kraju... već kad se jednom razbio led — go ahead! Naprijed, živo i žurno naprijed, bez zastoja, bez oduška, jer svak osjeća, da mu je za petama drugi, koji bi ga rada prestići. I tu u tom neumornom natjecanju imade svoj izvor sva ona vratolomna smjelost misli, koja toliko zadivljuje ovaj naš stari svijet...

— I odista, upravo vragometan svijet! — potvrdi Nadalo prinašajući čašu k ustima.

— Čudo božje! — nastavi Ivan. — A kako se to u njih sve živo mijenja, razvija, obnavlja!... Podajte se u koje njihovo mjesto, pregledajte ga dobro, pa otiđite. Onda se nakon desetak godina opet vratite u nj, pa da vidite, kako ćete se s trudom u njem snaći. Toliko se to za vrijeme vašega odsuća u njem promijenilo. A eno u nas, — produži sa sažalnim smiješkom, — kako pred pedeset godina, tako i danas, ako nije i gore...

— A što mi... mi ne brojimo ni za što... gdje smo mi još! — opazi Andro mahnuv rukom.

Već na potonje Ivanove riječi urezao se ispod usana ocu mu Marku još i dublje onaj prirodjeni mu sarkastički osmijeh, dočim ga Andrina primjedba upravo žacnula.

— Dašto, — zabruna on — što bismo mi i brojili... mi domaći ljudi!... Bogci smo mi, nevoljni kukavci... sve same blune... Tako bivalo od uvijek: što je naše, ne smije vrijediti!... Bože sačuvaj!... Tujde dā... ono je dobro — savršeno... Tu kapu dolje i — salamelek!... Povera barca!...

Ivan podigne glas:

— 'Tudje!?!... Vi zacijelo mislite na one ludosti i ispraznosti, što našim ljudima ugadjaju, ili pak na gdje-koji glupi običaj i besmislenu novotariju, za kojom će se oni povesti upravo majmunskom revnosti. Ne radi se o tom, već ob onom, što je u tudjinca zaista veliko i vrijedno. O tom, vidite, u nas malo tko sanja; nikome i ne pada na um, da se kod toga sustavi, da to nasljeduje, jer takvo što iziskuje umovanja, glavobolje, muke i rada, a što je najviše: odvažnosti i odlučnosti. A kažite vi meni, gdje je toga u nas?

Otac usplamti tako, da mu lica oblila žarka rumen.

— Gdje da je toga u nas! — vikne on zažagriv na sina. — A zar je nama iz oblaka palo ono pedeset brodova, što je još do nedavna bilo upisano na našoj općini? Je li to palo iz oblaka, ili pak iz tikve kakvoga modernoga zeleniša, à?

— No, a što imate danas od tolikoga broja brodova? — podigne Ivan oči na oca.

Otac ga ošinu bijesnim pogledom, mišice mu se na licu zgrče, čeljusti se pomaknu, ali ne kaza ništa, već samo mahne prijezirno rukom po zraku, da покаže, kao da nije vrijedno govoriti dalje.

Umjesto njega javila se Tonca.

— Sada... ništa, ali u prvo vrijeme bilo drugačije, živjelo se gospodski, slavno... sve dok nije izdalo more.

Ivan zastane časkom. Neugodno mu bilo to maćuhino uplitanje u razgovor, ali stvar ga zanimala i on nastavi:

— Izdalo more!... Lako je to reći, ali da ja malo pitam: zašto je izdalo more?... Zašto se nije za dobe prepriječila ta „izdaja“? Zašto smo u opće podlegli?

— Ali...

Muž joj presiječe riječ:

— Ne govori s njime! . . . Znaš ga, kakav je . . . Kad sebi nešto utuvi, nema Boga, da mu to izbije iz glave . . . Zašto smo podlegli? . . . A ne pita, zašto iza lijepa vremena dodje ružno? . . . To ne pita — ustrese Marko s omalovažavanjem glavu i nasmija se suho.

Ivan htjede da nešto kaže, no i on se prekide.

U to se javi Nadalo:

— Nade je, da će i poslije ružnoga opet biti lijepo.

Tima riječima on je očito htio da u neku ruku posreduje medju ocem i sinom i da, ako je moguće, zaključiti tu staru pjesmu, koju su već pjevali i vrapci na starim i trošnim krovovima lovinjskih kuća.

Nastade šutnja, teška i hladna šutnja. U toj kući i onako bilo sve hladno: i stijene i vazduh i srca i duše, sve, sve . . .

I Nadalo je to osjećao i od toga oćutio se u velike osamljen. A srce bilo u njega široko; ono je svom svojom snagom žudjelo za smirenjem . . . I slućilo se, te je, a ni sâm nije znao, kako ni zašto, njegova misao odjednom zabrodila k djevojci, koju mu srce odista zavoljelo. Tajna je to, što ju on tako brižno ćuva u srcu, to više, što drži, da o tom osim njega nitko ništa ne zna.

Drugaćije bilo u Marka. Njega je već to, što se Nadalo nije postavio posve na njegovu stranu, razdražilo jošte većma. On je sav kipio . . . Zašto su podlegli? . . . Taj prigovor nije nikako mogao da pregori.

— Zašto smo podlegli? . . . pita Mylordo. I to moram da slušam ja, koji sam, mogu reći, posljednji ostao na mezevu i svojim žrtvama spasio ćast mjestu. Bark „Galeb“ zadnji je naš brod . . . a ja pitam, gdje bi danas bio, da ne bijaše mene? U djavoljim rukama . . . eto!

Na to je Ivana spopala neka čudna tuga i potištenost. Njemu se vraćalo pitanje: kako će pred djevojku s onom vijesti?... pred nju, koja još i sada polaže u nj toliko vjere, toliko nade...

Nadalo se pak na posljednje Markove riječi trgao i obratio k njemu pitanjem, što je nekuda najbolje pristajalo njegovim mislima.

— A je li istina, što čujem, da će stari Randić sve onako nemoćan opet u svijet?

Tonca podigne oči na brata. I Ivan se lecnu — podražena izvjedljivost učinila ga odjednom nemirnim.

— Kad hoće na silu, neka mu bude — odvrati Marko Ivančić grubo. — A da mi nije žao broda, — produži u istom tonu — Boga mi, ako znam, što bih sve platio, da ga gdje zamete... .

Nadalo se smrači.

— Medjutim, koliko sam mogao čuti, stari bi ipak rado dao sina na brod, a i dečko to jedva iščekuje...

— Dok bude moja i koliko vrijedila, nikada on na brod! — grune stari Ivančić oštro.

— Ipak je Stipe valjan momak — rekne Nadalo s negodovanjem.

— Drugo je pitanje, da li je pak i valjan mornar — objesi Marko gornju usnu.

Tu se uplete Andro.

— Znam ja Stipa u dušu... Zla ga sreća progoni, to je sve...

Zašuti i pokunji se pod pogledom, kojim ga ošinula maćuha. Ivanu nije izmakao taj pogled. Tonca pogodila to: stisla usta i porumenjela.

A onda, da i ona nešto kaže:

— Da je pravi mornar, ne bi ga odasvud tje-rali...

— Predsude! — rekne Ivan. — Ono djetinjasto, sujevjereno mišljenje, kad se čovjeku desi dva puta zlo, da mora i treći put . . .

— I meni se tako čini — potvrdi Nadalo, osokoljen Ivanovim riječima. — U nas je svijet — proslijedi, obrativši se k mladiću — uvijek jednak, baš kako ste ono prije rekli, nepromjenjiv i nepopravljiv, a pun sujevjerja i predsuda: danas kao i nekoč. Dani: utorak i petak, pa broj 13, po tom: zec ili mačka na putu, pa sni, osobito sni, to je ono, oko čega se kreću najveće skrbi i brige naših ljudi, i što ih najvećma zaokuplja, kad hoće da nešto započnu . . .

— A onda ograda, kitajski zid, pred kojim mora da uzmakne svaka zamašnija misao, svaki . . .

Ne doreče. U taj se mah vrata, što vode na hodnik, naglo otvore, a u blagovaonu bane Fabijo kao bez daha i sav crven u licu.

Tonca se sva uprepastila i ostala kao okamenjena zinuvi u nj. Ostali ga u čudu pogledaše, a on kao da očima traži samo Marka Ivančića.

— Vi ne znate, što se dogodilo! . . . Brod gori . . . „Galeb!“ — zadahtano će on.

Ivan skoči na noge, a za njim svi. Marko Ivančić probljedi, a po tom mu opet krv zalije glavu.

— Što si rekao? — rukne on potresajući glavom i rukama.

— Eno tamo! — pokazivao Fabijo rukom prema prozoru.

I svi pohitili k prozoru, svi osim Marka Ivančića, koji se jedva držao na nogama. U grlu mu se stvorio uzao i nikako da ga ukloni; i sve nešto mljaska, mumlja, brunda i stište pesti i prevrće očima, kao u vrućici. Pa i oni kod prozora stali ondje bez riječi, zapanjeni, preneraženi. Svi su njihovi pogledi usrijedjeni

u jednoj točki: u dim i plamen na brodu — tamo ni dobru milju daleko od kraja. Korito broda s jednim samim jarbolom na provi, što ga još štedjela vatra! Ali plamen već i po njem liže — i jošte tren, pa će se i on survati u more. Pred brodom se od silna dima istom razabire nevelik parobrod, što, regbi, s nategom vuče za sobom ono pusta korita u plamenu. A tamo daleko pružilo se more u svom safirnom plavetilu, u svojoj nepomičnoj ustaljenosti, pružilo se kao nijemi svjedok užasna učinka sebi ravne razorne sile . . .

— I ono da je „Galeb“? — javi se prvi s prozora Andro.

— A tko ti reče, da je ono baš „Galeb“? — upita Nadalo okrenuvši se k Fabiju.

— E, stigao glas iz Rijeke . . .

— Nisam li ja rekao? . . . Nisam li ja rekao?! — grunu straga Marko Ivančić, komu se u taj mah razvezao onaj uzao u grlu.

Svi se okrenuše.

Jedva dišući, ukočen i nepomičan, kao da je i opet onijemio, stajao on pred njima uprtim pogledom u one ognjene valove. Činilo se, kao da je plamen zahvatio i njegovo lice, tako je ono sada plamtjelo od jarosti i unutarnjega bijesa.

— On ga zapalio . . . onaj razbojnik! Rekao sam ja.

Usta mu se i nozdrve raširile, oči se zalile krvlju — sav se uznojio.

Svi su šutjeli, tek se Ivan javi:

— Kako možete . . . da tako grdnu potvoru . . .

— Šuti, vraže! — izdere se na nj otac ošinuvši ga divljim pogledom. On je sav drhtao od ljutine, od velike unutarnje srdžbe, koja je već prelazila u grube riječi, što ih sada poput kiše sipao na sina.

Ivan bljednu; na njem se vidjelo, da se s nategom svladava. I već je bio blizu da plane i on, ali se na vrijeme suzdrži, pogleda oštro u oca, te ne rekavši riječi izidje.

Marko Ivančić podigne pest, okrene crveno i vanredno nabreknuto lice spram izlaza, kuda je netom nestalo Ivana, i pogled mu bijesno poleti onim pravcem.

— On hoće da me draži... on hoće da me...

Nadalo ga mirio.

— Čemu se žestiš?... Jedva je došao i već...

— Prognat ću ga, prognat kao psa... Vidjet će on, drznik jedan!... On hoće mene da uči...

— Ali ni od tebe nije lijepo, što onako potvaraš ljude, ni krive ni dužne — namrgodi se Nadalo.

Marko uzavre.

— Što?... I ti?... Svi dakle?!... Neka! Ali ja znam, što govorim... Poznam ja onu liju u dušu... On ga zapalio, zapalio brod, da u segurtadi izbije novca... Znam ja njega!... Kadar je on učiniti to... Već iz osvete protiv mene... Bilo ti ga vidjeti, kad mi ono silom morao da odstupi polovinu broda!... I od onda je uvijek snovao, kako da mi se osveti... Tek je čekao na zgodu... dâ! I eto... saznao on, da mi je istekao rok osjeganja, pa zapalio brod!... A vi mi spočitujete, da potvaram ljude ni krive ni dužne! Lopovi su ono, razbojnici, a ne ljudi!...

Priskočila Tonca. Oborila se najprije na muža.

— Ti uvijek jedno piliš!... Razvidjet će se, pretražit, ispitat... pa neka sud kaže svoju. Koga bi djavla tu grajao i galamio!... A ti mu, Nadalo, ne uzmi to za zlo... ta poznaš ga... U ostalom ja se ne čudim toliko njemu, koliko onome drugome, koji bi morao znati, da se ocu prigovarati ne smije... Pa da bi tko, već on...

Nadalo ne odgovori na to. Još je časak postajao, pa se oprostio i izišao.

Na hodniku stigao ga Andro, koji se odmah za njim odšuljao iz gostinjske. Bolesnik mu prihvati ruku i živo mu je stisne. Hvalio mu, što je stao na stranu brata mu. — U Ivana — veli — ima doista puno lijepih misli . . . ali teško mu je, vrlo teško. U kući ga ne trpe. To se moglo vidjeti i danas, a Bog zna, hoće li on moći da na sve šuti. — Riječju, boji se Andro, da će biti vojske, hoće, tako ne bilo! A ipak, jedan brat, što li je on sve podnio!

Nadalo ga slušao sa zanimanjem, ali ipak nije htio da od sebe oda ikakav sud. On je s Androm zaključio u nekoliko riječi: rekao mu je, da će trebati popuštanja i s jedne i s druge strane, pa će, kako se nada, već biti bolje. Sada je, dakako, sve prenapeto, zato je najuputnije ostaviti sve, da ide svojim tokom.

Na to se Nadalo oprostio ostaviv mlada čovjeka mrvu smučena i u nekoj neprilici.

IX.

Po tom je Andro, još uvijek pod dojmom Nadalovih riječi, pošao da potraži brata. Našao ga u sobi spremna, da izidje na dvor.

— Kuda to? — upita Andro.

— Idem da vidim, što je s brodom — odvrati Ivan.

Andro postaja časkom, a onda će nekuda plaho:

— A ne bi li i mene poveo sa sobom?

— Dijete! — osmjehnu se Ivan.

Izidju.

Dolje na ulici kao da se razgrnuo mravinjak. Sve živo, sve kao u nekakvoj trzavici. Ide govor, glasan govor

od jednoga kraja ulice, pa do drugoga. Netko dovikuje s prozora, onaj na vratima odgovara i riječ neprestano kruži sve tamo do ugla i dalje, a sve o brodu, o nesretnom brodu.

- A je li tko poginuo?
- Vele, da jest . . .
- Oh, žalostna mu majka!
- Pusto more!

I žene lomile rukama. Onda se iz nekakva kuta podiglo pomaganje, jeknulo muklo kukanje, i u pjesmi se naricaljci spominjala neka imena davnih utopljenika. Muški svijet udario u naklapanje i rešetanje. Čulo se svakojakih uskliku iznenadjenja, začudjenja . . . križala se i kazivanja o sličnim dogodjajima, što se odavno zbili. Uz to se naklapalo i o svim mogućim uzrocima toga požara. Netko veli, da se vatra porodila nesrećom, drugi, da je podmetnuta, treći, da će biti udarila strijela u jarbol, — ta cijelu je bogovetnu noć pucalo i treskalo, kao da se svi djavoli gone.

Upravo u taj mah stupila su na ulicu oba brata. Netom se pojavio na vratima Ivan, sva je ulica ujedared umukla. Sve se ogledalo za stasitim i glavitim mladićem i već su misli onih ljudi, kao za čudo, jednim mahom krenule drugim pravcem. I širio se šapat:

- Kako je lijep!
- Kako otmjen!
- Nije ga vrijedan onaj halabura!
- A da je pak ostao u Puli!
- A mogao je, Bog mu prosti!
- Već bi bio kapetan od vašela!
- I eto sve zbog žene . . .

Medjutim se braća domogla dna položite ulice, koja se svršavala oduljim, tamnim prorovom. Tu nije gotovo nikada dopiralo svjetlo sunca, a i okolne su kuće —

prave, gole stare podrtine — pokazivale, da su već nekuda klonule ruke, što su u davno vrijeme kopkale i vrtale oko njih.

Provukavši se ispod tamna, izdrta svoda Ivan se i Andro nadjoše na čistini. Veselo svjetlo dana obasjalo ih i na čas im zasjenilo oči. Korak, dva — i eto ih na cesti.

Í tu se kupio narod i bučno raspravljao o događaju. Brod se sav u plamenu bližao rtu, iza kojega pukla prekrasna Černikova uvala.

Svijet je sada sav grnuo prema toj uvali. Istim putem udarili Ivan i Andro.

Išli su ispod ruke. Andro sav sjaje od ponosa; okreće se i kradom pogledava, kako su sve oči uprte u „njegova“ Ivana. Više puta je morao stati, da sluša izraze udivljenja davnih znanaca, koji su s Ivanom željeli izmijeniti po koji srdačni poklik i topli pozdrav. To je Andra uznosilo i on se još i čvršće pripeo uz brata.

Prolazili mimo Randićeve kuće. Nije bilo oka, što se nije diglo put prozora gornjega sprata — ali uzalud. I Ivan je uzalud tražio pogledima, ne bi li između priprtih rebrenica ugledao koje lice . . .

U kući kao da je sve obamrlo. I on je pitao sebe: Kako je ona. Angjelina, primila grdnu vijest? . . . Prosljedili put. Brod je već bio zamaknuo za rt. Sad se vidjao tek ogroman stup dima, što se u obliku grdne oblačine dizao u vis. Svijet uskorio korake.

— Ostavit će ga u uvali, da ondje dogori — javi se netko.

Ne potraja dugo, a iza rta se pomoli parobrod, što je brod dovukao do uvale.

— Rekao sam ja — oglasi se onaj isti glas.

Cesta, što vodi iz Lovinja u Černikovu uvalu, teče mrvu poviše mora i u velikim se zavojima provlači

između kestena i kržljavih hrastića. Još jedan takav oveći zavoj, i eto ih na jednom kraju uvale, koja se razdraganu oku otvara pružajući svoja dva suncem obasjana rta, kao da bi na zagrljaj dvije pune ruke...

Pukla prostrana uvala s dalekim, plavetnim zaledjem golih glavica gorskih. Uz obronak desno iskočio po koji grm smreke, grabra, jasena; među kamenom zbila se i gdjekoja gredica crvene zemlje i onda nešto poviše hrastova, pa bukova šumica; još poviše samo trnje i korov, pa sivi i pusti krš, što oštrom crtom zarezuje u blijedo, modro nebo. S lijeva sve sami maslinici, a kroz gusto granje pogled na more, na goleme, sure liti, na bijelo u dugi polukrug uvijeno žalo.

Ali ni more sa bezbrojem svojih sitnih talasića, što kao pomamni hrle k žalu, pa ni samo žalo, što ih onako podatno prima u svoje bijelo krilo, nije moglo da i časkom skupi pozornost svijeta, što se okupio na cesti uza sivi, ispereni i na pola porušeni zid... Svačije su oči uprte u ono pusto korito, s kojega bukti u vis toliki plamen... Šumjelo tamo na brodu, pucalo i praskalo, da se u grudima srce stezalo od nekakva nemila čuvstva...

A bilo to sve blizu, na dohvat — ni toliko daleko, koliko bi zgodnim kamenom dobacio. I Ivan i Andro gledali u onaj gorostasni plam, što se sljubio s morem tako, da se u prvi mah pričinja, kao da je provalio iz njegove crne dubine. A svijet uokolo žamorio. Koliko je toga navrvjelo tu! Zbili se ljudi jedan do drugoga kao srdjele, sturali se u golemu hrpu, rastegli vratove, pa gledaju i gledaju... Drugi se turaju i guraju, propinju se na prste, ili provirkuju kroz ramena onih, koji su pred njima. A uvala odjekuje sva od pucketanja i praskanja u koritu, što bukti i ózvanja poklicima, uzvicima i glasnim govorom,

Sad je već svak znao, kako je došlo do nesreće. Udarila jutros u zoru strijela u jarbol od maistre, brod krcat drvlja zapalio se; priskočili, da gase, ali uzalud. Drva suha, a brod star — kao slama. Kad se već izgubila svaka nada, da bi se mogao oteti propasti, odredila oblast, da se izvuče iz luke, da ne bi oganj uhvatio i druge u luci. I tako ga eto dovukli u Černikovu uvalu, do samoga kraja.

A vrema i stiska ljudi potrajala i dalje: jedni dolazili, popostajali, pa opet odilazili. Drugi, osobito dokoni, zadržali se dulje i učestvovali u razgovorima, što se sada vodili na više strana.

Razgovaralo se svedj isto. Pretresavalo se i rešetalo staro, nikada neiscrpljivo pitanje o grdnom rasulu domaćih brodova. Činilo se, kao da je onaj brod, što je tamo u vodi dogarao, taj posljednji lovinjski brod, oživljavao u tim ljudima neki stari jal i prijezir spram jedra, što se tako nemoćno pokazalo u utakmici protiv prezrena djavolskoga kotla... te sebe i njih turilo u propast i rasulo.

— Svačija za vremena, pa i njegova... Sad imaš...

— E, da nije djavao pukao u njega dvadeset godina prije... u njega i u sve druge! — zarezala ljutito drugi, suhi, nešto pognuti, garavi starkelja, po vidu isluženi mornar.

— Lako govoriti sada — javi se netko iz hrpe.

— E, naš je barba Zvane svoj kolač već ispekao. pa mu je lasno rogoboriti protiv broda, dok ima što da grize — odazove se drugi kroza smijeh.

Starkelja se uzvrpolji.

— Moja briga!... Što grizem, krvavo sam zaslužio... Nit sam krao Bogu dane, ni noći... Ali more neka zato jednako odnese djavao... dosta me se natopilo!

Tu se oglasio mlad čovjek jedra tijela. živih, ognjenih očiju.

— Pa i nas je kiša prala, led bio, vjetar lomio, a pošasti morile, ali zato ipak neka živi more!

Ivan se zagleda u mlada mornara i s osmjehom mu odobri krepku riječ.

Barba Zvane ispružio glavu i šiljat podbradak, pa iskliještio oči:

— Ali se ipak držiš kraja! — dobaci ujedljivo.

— Držim, jer nemam kuda; ali dajte vi meni mjesto, pa da me vidite, gdje od veselja poskakujem sve na jednu nogu. Moj dragi, ima na moru zla, ali ima i dobra, kao svagdje — sasu mladenac, osokoljen Ivanovim osmjehom.

— Ima dobra! — podrugljivo će starkelja. — Sjajno dobro! Grob ti svaki čas pod čizmama, sa svih strana protiv tebe pakao, i to da je dobro! . . . Neka radije ide sve k vragu, neka sve izgori, nek se sve raspane: i brodi i kapetani i principali . . .

Tu se izbode onizak čovuljak, obrijana, neprijatna lica:

— Što zadijevaš u kapetane i principale? . . . A gdje bi već bio, da nema njih . . . Ako ne bi od gladi crkao, a to bi te zacijelo nečist izjela . . .

Barba Zvane, poznati barba Zvane, u koga nije nitko živ smio da nekažnjeno dirne, osta časkom kao osupnut. Stotina pogleda uprlo se sada u njega i sve je iščekivalo, što li će biti.

Barba Zvane strugne očima uokolo, nakrivi usne na grozan smijeh, a oči kao da će mu iskočiti iz očnica i probosti čovjeka, koji se eto toliko osmjelio.

— O, ti gubo nijedna! Da mi nije tvojih godina, vidio bi ti danas, koga bi nečist izjela. A znaš li ti, što je barba Zvane bio i radio, dok si ti svome

A odobrili i mnogi iz hrpe. Barba Zvane strigao očima i ušima.

Drugi produžio uzvinuv glavu :

— Dok je kapetanu bilo dobro, ni mornar nije imao rašta da se tuži. Okrenula sreća, pa zar smo mi tomu krivi? Što smo htjeli? . . . Zlo vama, ali nama sto puta gore. Nego vi ne pitate, otkuda mraz bije. Vi grizezete nas, baš kao što pseto grize kamen, kojim ga udariš.

Dijete, što je doslije gledalo u oganj, okrene lice spram oca i videći ga onako srdita preplaši se i zaplaka. Kapetan ga poljulja na rukama, pa prihvati :

— Tko izjeda vas i nas, to su principali. Evo mene! . . . Saletio me sred oceana orkan. Vrelo oko mene tri cijela dana. Mi jedva iznijeli glave, ali ne bez štete: okljaštrilo mi jarbole. Principal da se pomami.

— „Još jednu takovu i vi ste lešti!“ — zagrozio mi se on.

— Zateklo me nevrjeme i po drugi put, a ja krenem, da se uklonim nepogodi. Izišao zdrav i cio, ali odocnio: prispio sam u luku dva dana kasnije od broda, koji je sa mnom krenuo isti dan. Njemu je more odnijelo čovjeka, ali što za to? Glavno je, da je stigao na vrijeme. Kapetan, dakako, ostao; njemu ni vlas s glave; a mene, što sam zakasnio, izagnalo, dakako . . .

Glas mu zadrhta.

— Na takove se diž'te, — plane on, prebaciv dijete na drugi lakat, — na one, koji pred očima ne vide drugo, do li vlastitu korist, te samo čekaju, da vama omrkne, a da onda njima svane . . .

Zamuknuo i zagledao se u korito, što je u taj mah od sebe rigalo sve veću i žešću vatru.

— Nema dinamita?! — ispukne neki dronjo s glavom nalik na tikvu, usana izbočenih, zastrtih neobrezanim i negojenim brecima.

— A! Koješta! Naš je narod predobar — izvi se otraga blagi, plahi, gotovo djetinji glas.

Svi se okrenuše. U isti mah sagnu se Andro k Ivanovu uhu i šapne mu:

— To ti je onaj Frane Mavretić, znaš, o kom sam ti pričao, da je složio one stihove.

— Onaj iz sjemeništa? — sa zanimanjem će Ivan i zagleda se u mladoga čovjeka, što se otraga držao. Suh mladićak, prava sazdana kost, a sitan, ne bi mu dao ni petnaest godina.

— Što ga ima dobrota tute! — zagrmi barba Zvane, zadovoljan, što mu se eto nadala zgoda, da se može oboriti na slabijega. — Što ga ima dobrota tute, à?

— Htio ram reći: prepošten — izmuca mladenac, smutiv se nemalo.

— Ha, ta je još bolja! Glete ga! A iz njega vam govori neko desetak latinskih škola i suviše dvije godine seminarske čorbe! . . .

Barba Zvane pljune na stranu i nasmije se jetko i suho.

Mladi čovjek nagne sitnu glavu na lijevo rame i živo porumeni. To je bivalo svagda, kad bi se pred njim napominjalo sjemenište.

— „Prepošten“, rekao je naš nesudjeni pop, „prepošten“! . . . A znaš li ti, mali sveče, u čem stoji to tvoje poštenje? No, zašto ne govoriš? — podbode barba Zvane mladića, koji se još nije mogao snaći od neprilike i stida, što se upustio u natezanje s onakim zanovjetalom, kao što je barba Zvane. A ovaj nastavio:

— Kazat ću ti ja . . . Poštenje! . . . Velike li muke! . . . A što bi to i značilo, van da drugome ne uzradiš, što ne bi rado, da drugi tebi učini? . . . Tako te bar učili u seminaru . . . No, eto! . . . I to zoveš ti poštenjem, a nije nego kukavština.

Svi zagrohotali. Sui mladić prosvjedova.

— Ali kakav je to govor! Kakova kukavština?!

— Naravno, da što drugo? Ti ne ćeš da učiniš nekome nešto, što bi mu inako učinio vrlo rado, i to samo od straha, da i on tebi ne počini ono isto, ako ne i gore... I to zoveš ti poštenjem?... To je kukavština... a da nje nema, bilo bi i u nas dinamita, bi, vjeruj mi...

— Bravo! — grune onaj „od dinamita.“

— Bum! — pljesnulo nekoliko njih, što su bili bliže barbi Zvanu.

— A što? — vikne on srdit, što mu svijet ni jedne ne mjeri. — A dajte vi meni recite, tko je pripitomio čovjeka? Vaše lijepe riječi o poštenju? Koješta! Strah i kukavština pripitomili su njega, kao i konja i vola. Eto...

Već ga nije nitko slušao. Pogledi sviju bili su sada skrenuti spram skupa gospode, što su tamo postrance živo raspravljala.

Bili su to nekadašnji principal, koji su u bolja vremena imali po jedan, po dva, a i po tri ponosna broda. Malo je tko od njih isplivao iz grdnoga brodoloma, rijetki su bili, kojima nije progutao sav imetak.

Takovih bijaše i ondje u onome skupu. Ivana se duboko dojmila njihova tragika, što je tako jasno izbijala uza sve ono njihovo nemoćno i pusto nastojanje, da unutarnje bijede i oskudice prikriju spoljašnjim sjajem. Kolike su bure prohujale nad onim sijedim glavama! Koliko im u grudima pokopanih snova! Pa one silne borbe, da se održe! A za tim teška i ljuta razočaranja: čas bi se okrpili i pridigli, pa opet pali... I nadošlo vrijeme, gdje ih u padanju ništa nije sustavljalo više; nastupilo doba, gdje moraju da kao nijemi svjedoci besilno, ali ne beznadno, gledaju u svoje rasulo...

Raspravljali živo. Iz njihova se razgovora vidjelo, da ima u njihovu mozgu misli, kojih već ne može ništa odanle maknuti, izbiti . . . Raspredali su oni o prednostima jedrenjače nad parobrodom!

— Kakav dobar štrajk, rudnici nek opuste, i eto ti paroplova na suhu! — mahao suhim rukama principal Matija Sančić, sitan starčić, sav bijel kao ovca.

— A aidenti? Nesreće? Sukobi? Gdje je prije toga bivalo toliko? Vidjet ćete, vrnut će se i opet naše vrijeme — uvjeravao drugi, što je neprestano gladio svoju dugu, progrušanu bradu.

— Razumije se, da ćemo onda drugačije graditi, a ne kao onadar — govorio kao o kakvoj gotovoj stvari debeli principal Lucijo, kome se podbradak oko vrata naduo, kao da će se raspuknuti sad na.

— E, naravno, tonolaj veći, onako, kao engleske nave — potvrdi principal Matijo.

Drugi pognuli hrbat, rastvorili škrbava usta i klimali glavom. Onda se nijemo zagledali u plamen, od kojega su im gorjele oči i palili se obrazi.

A razgovor zapeo nekuda i drugdje među mnoštvom. Mnogi stali odilaziti i bacivši posljednji pogled na čaroban, koliko strahotan prizor grdnoga djela razaranja, zaključivali svak prema svomu načinu mišljenja.

— Napokon skinula im se s glave dosta teška briga!

— Koliko muke, i gle: jedna iskra i svega nestalo!

— Neka ga, dosta se napalio vragu svijeće! Nek ju sada djavao njemu pali! — nekuda se drveno nasmija onaj droljo „od dinamita.“

— Pa kuda je dospio, da ostavi kosti!

— Zatro se trag brodu i moru! — javila se odnekale zgrbljena, postaračka žena, koju je more već dva puta u crno zavilo.

I onaj ognjeviti mladac, što je netom moru klicao, i on se uputio.

— Neka oni — rekne — kampanaju, koliko im drago, nama je na moru dobro bilo, a sve zlo na nas, istom otkad nas bacilo na suho . . .

Netko mu iz hrpe povladio:

— Istina! Udaralo nevrijeme, tresao vjetar, topila voda, ali što za to? . . . Dospio bi kući, prvi dan, prvo več, prva noć lijepo, da ne može ljepše, i sve uzdišeš: „Aoh meni, drage li domaće topline!“ i sve želiš, da tome ne bude ni kraja ni konca. Kad tamo, već si se drugi dan zaželio svijeta i pučine . . . Sâm ga bijes znao, što je to sve u nama! . . .

Prošao i kapetan s djetetom u naramku. Sav se pogružio i turobno objesio glavu na prsa, kao pod pritiskom crnih misli i briga. Otišli i „principali“, izginuli kao sjene, obasjani crvenim odbljescima plamena.

Krenuo i barba Zvane. Išao za omanjom hrpom, u kojoj bijaše i onaj čovuljak.

— Što bi oni i razumjeli! — gundrao barba tapajući polako za hrpom. — Što bi oni i razumjeli! Rekao sam: kukavština, pa što bi drugo i bilo? . . . Zašto ne kradeš? . . . Za to, jer se bojiš, da te tko ne pograbi, ili pak da imaš razloga tražiti, da i drugi tebi ne krade. Pa nije li to kukavština?

— Ala je grub! — kroz smijeh će Andro Ivanu.

— Svedj isti, svedj isti! — izusti Ivan zamišljeno.

— Je li, da je uvijek ostao jednak? . . . Nadut, umišljen . . . što ti on svega ne priča! Slušati njega, prisegao bi, da je Amerika pred njim padala u prah . . . A i jezičav je i zagrižljiv, ali neškodljiv . . . Ovakovi su ljudi uvijek neškodljivi . . . ja ne znam, zašto, ali čini mi se, da je tako . . .

Tu im se pridruži „popić“ Frane. Rukova se s Androm, koji ga odmah predstavi Ivanu.

„Popić“ se nekuda uzbunio. Njemu nije još izlazio iz duše onaj prizor s barbom Zvanom, a i stid ga je bilo onih njegovih riječi. I kako je mislio, da svak o tome misli, on se sada ispričao pred Ivanom i Androm.

— Vidite, njemu nije nikada pravo; i sve, što ne izadje iz njegove glave, bljutavo je i nevaljalo . . . Ali ja mu ne zamjeram. Vele, da mu je takav bio i otac. Pun riječi, pustih riječi, a kad tamo, u suštini — čakulon! . . . Tako i on. Čudak zaista!

Ivan ga pogleda. Glatko, djetinje mu lice nagrdio tvrd i krut izražaj, a tvrdo i oporo zvučio mu i glas — tako nesuglasan s onom blagom bezazlenošću i prostodušnošću njegova pogleda.

Već s prvoga maha omilio Ivanu mladić. On ga primiri rekavši mu, da bi se o riječima barbe Zvana moglo i raspravljati, kad se ne bi morale odbiti na čudnu i naprasitu njegovu ćud.

Već se bližala večer, sunce postalo odjednom bljedjahnno i neveselo, posljednji se njegovi traci lomili negdje visoko u zraku. Uvalu zaposjedale polako tamne sjene: silazile k moru, tu se časkom sustavljale, kao od čuda pred onim silnim ognjenim stupom u vodi, pa se onda kao izgubljene povlačile u daleke i duboke pećine, gudure i prodore.

I oni krenuše. Vraćali se u mjesto šuteći, kao da bi pod dojmom nečega velikoga i jakoga. Putem stizali ljude, koji su i opet znatiželjno pozirkivali na Ivana. Osjećao on, da ga gledaju, da paze na svaki njegov kret, ali on se na njih nije osvrtao; kao ni na djevojke, što se svojim glasnim, praznim i prenavljanim čavrljanjem njemu na očigled trsile, da budu zanimljivije. Njega je sada zaokupila duboka neka žaloba,

kojoj on nije znao ni pravoga uzroka, ni bližega povoda. Šuljala se u njegovu dušu ta nujna sjeta i ostajala tu nejasna i neodgonenuta, kao i onaj tajni glas, što se čuje kadšto noću, kad sve miruje, kad sve počiva.

Već se bio uhvatio debeo mrak, kadno stigoše pred Randićevu kuću.

— A eno Amelije! — klikne Andro i pokaza rukom na vrata, gdje se u taj mah pojavila Anastazijina kći.

Ivan se lecnu, pohita k djevojci i zovné ju po imenu. Amelija se naglo okrene, ustrese se sva i pogleda ga kao u nekakvu čudu. Pa i ona sama kako se izmijenila! S ljupkoga joj lica bilo posvema iščezlo ono nestašno i djetinjasto, a od čela dolje spustilo se nešto, kao da bi kakva turobna koprena, i zastrlo živi pogled njenih nemirnih očiju i vječiti osmjeh na punim usnama.

— Dolazim iz Černikove — poče Ivan, pa prestane. Pristupi Andro i rukova se s Amelijom.

— Ivane . . . zahladnjelo je . . . ti znaš . . .

— Pratit ćemo Ameliju — rekne Ivan i obazre se na Frana Mavretića.

„Popić“ se držao po strani.

Andro pobrza.

— Možeš ti! . . . A ja ću s gospodinom dalje . . .

A, Frane?

Tu se oprostio i otišao s „popićem“, koji se sav gubio u klanjanju i pozdravima.

Za njima se uputiše i oni.

— Iz Černikove, veliš? — upita djevojka.

— Dä, pošao sam da gledam . . .

— Izgubljen, dakako? — prihvati ona nakon stanke.

— Sve u plamenu!

Sad postaja i on trenutak.

— A ona? — upita otegnuto.

— Tko? . . . Angjelina? . . . Potreslo ju. Ta prosudi. Tako iznenada, pa strah zbog oca . . . Sad se malo primirila, ali da ti ju bilo vidjeti danas, kad se prosula strašna vijest!

— A stari?

— Pošao je po nj Stipe . . .

Prolazili kroz labirinat tijesnih i izrovanih uličica.

— Za onu . . . za onu drugu i ne pitam . . . Nje ni blizu? Naravno!

— Jelena? . . . Kao da joj nije otac . . . I odista: što je u nje premalo, to je u one jadnice previše! . . . Kakvo srce, Ivane!

Plijesan i memla stareži zapahnula ih. Ulazili u dom gospe Anastazije. Našli ju u „salici“ na divanu, svu blijedu i kao utučenu.

Na stolu drhtalo slabo svjetlo „lukijerne“.

Kad je uočila Ivana, Anastaziji se lice razvedrilo. Ustala, pa mu objema rukama prihvatila desni lakat i nukala ga, da sjedne.

— Baš mi je milo! . . . Baš mi je milo! . . .

Mladić se spusti do nje na divan i medju staricom i njim zametnuo se razgovor, koji se, dakako, kretao oko velikoga događaja dana.

— Tko bi bio rekao, ä? — lomila stara gospodja rukama. — Nego tako je, kad se nekud zlo ugnijezdi.

Amelija šutjela. Bila je vanredno nemirna. Neprestano izlazila i ulazila u sobu. Starica gledala zabrinuto za njom. U času, kad je nešto podulje izostala, sagne se ona k Ivanovu uhu i šapne mu:

— Nema sreće, vidiš; a tako se lijepo nadala . . .

Tu mu ona šaptom ispričovala, kako je danas u jutro dotrčala ovamo Angjelina i sva blažena iskazala, kako joj je on obećao zauzeti se u oca, da pusti na brod Stipa.

— A da ti je bilo čuti, kako je ona dobra dušica o tebi govorila! Kolikim te hvalama obasipala! . . . Pa eto, kako se svršilo! . . .

Mladića je na te riječi podilazilo čuvstvo, što mu je u isti mah i toplilo i ledenilo srce.

On se sagnu k strini Anastaziji.

— Jednako, ne bi bilo pomoglo!

— Ne bi? . . . Zar si govorio?

— Jesam . . . ali on ni čuti! . . . A bio i grub!

Anastaziji se smračio pogled.

— Onda . . . bolje ovako!

Mahnula rukom i zamukla.

A kad se mladić malo za tim opraštao od strine i Amelije, na srcu mu je još i jače težila ona nejasna i neodgonenuta tjeskoba . . .

X.

Takova se nejasna i neodgonenuta tuga uz druge, jače i potresnije osjećaje, slegla i na srce Angjelini Randićevoj. Prvi trak toj čudnoj sjeti zamijetila ona u sebi već iza onoga noćnoga razgovora s Ivanom. Razloga tome čuvstvu nije tražila, a i kad bi joj to i bilo na um palo, ona bi bez sumnje taj nujni osjećaj odbila na onaj jadni sastanak sa sestrom, a možda i na uspomene, što ih i dolazak Ivanov uzbudio u njenu srce.

A te se uspomene uporno držale njezine duše: dolazile, odlazile, pa se opet vraćale. Tako bilo cijelo ono veče, a tako i dobar dio nastajne noći, — sve, dokle ju srvaio san. Ona je u ono doba bila još sasvim mlada, dijete: bilo joj istom kojih deset godina. Ali se svega sjećala: i kako je Ivan dolazio k Jeleni, i kako ju držao za ruku, i kako ju dugo, dugo gledao i šaputao joj nešto tako tiho, što ona nikako nije mogla čuti. A ona, Jelena, gledala ga lijepim svojim očima, gledala

ga sva sjajna u licu, u kretnjama, u smiješku, što joj je neprestano lebdio na usnama. A i on — i Ivan je bio krasan u svojoj uniformi sa sabljom, s kojom se ona, Angelina, tako često sigrala. Pa odjednom se izmijenilo sve: nekoga dne došao Ivan k njima u kuću bez odore, bez sablje . . . Jelena postala ujedared nekud mučaljiva, hladna i onda se prelomilo sve. Ivan nije više dolazio, otišao, nestalo ga, a Jelena pošla k Fabiju. k onomu nemilomu i neprijatnomu Fabiju. Kako je do toga došlo, onda joj to nije bilo jasno, a sasvim jasno joj nije to ni danas; i ona je često mislila na riječi svoje majke, kojima je ona branila kćer:

— Ureklo ju zlo oko!

Ali taj događaj ostavio je u njenoj duši daleko dubljih tragova, nego li je to ona i sama mislila. Ona je u poznije doba, kad se u nje stalo radjati ono nešto nepoznato, djevojačko, često promišljala o onom prelomu . . . Istina, kakogod se njoj sadašnji odnošaj Jelenin činio neljep, nedostojan i nepošten, ona je ipak u duši svojoj opraštala sestri . . . Ali je u isto vrijeme osjećala, da joj prašta samo za to, što joj je sestra. Inače o kakovu opravdanju — ni govora . . . Ona nije za nj nalazila u sebi nikakve riječi, ni najsitnijega razloga. K tomu ona nije ni u sestri nahodila ništa, što bi uzneslo, ili uzbudilo u njoj kakvo čuvstvo višega zanimanja. Ona je samo praštala — bezuvjetno praštala.

Ali joj je zato Ivan dolazio češće na pamet. Njegov jadni udes uzbudjivao joj maštu i ona je više puta pomišljala na nj s čuvstvom, koje bijaše blizu samilosti. Ona je dapače u prve dane djevojaštva svoga, u zlatno doba velikih i žarkih poleta, pomišljala njega najvažnijim junakom nesretne, kobne ljubavi poput negdašnjih drevnih vitezova, što su, kako se pripovijeda,

u ljutim bojovima tražili zaborav i padali i ginuli za nesretnu ljubav svoju.

A onda je ona mladoga čovjeka, koji ju u ono daleko doba toliko puta podragao i pomilovao po licu, pomišljala u drugoj slici. I njoj se činilo, kao da ga vidi, gdje se s obale daleke, daleke zemlje zagledao u sunce, što eto tone i što se gubi za sivim maglama nedoglednoga oceana . . . I dok se istočnoga kraja neba hvataju noćni mraci, dotle on gleda u posljednji odsjev sunca, što u daljini iščezava, da se onda pomoli iza poznate gore i zasine nad premilim krajem, kojega se slika nikad ne zaboravlja . . . I kako bi na tamno plavetnom nebu jedna za drugom nicali sjajne zvijezde, tako bi i iz njegova srca izronjivale daleke, blijeđe uspomene, lijepi dani ljubavi, zlatne iskre zakopane, zapretane, ali nikada neutrnute . . . I u nujnu vjetriću, što bi joj u časovima, kad bi ju mašta tako zanosila, nježno poigravao pramovima kose i lišćem drveća dolje u bašči, u tom bi vjetriću ona razabirala bolne uzdahe dalekoga, nesretnoga mladića.

Ali i to se po vremenu gubilo. Slika negdašnjega lijepoga časnika sve je više blijedjela i sve rjedje izlazila djevojci pred oko. Ali zaboravila ga nije nikada; pomisao na sestru dostajala je, da joj ga pred pamet izvede, i uvijek, kadgod bi ga spomenula, nekakva bi joj čudna slutnja prostrujala hladnim mlazom kroza život i tiho, kao tanka magla, pala bi joj na obraze laka tuga . . . Nenadni sastanak s njime izazvao je u njoj naglim udarom sve te osjećaje i izvrnuo ih u potpuni metež. Bilo časova, kad je ona puštala s vida i obećanje, što ga u njega ishodila; a spodbijalo ga udivljenje: kako se ona u tamno doba noći mogla naći s njime na samu, nevidjena i nečuvena ni od

koga!... Ni majka joj, ni otac, ni brat — nitko ne zna o tome ništa... Ali ako ih je tko vidio?...

Što će na to svijet?... Pa i što bi?

Tu se ona sama sebi nasmijala i po nekoliko puta u razgovoru sa samom sobom lanula: „Pa što bi svijet!“

Od svega pak preostajalo samo jedno: njegov glas, onaj njegov zvučni i mekani glas. Taj joj je glas cijele one večeri romonio u duši, a i kašnje, kad je legla u krevet i ostala neko vrijeme između jave i sna, činilo joj se, da joj taj glas pjeva pjesmu uspavanku... I s time je i usnula.

Kad se sutradan probudila, prva joj misao poletjela k ocu. Ona je sada bila sva zaokupljena obećanjem, što joj ga sinoć zadao Ivañ, i tom se mišlju toliko zanjela, te nije gotovo ni časkom posumnjala o mogućnosti, da se ispuni Ivanovo obećanje. S neiskazano je ugodnim čuvstvom u duši pomišljala, kako će doskora iznenaditi svoje, osobito Stipa... Nego ipak nije mogla odoljeti potrebi, da to bilo komu ne saopći...

I ona pohitala k Ameliji... Kome će, ne će li njoj?... Kad ju Amelija uočila, malo te se nije prepala, u toliko ju čudo nagnao taj rani pohod.

Angjelina se sva zadahtala, tako da je upravo s trudom dospjela iskazati, što ju u ovako doba dana onamo dovuklo.

— On mi obećao, velim ti; i sve mi nešto kaže, da će uspjeti... Kako je dobar, Amelijo... kako ljubazan!...

Htjelâ je reći: „a kako lijep!“... nego zape na vrijeme. Ameliji nije umaklo ni to, kao ni ono malo rumenilo, što je pri tom obasjalo djevojčino lice. Ona je sada tako čudno pogledala djevojku i tako joj se znamenovno osmjehnula, da je Angjelina odjedanput zapala u veliku zabunu.

Nego to nije trajalo dugo. Amelijina se duša zatalasala novim čuvstvima, što ih je u njoj uzбудilo Angjelino kazivanje. Uskrsla u njoj nada i vjera, da još nije ipak sve izgubljeno; lagodni val tajne prelesti podišao njenim mladim životom, zjenice se u velikim očima raširile, a na fine i pravilne crte prijatnoga joj lica pao odraz unutarnje silne radosti i sreće. A ta nenadana, nagla provala ljupkih osjećaja tražila oduška, i ona ga našla u svojevoljnoj kretnji, kojom se bacila prijateljici oko vrata, u žarkim i bezbrojnim cjelovima, kojima je obasipala sretno i sjajno lice Angjelinino.

S neopisivim čuvstvom zanosa i ushita vratila se iza toga Angjelina kući i živo prionula uz jutarnji rad oko pospremanja soba.

Ljepota dana sa živim i toplim sunčanim tracima još ju i većma razdragala i punila joj svaku žilicu nekom novom, neokušanom raskoši, od koje ju podilazili srsi neizrečenoga milja . . . Od te unutarnje sreće ona je i zapjevala i u vesele note prelila veliki dio duše svoje . . .

Sva u čudu slušala ju majka iz pokrajnje sobe. Angjelini naletavala pjesma tako rijetko na usta! . . . Otkuda danas ti svijetli glasi? . . . Nešto se, očito, zbililo!

Francika, Angjelinina majka, bila mršava i slabašna ženica, bljedjehna lica i upalih prsiju. Bila boležljiva, mnogo je trpjela od „neduhe“; često ju tako zatvaralo u grudima, da je mislila, a tako i oni, što su oko nje bili: već je sve svršeno. No neduha bi uminula i onda, na oko, kao da nije ništa bilo . . . I svak se čudio, kako ono sitno i onisko tijelo može da odolijeva tako žestokim navalama neumoljive boljetice, koja se nekuda sva pritajala medju gustim naborima ispita lica. Ali to je nije ružilo; naprotiv je to njezinu licu,

onako zaokvirenomu pramovima progrušane kose, podavalo izražaj neke bolne i umiljne dobrote. Uzalud bi se u njenim crtama tražio po koji oštiji potez, što bi odavao i najmanji trag volje. I odista u te stare gospodje i nije bilo nikakve duševne snage, ni odlučnosti; njom su po volji raspolagali događaji i tjerali ju sad na ovu, sad na onu stranu, kako je to tražio dojam, pod kojim je bila, radila i čuvstvovala. To se pokazalo i prigodom onoga prijeloma s Jelenom. I ako je u njoj srce pucalo od boli za otjeranom kćeri, ipak nije ni glasa podigla njoj u obranu, niti je i jednom riječju pokušala, da za griješnicu posreduje u razjarena muža i sina. Vidjela ju, gdje u mrak ostavlja kuću, čula je, kako sve u njoj govori, da se zauzme za svoje dijete, ali od sebe nije dala ni glasa. I muž joj i sin imali su nad njom neku silnu, neodoljivu moć; njihova riječ bila njoj zapovijest, njihova volja bila i volja njezina. Da im se usprotivi, to joj nije nikada ni dolazilo na pamet: ona je znala, da bi od svake, bilo najmanje suprotivštine s njene strane u neku ruku trpio ugled one dvojice, kojima je ona posvećivala ne samo veliki dio svoje ljubavi, već i duboko štovanje i isključivo, neograničeno povjerenje.

Ali duša njezine duše bila Angjelina, --- njezina „mala“, kako ju ona nazivala. S njom, s tom svojom „malom“, bila je starica ponešto slobodnija, pred njom je ona kadšto izražavala i takove misli, o kojima se ne bi u nazočnosti svoga čovjeka i Stipa usudila ni pomišljati. U takovim se prilikama govor najvećma vrtio, dašto, oko Jelene. Tu bi tada zaredale tužbe, jadikovanje, uzdasi. Starica bi za njom žalila, ispričavala bi ju i branila, kako bi znala i umjela; a kći bi joj pri tom pomagala i povladjivala. I tako je među majkom i kćeri došlo do nekoga tajnoga saveza, kome

Nego to nije trajalo dugo. Amelijina se duša zatalasala novim čuvstvima. što ih je u njoj uzбудilo Angjelino kazivanje. Uskrsla u njoj nada i vjera. da još nije ipak sve izgubljeno; lagodni val tajne prelesti podišao njenim mladim životom, zjenice se u velikim očima raširile, a na fine i pravilne crte prijatnoga joj lica pao odraz unutarnje silne radosti i sreće. A ta nenadana, nagla provala ljupkih osjećaja tražila oduška, i ona ga našla u svojevoljnoj kretnji. kojom se bacila prijateljici oko vrata, u žarkim i bezbrojnim cjelovima, kojima je obasipala sretno i sjajno lice Angjelinino.

S neopisivim čuvstvom zanosa i ushita vratila se iza toga Angjelina kući i živo prionula uz jutarnji rad oko pospremanja sobâ.

Ljepota dana sa živim i toplim sunčanim tracima još ju i većma razdragala i punila joj svaku žilicu nekom novom, neokušanom raskoši, od koje ju podilazili srsi neizrečenoga milja . . . Od te unutarnje sreće ona je i zapjevala i u vesele note prelila veliki dio duše svoje . . .

Sva u čudu slušala ju majka iz pokrajnje sobe. Angjelini naletavala pjesma tako rijetko na usta! . . . Otkuda danas ti svijetli glasi? . . . Nešto se, očito, zbililo!

Francika, Angjelinina majka, bila mršava i slabušna ženica, bljedjaha lica i upalih prsiju. Bila boležljiva, mnogo je trpjela od „neduhe“; često ju tako zatvaralo u grudima, da je mislila, a tako i oni, što su oko nje bili: već je sve svršeno. No neduha bi uminula i onda, na oko, kao da nije ništa bilo . . . I svak se čudio, kako ono sitno i onisko tijelo može da odoljeva tako žestokim navalama neumoljive boljetice, koja se nekuda sva pritajala medju gustim naborima ispita lica. Ali to je nije ružilo; naprotiv je to njezinu licu.

— Mama, vi i ne znate . . . Stipe odlazi . . .

Majka ju gledala s nerazumijevanjem.

— Dâ, dâ, a otac ostaje . . .

— Kako? . . . A meni o tom ni riječi — rekne majka s istim izražajem nerazumijevanja na licu.

— Nisam htjela, dok ne saznam za stalno . . . Ali ja se nadam . . .

Sad joj iskazala svoj razgovor s Ivanom i njegovu obećanje. Zamučala prizor s Jelenom, da ne rastuži majke.

— Ali ako ne popusti? — opazi majka sva u skrbi.

— Tko?

— Stari . . . otac mu . . .

— Kako bi i mogao odbiti . . . njemu!

— A Stipe? . . . Znade li on što? — upita majka postajavši časkom.

— Ne zna ništa . . . Bolje, kad bude sve gotovo . . .

— A kad će to?

— Mislim, do koji čas . . . Ne će kasniti on . . .

Angjelina govoraše tako uvjerljivo, te je i stara gospodja sva zanesena prionula, da joj pomaže pri radoti.

I u tom poslu prolazilo im jutro. Neko je vrijeme njihovu pozornost svratio na sebe onaj dim na daleku moru, ali to ne potraja dugo; one se odmah zatim vrnule radu oko opreme Stipine prtljage.

Medjutim prolazile ure, a Ivanu ni glasa. Skoro neopaženo prolazio Angjelinu onaj prvašnji zanos, u njoj je sve više preotimala maha mučna neka slutnja i bojazan je se hvatala, da će se i ova njena nada izjaloviti.

Više nije pjevala, a ni posao joj nije više polazio od ruke, kao prije. Sva se nekud sneveselila i s nekom tugom gledala na naslaganu robu, koju će možda za

koji čas opet izvjesiti i složiti na prvašnje mjesto u ormaru. U takovu raspoloženju duha zateklo ju podne. Istom se nekoliko dubokih nota crkvenoga zvona oti-snulo u lijepi dan, a to banuo u kuću Stipe sav usopljen, pa im kao bez duše u nekoliko pretrgnutih riječi iskazao strašnu nesreću.

— A otac? . . . A otac? — uzvikale se u jedan glas majka i kći.

To se pitanje u svoj svojoj strahoti bilo već diglo i u njegovim moždanima.

— Hitim na Rijeku . . . Brzovavit ću vam . . .

Opremio se u tren oka, izljubio se šuteći s majkom i sestrom, pa naglo otišao, da najmi kočiju, koja će ga odvesti na Rijeku.

A one ostale gušeći se u plaču, topeći se u suzama.

Za obadvije nastali sada strašni trenuci. Izdirala ih užasna neizvjesnost i grdan strah, zloguke slutnje; sve im to držalo i glavu i dušu kao u nekakvu tešku, olovnu obruču.

S polja dopirao do njih glasni žamor mnoštva, što je na tisuću naklapalo o događaju. Ali ni jedna ni druga nije imala toliko snage, da kroz prozor pozirne na plamen, što im je u taj mah proždirao toliku muku . . .

Na prvi glas nesreće doletjele k njima gospa Anastazija i Amelija. Došle, da tješe . . . Angjelina podigla svoje zaplakane oči na svoju jadnu prijateljicu, i bacivši joj ruke oko vrata glasno zaridala.

Druga, Amelija, bila sva blijeda; iz obraza kao da joj odbjegla sva krv. Lice joj zahvatilo trzanje, oči joj se smutile, usne drhtale, ali suze ne provaljuju, ona ih čvrsto suspreže, jer ne će da odade svoju bijedu pred drugima. Pa u ostalom kako bi ona bila i mogla da u onaj mah misli na sebe? Nedaća Angjeline, te drage prijateljice, zaokupila ju svu. Ona ju vidjela, gdje trne

i drhće, gdje joj lice blijedi i crveni pretačući se u sve moguće boje, dok joj se zgrčene ruke hvataju glave, a duša satrvana kroz jecaje i bolne uzdisaje spominje ime svoga oca . . .

S druge strane gospodja Francika: oko nje se ubija Anastazija zaklinjujući je, da se primiri, već radi svoga zdravlja . . . Staricu bila naime i sada spopala neduha, a bilo se bojati i gorega, tako joj se lice odjednom izobličilo. Neko se vrijeme bila dapače kao obeznanila.

Nove muke za Angjelinu. Ona je sada s trudom susprezala u sebi bol, te i sama tješila i sokolila majku.

Tek kasnije, kad im stigao brzoglav iz Rijeke, vrnuo se donekle duh u zamrla uda nevoljnih žena. Stipe je naime javljao, da je oca našao na Rijeci i da se još iste večeri vraćaju kući u Lovinj.

Otišla gospa Anastazija, a za njom pod večer i Amelija. Majka i kći ostale same čekajući svoje drage iz Rijeke.

Već se unočalo. Na cesti zamirali glasovi onih, što se vraćahu iz Černikove uvale, a s njima se gubili i posljednji danji zvuci. Majka se i kći stisle jedna do druge i čekale, čekale u mračnoj, prostranoj, gluhoj sobi . . .

S polja još uvijek sve tiho. Onda neki daleki žamor, nalik na valjanje kamenja u moru, s prva podušen, pa sve jači i jači, sve bliži i bliži . . . Sad je već tako blizu, da se samo razabire drndanje kola.

Čas zatim stala dolje pred kućom kočija.

I majka i kći pohitale k prozoru.

— Oni su! — ote im se usklik. Raspoznale ih u svjetlu fenjera.

Angjelina pobrza k svijeći, nažge ju i položi na stô. Gotovo u isti mah zamnjeli vani na hodniku ko-

raci. Angjelina skoči k vratima, otvori ih i pade u naručaj zgrbljenu, slomljenu starcu. Na to im se muče pridružila majka i sve onako bez riječi nadje se sve troje u nijemu zagrljaju.

— Tebi nije ništa . . . tebi! — izmuca gospodja Francika, kao da još ne vjeruje.

— Ništa! — izusti starac razbitim glasom, i otevši se zagrljaju žene i kćeri spusti se kao oboren na bližnju stolicu.

Angjelina ga gledala s izražajem neizrecive samilosti. Činilo joj se, da se je, otkad ga posljednji put vidjela, vanredno postarao, osobito joj se kosa i brada, kojom mu je lice bilo obilato zaraslo, prividjela puno bjelija. I mrske mu se na licu nekuda dublje urezale, a ono dugo, suho njegovo tijelo kao da se dublje sagnulo.

— A kako se to zbilo . . . tako najednom, Mate?! — zalomila starica, sijedajući do muža.

On složi obje ruke na koljeno i podigne glavu na stranu.

— A kako se zbilo? . . . Nesreća! Eto! . . .

Ispripovjedio to u kratko. Ta cijeli je događaj bio kao bljesak munje. On je spavao dolje u komori, kad najednom tresne nešto u brod. Razliježe se tutanj groma, strašan tutanj, — on skoči na palubu, a to jarbol od maistre u plamenu. Zapomagao, došli piloti, došlo svijeta, — ali uzalud. Brod kao barut. Eto tako je bilo . . .

— A brod neosiguran! . . . Mi na cesti . . . znate? Glava klonula starcu niže.

Javila se Angjelina:

— A eno, kakve riječi! . . . Hvalimo Bogu, te nije gore . . . A moglo je biti gore . . . Ja se sva ledenim. kad pomišljam . . . A za drugo Bog će sve pomoći! . . . Podragala oca po sijedoj kosi, pa ga poljubila u čelo. Na vratima šobe ukaza se Stipe blijed i utučen.

Brzim korakom pridje sada Angjelina k njemu, uhvati ga oko vrata i poljubi u lice, pa naslonivši glavu na snažno njegovo rame zajeca.

Pokunjió se on i ostao na mjestu nijem i s mrtvom tugom u srcu.

U takovu raspoloženju ostaše i za večere. Majka i kći silile se, da ne pokažu ispijena i od plača podbuhla lica; za to nisu ni časkom dizale sa stola svojih crvenih i vlažnih očiju. Stari bi Randić sa sinom izmijenio po gdjekoju riječ, ali i to šaptom, jedva čujno.

Odmah poslije večere povukli se starci u svoju sobu. Randić je već kod stola nekoliko puta zakunjaó. Današnji ga udar posvema rastrojio, tako da je sav klonuo i smalaksao.

Stipe i Angjelina ostali šami. Mladi se čovjek podlaktio o stó, zakopao prste obiju ruku u kosu i nekuda zabrodio mišlju. Sestra ga gledala ispod oka i njoj se od muke srce steglo. I u isti se mah razvezalo u nje čislo turobnih osjećaja. A takve se u nje slijedile misli . . . misli, što su tako slabo pristajale mladoj i svježoj njenoj dobi. Nije je više mučila sudbina očeva: ta on ostaje tu . . . Kako bilo, da bilo — bar ne će imati razloga, da strepi nad njegovim životom . . . Isto i za majku: starci su, podati im se je udesu, pa najzada ona je tu, ona, Angjelina, da nad njima bdije . . . Ali on? Stipe? Kako će on jadan?

Tu se sjetila Amelije, njihove ljubavi, njihove zle sreće, i to ju rastužilo još i većma. Što bi ona dala, da joj ih je vidjeti sretne, ujedinjene u ljubavi i spokojnosti domaćega ognjišta! . . .

Nešto svjetlije postajalo joj u duši u času, kad joj misao, Bog zna, kojim tajnim povodom, iznijela pred oko sliku Ivana Ivančića. Ona je tvrdo vjerovala, da se je on danas, ako i uzaludno, zauzeo za njena brata. I

tko zna? — pomisli — ne će li mu on svojim zagovorom, svojim uplivom pribaviti i poslije kakovo mjesto na kojem brodu, ili bilo gdje drugdje? Tom se mišlju ona bavila neko vrijeme, a već se u svojoj živoj mašti i zanosila njom, dok joj na poslijetku dala slobodna oduška:

— A znaš li ti, Stipe, da imaš dobra prijatelja?
— obratila se k njemu.

On se lećne i podigne glavu.

— Prijatelja?

— Da. Ivančičev te Ivan silno voli . . . Pričekaj, da ti pričam.

Tu mu iskazala svoj jučerašnji domjenak s mladim čovjekom i zaključila:

— Tko zna, da nije te nesreće, možda bi ti već sada bio na „Galebu“.

— I ti si mu govorila o tom! — prijekorno će Stipe.

— Ama vidiš i sâm . . . A bila mi muka oca! — lanu ona, ponešto rastužena prijekornim tonom bratova pitanja.

— Pa dobro je u njega srce, u Ivana . . . ali oni drugi! — ispravi Stipe ublaživši glas.

I tim se dokrajčio taj razgovor, a u sobi nastala opet tišina.

U neke se Stipe dignu, pridje kao navadno k prozoru i prisloni se na nj. Malo potrajalo i on zovnu sestru

— Angjelino, de pristupi časkom ovamo! . . .

Angjelina ustane sa stolca i pristupi k prozoru.

— Pogledaj tamo! — naznači joj on rukom spram rta, što sa sjeverne strane zatvara Černikovu uvalu.

Ona upravi pogled naznačenim joj pravcem. I doista, imala je što da gleda. Sva je ona strana sijevala od živa svjetla. Visoko se u zrak prelijevao odbljesak plamena, što je buktio tamo u uvali iza brijega.

— Ubogi „Galeb“! — ote se djevojci uzdah.

Dugo je još oboje njih gledalo u ono kobno svjetlo. Gledali, su kako se upravo veličanstveno širi u mrak, te kako je od njega ublijedjelo i isto tamno plavo nebo . . .

— Ubogi mi! — progundja Stipe više za sebe. Odstupi od prozora i nazvavši sestri laku noć podje u svoju sobu.

Ona ga je čula i razumjela, i njoj se opet vrnula misao na Ivana, u nje je opet uskrsnula vjera i nada u njegovu pomoć. A kako nije cijele noći mogla da stisne oka, ta joj se misao neprestano motala u glavi, a puštala je nije ni sutradan, ni u časovima, kad su učestali posjeti susjedâ i prijateljâ, da obitelji izraze svoju sućut rad nemila događaja.

Izredala se tih prijatelja cijela povorka. Došao i Nadalo, — po prvi put: do tada ga još nije bilo u kući. On je dapače prije odlaska povukao staroga Randića na stranu i tamo ga uhvatio za ruku, pa mu nekuda tajanstveno prišapnuo:

— Ne ćete mi zamjeriti, principal Matijo?! . . .

— Molim, molim — gledao ga stari Randić u nemalenu čudu.

— Mislim, ako bi došlo do kakve neprilike, da . . . Vi me razumijete? . . . Ja sam Vam na službu . . .

Stari Randić zahvaljivao. Nada se, veli, da ne će trebati . . . Ako bi se pak desilo što nepredvidjeno. onda . . . bit će tako slobodan . . .

Randić je taj kratki razgovor iznio svojim za stolom, kod objeda. Stipe nekuda znamenovno pogleda Angelinu, na što mu se djevojka tužno osmijehne.

Poslije podne zaželi stari principal, da još jednom, i to za posljednji put, vidi svoj jadni brod. To bijaše želja i Stipina i Angelinina.

Oko četvrtoga sata krene sve troje put Černikove uvale.

Išli su šuteći, pognute glave, s čuvstvom, s kojim čovjek ide u pohode mrtvacu . . .

XI.

I Ivan je toga dana, odmah poslije objeda, krenuo put Černikove uvale.

Tužno mu bilo u srcu, ali je uokolo njega sve sjalo, sve se iskrilo, blistalo . . . Ono zamuljena, kaljava mora uz obalu pročistilo se, pa je sada sinulo modro i bistro kao i nebo, poplavljeno živim proljetnim svjetlom.

Cesta bila pusta, nigdje prolaznika, žive duše . . . A tako bivalo tude često u to doba dana; osamljen je to kraj bez kuće, bez čovječjega prebivališta.

A tako je i na moru: nigdje barke, nigdje brodice, tek tamo u daljini spram „Velikih Vrata“ bjelasa se nepomično jedro.

Ivana podišli srsi gluhe samoće. Podavao im se on s nekim neodređenim čuvstvom zanosa, ushita, što li? Duboki ga muk prirode obujimao, privlačio i on je nekuda kao zapanjen gledao ispred sebe u beživotnu daljinu.

Grudi mu požudno upijaju opojni, proljetni miris, što se obilato razlio u mekanu uzduhu. Misao, kao nekud umorna, zadrijemala, a pogled se topi tamo daleko u mračne dubine uspavana mora. Poput crna mosta pružila se morem tamo dalje izvan uvale mrka sjena. Ivan uzvine oči, — a to bio stup gusta dima, pozlaćena i okupana suncem. I sve, što dalje, to se sve većma gibala prvašnja tišina. Šum, praskanje i pucketanje širilo se na daleko. Brod je jošte gorio: kroz razrijedjeno granje maslina vidjao mu se plamen.

Ivan se spusti u uvalu. Kod staroga zida, gdje je juče bila tolika strka, danas ni žive duše. To mu je godilo. On je za to i došao ovamo sada, jer je znao, da ne će tu u to doba zateći nikoga. Prisloni se o brzovjavni stup i zagleda se u plamteći brod.

Plamen je sa svih strana lizao more, korito se jedva držalo nad vodom, — očito već dotinjava. Čas se konačne katastrofe sve više i više bliža.

I mladić gledao u one ostatke, u kojima bi tako teško bilo raspoznati utrobu ponosnoga nekada „Galeba“; gledao je u njih s čuvstvom, što se u čovjeka radja, kad stoji pred nečim, što se za navijek ruši i raspada. On je znao, da u taj mah prisustvuje konačnomu rasulu i zaključenju jednoga sjajnoga razdoblja u životu svoga mjesta.

A onda je gledao za dimom, što se gust dizao u zrak, pa se tamo visoko razredjivao i gubio u prostoru. A tako se gubila i njegova misao lomeći se o pitanje, što mu se pred jedan čas, Bog zna čime, izazvano, usjeklo u glavu: „A sada?“ . . .

Po tom prodje očima u polukrugu bijelim žalom, gdje se na mjestima razabirale sive mrlje, sitne oazice, zaraštene gustim šibljem. I tamo vladao mir, onaj duboki muk bez života, što opaja . . . Njemu je za takvim mûkom čeznula duša . . . kako da joj odoli? . . . Sve niže i niže spuštao se on, sve do srca uvale, pa skrenuvši s ceste odjednom se našao pod prašnim murvama na širokoj pjeskovitoj ravnini. Korak, dva otuda, i eto ga na svijetlome žalu.

Debeli, kao snijeg bijeli, vijekovima isprani, izbrušeni obluci prosuli se tu u vanredno dugu hrpu. Naslagani na rahlo uzmiču pod nogama, škriplju, kotrljaju se. A za njima se omiču i noge, a tijelo se s trudom drži u ravnoteži.

Idući tako nagazi na dosta duboki prijekop. Ogleda mu dno: suho je. A on se dobro sjeća, kako je nekoč za njegovih mlađjih dana tuda protjecala voda te čista i bistra kao kristal otajno žamoreći medju oblucima brzala k moru.

Sad je i to utihlo, — očito: presahlo je vrelo, što je od sebe puštalo hladnu, kristalnu vodu. I to je vrelo imalo svoju legendu. On se je sada ne sjeća više, ta se djetinja priča s tolikim drugima iz one dobe ispremiješala i izgubila u njegovoj pameti. Medjutim bilo nešto, što ga vuklo k onomu staromu vrelu, i on se malo ne mašinalno spusti u prijekop, te slijedeći korito, što ga voda izdubla, uputi se spram vrela. Sve, što dalje, to se prijekop sve više suživao, dok se najzada razgranio u nebrojene ureze, kuda su nekoč protjecali pjenušasti mlazovi.

Vrelo bilo na dohvat. Ali jošte ga krilo oku gusto granje i šiblje, izraslo iz bjelkaste, pjeskovite zemlje. A to granje i to šiblje šibalo Ivana u lice, no on se ne mareći za to provlačio dalje i dalje prema mjestu, gdje se pritajalo vrelo. I našao ga. Pod golemom surom pećinom vidjali se duboki u kamen izdubljeni potezi — tragovi negdašnjih srebrnih žica.

Kako je njemu mило godio taj kuteljak, gdje se on sada zbio i skinuvši šešir s glave spustio na stari, usahli kamen, da otpočine. Tu mu je bilo tako voljko. Grudi mu ispunjavala neka blaga toplota, doklen mu zažareno čelo hladio ugodan zadah, što je noseći sa sobom miris procvalih šumica sa svih strana blago strujao.

A ipak . . . kolika se sjeta krilila tuda: tamo podalje dim i posljednji plam života — umiranje . . . a ovamo usahlo vrelo — gotova smrt . . .

Ali pogled mu nije mirovao dugo. Kroz granje i šiblje krale mu se oči k žalu, k malim valićima, što ga tako prijazno glede . . . I duša mu zakliktala:

— Ali ono je ipak tu, naše lijepo i veliko more!...

I sjetio se jučerašnjih razgovora, objeda, opravdavanja . . .

Pa onda oni stari nekošnji principali, što se tamo pred posljednjim brodom, što dogara, tješili i zavaravali sami sebe . . . I eto, promišljajuć o tome — njemu se nekud samo od sebe nadalo pitanje :

— A ne bi li se ponovljenom snagom . . .

Misao mu ostade nedokrajčena, jer ga u taj mah iz tih sanjarija trgla prodirna piska, što se ujedared razlijegla zrakom i budila jeku, koja je, regbi, drijemala negdje daleko u uvali.

S bližnjega stabla pao na zemlju nemoćan goliš, mlada ptica poletarka. Ubogo se ptiče mučilo, kako bi se i opet diglo u zrak, do svoje grane, ali bez uspjeha, pa klonulo i od muke zarivavalo kljun u pijesak, neprestano pišteći i cvrkućući. Po tom se zagledalo u vis, kao da nešto promišlja, kao da nešto računa, pa odjednom skupivši svu svoju snagu odbilo se od tla i uzletjelo na prvu bližu granu, odovud na drugu višu, pa u svoje gnijezdo, gdje se i primirilo.

Ivan je nekud rasijano pratio nategu nemoćne ptice, te u času, kad se ona dovinula svoga cilja, on se i nehotice vrnuo onomu svomu pitanju, koje se sada, dokrajčeno i formulovano, istavilo pred njegovu dušu :

— Ne bi li se ponovljenom snagom dalo kakogod oživiti vrelo onoga nekošnjega, sjajnoga života? . . .

I opet se zagledao na more, na ono veličajno more, što ga tihim i omamnim svojim šaptom zvalo k sebi, i nudjajući mu svoju nemirnu grud žuborilo mu onako iz podaljega o sreći i blagostanju . . .

Pa onda sve onako kroz granje pogledao tamo prijeko na našu zemlju, na daleke otoke . . . Lijepa i čarna zemlja, kuda se god stere, a stere se u lijepu

daljinu! . . . I nametne mu se misao: što bi se tu sve učiniti, stvoriti dašo? . . . Koliko ima tuda sakrivena blaga, koliko presahlih vrela! . . . Ali gdje je ona čarobna šipka, da ih se dotakne, pa da poteku i sva složno u snažnom akordu i veličajnom zboru polete k moru, tome širokome moru, na kom se toliko našega naroda odnjihalo?

Uznesen vlastitom misli ustade sa svoga mjesta, otrese sa sebe zemlju i lišće, što se na kamenu nakupilo, pa željan zraku, svjetla i širega obzorja zakrene za pećinu i htjede gore na cestu — kad se upravo u taj mah pred njime stvori suho, djetinje lice Frana Mavretića.

— Vi tu? — uščudi se Ivan.

„Popiću“ planuli obrazi. Usta mu se raširila u smiješak, što je već sâm o sebi odavao veliku zabunu.

— A eto! — Tu učini, kao da mu se nešto teško skotrljalo niz grlo.

Ivan je pogadjao njegovu nepriliku, pa da ga iz nje izvuče, položi mu nekuda prijateljski ruku na rame, osmijehnu mu se i zapita ga, kud je namjerio.

— Ja, da pravo kažem, dolazim često ovamo — izmuca zbunjeni „popić“ jedva trenuvši na Ivana ispod svojih trepavica.

Ivanu je međjutim oko palo na golemu jamu, što je s te strane pećine izmedju kržljavih hrastića grdno zinula. On se nije sjećao, da je za djetinjstva ikada vidio tu jamu.

— A što je to? — upita negdašnjega bogoslova pokazujući rukom na crno zjalo duboke jame.

— A . . . Vi ne znate? . . . Cijela pripovijest! — odvrati Frane sa smiješkom, koji je već odavao nešto više povjerljivosti.

— E, onda, uspnimo se mi ovuda gore na pećinu.

Za njim se uspeo i „popić“, te se spustio do njega na grebenasti kamen.

S vrška te pećine pogled je vladao cijelom uvalom, vladao morem i dalekim gorama . . . Uokolo opet sve tiho, jeka na novo zadrijemala; istom tamo s podaljšega, s drugoga kraja uvale dopiralo muklo, sada i pridušenije praskanje broda u plamenu. Ali svježije bijaše tu na toj pećini. Tu i ljeti za najsparnijih dana struji hladan vjetarac pun šumskoga mirisa. Šalje ga tamo iz daljine sa svoga vječnoga počitka gorda Učka, koje otud oko ne vidi, ali ju sluti duša.

Ivanu i opet zapelo oko o jamu i o golemi hum zemlje i kamenja, što se naslagalo tu do samoga zjala.

— Kako je dakle s tom jamom? — zapita Ivan otegnuvši vrat, da bolje vidi u njenu dubinu.

U Frana se ukazali svijetli i bijeli zubi. Pogled mu postao slobodniji, a riječ sigurnija.

— Čudni su naši ljudi — započe on ne sakrivajući ni časkom svojih zubi. — Čudni, zaista čudni! . . . Kao pred dvjesta, trista godina, tako je i danas u njih vjera u vile, vukodlake, vještice, zle duhove . . . tvrda i neuskolebana. A u to vjeruju svi, znate li? Možda najviše oni, koji se najvećma izrugavaju sujevjerju . . .

Ivan se na taj uvod i nehotice osmjehnu, dapače još je dva i tri puta pokimao glavom, samo da mladoga „popića“ što više osokoli.

— A ta se vjera — prosljedi mladić sve to slobodnije — drži osobito u nas, u našem Lovinju. Tako ova jama . . . Nego Vi ćete se bez sumnje sjećati priče, što narodom kola o vrelu podno ove naše pećine?

— Izbjeglo mi — odvrati Ivan. — Toliko se sjećam, da je riječ o nekom silnom blagu, što je tu negdje zakopano.

— Upravo tako, vidite . . . Nego stvar je prilično zamršena . . . Prema tome, naime, što priča pripovijeda, imalo bi se ono silno, zakopano blago otkriti tek onda, kad bi dva mlada srca doprinijela u to ime kao žrtvu ono, što im je najmilije . . . Kako vidite, izbor je tu vrlo težak, jer naši ljudi često ni sami ne znadu, što im je najmilije . . . Vi ćete oprostiti, ako ja tako sudim, ali mislim, da je tako . . .

Iz podaljšega odamnjeli glasovi, riječi hrapave, grohot. Opet se u uvali razbudila jeka.

„Popić“ postoja časkom i ogleda se spram strane, otkud je dopirala ona buka.

Ivan ga ponuka, da dalje priča.

„Popić“ ne dospije, da probesjedi, jer se upravo u taj mah, sve onako bučeći, spuštala s ceste k vrelu hrpa neke tuđe gospode. Ti nepozvani gosti — po govoru sudeći Nijemci — sustavili se kod jame i čudom gledali u njezino zjalo. Dugo su i oni razbijali sebi glave rad svrhe, u koju je izdubena ta jama; dugo su o tom raspredali i pretresali onako na njemački, dok nije najzada nekome palo na um, te izjavio, da se u toj izdubini bez sumnje pretražuje zemlja za kakovu tvornicu cigla u okolici.

Po tom se jošte neko vrijeme zadržali kod vrela, a onda krenuše dalje, valjada, da gledaju brod, gdje gori.

— Ludi Nijemci! — nasmija se „popić“, kad su već bili dobrano daleko. — Ciglana u okolici! — nasmija se on opet iza svega glasa. — A evo kako je bilo . . . Pošto nije od ljudi nitko prinio zahtijevane žrtve, ostalo blago i dalje zakopano u zemlji . . . Na to ustali vidjeniji u mjestu i stali se izrugavati priči i onima, što su u nju vjerovali onako slijepo. — „Kakve žrtve! Kakve žrtve d' Egitto!“ — govorili oni. — „To

su fantastične gluposti, pa je za čudo, kako se može naći danas u devetnaestom vijeku ljudi, koji vjeruju u takve budalaštine!“ — I znate li, što su učinili na to ti pametni ljudi? . . .

Ivan ga slušao sa zanimanjem.

— Najmili ljude, — nastavi „popić“ — pa udri kopati, ne bi li se tim putem domogli zakopana blaga. I kopali ljudi danju, kopali noću — i tako je eto nastala ova jama dolje . . . A Nijemci: Ciglana!

I mladić se bučno nasmija.

Ivan se nekuda uvukao u sebe. Tamo poviše ceste visoko, visoko, medju granama ječio vjetarac. Dolazio s mora, sa sobom ga nosili sitni, brzi valići, što su se tako nestašno gonili i Ivanu se, kao i prije, tako ljubazno i prijatno smiješili . . . I bilo mu, kao da je shvatio taj njihov smiješak, i ona uporna i neodoljiva misao, što ga netom zaokupila dolje kod presahla vrela, utisnula je i sada u nj svoj duboki izražaj.

— More! . . . more! . . . — šaptala mu duša i činilo mu se, kao da se ona sada odvaja od njega, da se slobodna vine nad divni sklad bojâ velebne pučine. A u isti ga se mah hvatao i neiskazani zanos, kome je tražio oduška.

— More, vidite, to bogato more, mora i opet biti naše! — klikne on okrenuvši se k mladiću, koji ga u ovaj mah gledao zapanjiv se.

Iznenadio mladoga „popića“ onaj odsjev silnoga unutarjnega ushita, što ga u taj čas u Ivana rodila misao na odlučan i smion odaziv moru i njegovoj sili.

Taj se izražaj na Ivanovu licu podržao i kasnije, kad se pred sam sunčani zalazak priječcem vraćao na cestu, a otud, zajedno s Franom Mavretićem, upravio spram drugoga kraja uvale, gdje je večernji lahor „Galebu“ pjevao posljednje opijelo.

Nego taj se rasap, za čudo, nije primao duše Ivanove.

— Došlo kraju! — šaptao on gledajuć u dim, što je još vazda sukljao iz korita „Galeba“.

— I eto... sve sâm dim — opazi „popić“ plaho. — Dim smrti...

— Samo da za njim dodje i dim prave vatre, života, i to što prije — zamišljeno će Ivan. Onda se strese i kao čovjek, što hoće da dade oduška prejakim i preobilnim osjećajima srca, položi „popiću“ ruku na rame i veselo klikne:

— Dim vatre, koja daje život. Dä! Takav dim neka pocrni naše obzorje, a neka nam od njega trenučano pocrni i sunce, samo da nam ne treba rumenjeti pred strancima, samo da nam zemlja oživi, a našim ljudima bolje bude...

Frane Mavretić gledao ga s udivljenjem.

— Ja mislim, da Vas shvaćam — lane on ne skidajuć očiju s njega.

— Ne, ne shvaćate me, ne možete me shvatiti, jer ni ja sâm sebe ne shvaćam... ali nešto će se uraditi... mora se... skrajnja je nužda, da se nešto uradi...

Opet šutnja.

Osobiti mir vladao svud uokolo, a taj se mir uvlačio i u Ivanovo srce, a s njime se polako prikrađao i tračak rodosti k životu. Ta sve ono, što ga je još nedavno odvrćalo od toga života, bilo je sada u ovaj trenutak tako daleko... Dapače sada se njemu samomu činilo kao da je sve ono proživio u dugu, neugodnu snu, i kao da se s otim snom u ovaj mah za navijeke prašta. Zamiče san i sa sobom — gle! — odnosi i onu tajnu, neodgonenutu tugu...

Sunce se još držalo nad obzorjem, ali Černikovu uvalu odbjegli već njegovi traci. Odmakli daleko van

na more. Rijeka se jošte sva kupa u njihovu žaru, a kupa se u njima i golem parobrod, što, ostavljajući za sobom u zraku omašnu prugu crna dima, hrli duž obale creske put Rijeke.

— Eno, vidite, onakav dim! — usklikne Ivan primivši Frana za ruku. Ali tu mu odjednom ruka ispala kao odsječena i on se sav presenećen zagledao u zidić nasuprot brodu, što gori.

— Oni tu? — uščudi se mladić. — Oni tu! A čemu?

Srvani, slomljeni i nepomični stajali oni tamo kao tri satra kipa: stari Randić, prislonjen o brzopjavni stup, do njega Angjelina, a malo podalje Stipe, pognut i utučen. U starca bilo lice mrtvo, pogled se ustaklio, tek se blijede usne slabo micale, kao u čovjeka, koji moli . . . Angjelina pak složila na prsima ruke i gledala u oganj bez riječi, bez i jednoga glasa, kao da je onijemjela. A bila je tako uvučena u sebe, da nije ni čula za sobom Ivana, kako se sada brzim korakom bliža zidiću. Čuo ga Stipe. Trgnuv se iz misli ogleda se naglo i uočivši prijatelja korakne spram njega. Sad se okrenula i Angjelina. Šuteći pridje Ivan k njoj i nehotičnim kretom stisnuše jedno drugome ruku. A ona ga pogleda sa čuvstvom, u kome bijaše toliko topline, toliko boli i tuge, da se u mladiću srce prevrnulo. A duboki je osjećaj, što ga sada potresao, našao u čas izraza u pogledu, kojim ju je sada obujmio. Tome ona nije mogla da odoli; lica joj zasjala tihim rumenilom, spustila oči, da ih čas za tim, odvrnuvši glavu, opet podigne na brod . . .

Stari je Randić medjutim stajao na svome mjestu na oko nepomičan i miran. Sad mu se ni usne ne micahu više, sve je na njem kao obamrlo, tek pogled mu izgubljeno bludi, a i on sâm kao da se u svojoj ne-

izmjernoj tuzi sav izgubio, tako da mu je trebalo velike natege, dok je razabrao riječi, što ih je u taj mah Ivan na pozdrav upravljao na nj. Pa ni prepoznao ga nije odmah. Ali još i prije, nego li mu se mladić predstavio, misleći, da je sjećanje starca posvema izdalo, uspravi se ovaj i stisnu čvrsto, čvrsto Ivanovu ruku.

Taj je stisak ruke odavao mnogo, mnogo . . .

— Gle, ti ovdje! . . . A pripovijedali mi, znaš, da si došao. Valjda se ne ćeš srditi na mene, što ti kažem „ti“ . . . Tä kako bih drukčije!

Ivan mu se smiješio, a bio je i malo iznenadjen. Toliko nijé iščekivao od starca u ovom trenutku.

— Tebi, vidim, nije zlo . . .

— Dok se žive, kapetane — uzvрати mladić slegnuv ramenima.

— A mene i ne pitaj . . . Ono tamo neka ti kaže I suhom, košćatom rukom pokaza spram broda.

— E, pa nije ni u tome sve zlo — ljubazno će Ivan, primivši starca za ruku. — Jedru je, vidite i sami, i onako već davno odzvonilo i . . .

Stari zažmiri očima.

— Nije tako, sinko . . . Dok je vjetra, bit će i jedra. Istina, nije više, kako je prije bivalo, ali svejedno — živjelo se. A moj „Galeb“, moj stari „Galeb“ kao lastavica, velim ti . . . Eh, da je bio u drugim, mladjim rukama, Bog zna, kuda bi on sada rezao vale! . . . Ali ti znaš, kako je bilo . . . U dva nije išlo . . . nije . . . Čast tvome ocu, ali, velim ti . . . nije išlo . . . Nego sad je i onako sve svršeno . . .

Sijedi mu breći zaigrali, a on prošav rupcem preko oznojena čela okrene se ponovno spram broda i umukne.

I opet se nije čulo glasa. Cijelu uvalu poklopio olovni mûk; u sve je neodoljivo ulazio mir, onaj gluhi, žalobni mir. što se javlja prije smrti . . .

Nenadano odamnije s broda ojači prasak, kojega se jeka dugo zatim razganjala uvalom ; dim se nad morem zgustio, a u okrugu zaplamsao silan plamen. Taj je plamen umah i utrnuo, a ispod gуста, bijela dima zaključala voda kao u kakvom golemom kotlu. Medjutim se to ključanje sve više i više stišavalo, dok na posljatku sasvim ne utihne. S njim se izgubio i dim razrijeđivši se u prostoru.

Na mjestu pak, gdje se čas prije žario silan plamen, ostalo samo nekoliko pocrnjelih daščica, koje će mali valići do mala potisnuti k žalu.

Iz grla staroga „prišcipala“ otelo se nešto pridušeno. Angjelini se potresala ramena, a iz očiju joj se polako, polako niz lice otkliznula suza . . . Do nje se odrvenio Stipe, a tamo sa strane stajao „popić“ sav prožet tragikon momenta. Nijemo je on kružio okom po gluhoj uvali, koju kano da su već i ptice odbjogle : galebi i kosi stjenjaci, što se redovito zavlače u onu tamnu spilju tamo na suprotnome rtu, otkud im u ovo doba izviruju glave i onim svojim ostrim fićukom pozdravljaju dan, što se smiruje. I njih je nekuda nestalo . . . Jedini je Ivan Ivančić sačuvao vlast nad osjećajima, koji ga se primali. Njegova se duša vraćala sada k vrelu — k onomu presahlomu vrelu. Vraćala se mislima, što ga tamo zaokupile, te je gledajući na točku, gdje je netom i opet usahlo jedno još do nedavna tako živo vrelo, pomišljao na onu šipku, koja bi tome vrelu mogla na novo povratiti život . . .

Nastupili sjetni trenuci sutona. Nebo pobljedjelo, a uvala se smračila dublje. I vjetarac zaigrao jače, zašuštio lišćem, pa se poput duboka uzdaha izvio iz gуста granja jasena i hrastića, izraslih u pozadini, na izbočinama. Lahorio vjetarac i svojim se dahom dotakao svijetle Angjelinine kose. Ona se trgnu i podignuvši na

oca svoje lijepe oči, što su onako zamagljene suzom podavale njezinu tužnomu obličju izraz još i dublje boli, lane u pô glasa :

— Oče, noć se bliža . . . Koja hasna ?

— Da, koja hasna ? — uzvratil starac i prošav opet rukom preko uznojena čela otište se naglo uz cestu.

Za njim krenuše i oni. Angjelina ga s trudom slijedila, a kad mu se primakla i ugledala, kako je u njega jadno lice, stane ga blagim riječima tješiti, te mu predočivati, kako svemu dodje kraj . . . svemu . . .

— Kraj?! Ne velim . . . Ali gdje je jošte njemu bilo vrijeme! . . . Izdržao bi bio on još dugo. Bi . . .

S mukom se razabirao smisao izlomljenih njegovih riječi. On produži :

— Vi i ne znate, kakav je ono bio brod . . . Pokažite mi jednoga, što bi mu bio premac! . . . Pokažite mi! . . .

Tamo daleko, vani, pred samom Rijekom, isticala se u blijedu svjetlu, što ga — rekao bi — samo more odaje od sebe, golema tjelesina, omašan parobrod, koji je još pred koji čas plovio duž otoka Cresa. Ivan uperil očima u nj, pa kako su mu još u ušima zvučile starčeve riječi, usne mu se polako pomakle na nehотиčni osmjech.

— Principal Matijo, ja bih vam nešto rekao — javi se mladić primaknuv se bliže k starcu.

Stari ga Randić pogleda pogledom, kao da pita.

— Eto vidite, — nastavi Ivan onim svojim zvučnim glasom, što se tako duboko doimao Angjelinine duše, — ja vam sve to gledam nekuda kao da bi drugim očima. To je sudbina djela čovječjih ruku. Takovo djelo nije nikada vječno, već podvrženo promjenama, ponavljanju, usavršavanju . . . I jao svijetu, kad ne bi tako bilo! Teško narodu i pojedincu, koji od toga odvraća pogled svoj!

Ivana oblila laka rumen; on je osjećao u sebi nevoljkost i negodovanje radi tih izrečenih fraza. Požuri, kako bi se što prije izjasnio.

— A mi smo se, principal Matijo, dugo odvrćali od svega. što svijet dalje kreće: mi smo naprosto prezirali dobro, što nam ga napredak nudjao na pune pregršti. U tom je i uzrok našem propadanju, našoj nevolji i nedaći našoj.

Angjelina podigla na nj oči i udivljeno ga slušala. No on nije ni sada bio zadovoljan onim, što je govorio. Znao je on, da je to okolišanje i nije mogao da sebi protumači, što ga drži, da ne zasijēče u pravo mjesto.

Starac skupio lične crte u mračan izražaj.

— A što mi to govoriš? — odazva se on ne dižuć očiju sa zemlje. — Kako se nije učinilo, što se je moglo! . . . Eno ti našega Lovinja! Kolike nas je samo tu ujela guja! A zašto? Jer smo do kraja izdržali . . . Borili se, dok smo mogli, a kad smo smalaksali, došla propast . . . Tako je u životu . . .

— Ali kakav je to bio boj? . . . Nejednak, principal Matijo, vanredno nejednak, a za to, oprostite mi, i vanredno nerazborit. Što biste rekli za one vojnike, koji bi danas oboružani lukom i strelicama išli protiv Kruppovih kanuna, ä? A nije li tako nekako bilo i s našim jedrima?

Starac se još i jače namrgodio.

— Znam, na što ciljaš . . . Parobrod! . . . Nije sve ni u njem . . .

Ivan se uozobilji i ušuti. Tolika ga je upornost poražavala. Od tolikih nedaća, pa nikakva nauka, nikakve škole! . . . pomišljaše on u sebi, ne bez nekoga unutar-njega negodovanja.

Stipe išao otraga s Franom i kao da je pogadjao, što se sve zgadja u duši Ivanovoj.

— Parobrod? — ogласи se on nakon nekoliko trenutaka promišljanja. — Da ima sada Lovinj samo deset onolikih parobroda, drugačiji bi danas bio naš život! Ovako smo propali, do kraja propali . . . Zaludu je lomiti zube neprestano o jednu kost . . .

— I to o kost, koja ne može ništa više da daje — primijeti plaho „popić“.

Ivan postoja časkom, kao da sakuplja misli, pa prihvati:

— Nego još smo na vrijeme . . . Da je volje i nešto zdrava, podхватna duha, dalo bi se još i sada što god postići . . . Svijet je tako širok, more tako blizu . . . Vidite, ja na priliku vjerujem, da ima u nas još i sada uvjeta boljemu životu . . . Moja je vjera u to tako čvrsta i tvrda, kao i u razvoj, napredak i usavršavanje čovjeka i svijeta.

Dok je govorio, Angjelina nije s njega smetala očiju. A njemu se činilo, da je u tim krasnim očima već po gdje koji put zamijetio neke čudne i vanredno žive plamove. Izim toga mladome se čovjeku prividjalo, kao da i izraz cijeloga joj lica govori njemu u povlad, a to ga još i veoma pobudjivalo, da govori. A govorio je sa zanosom, s oduševljenjem i s takovim uvjerenjem, da su od toga svi njegovi slušatelji, pa i sam stari Randić, ostali kao poraženi.

Sumračne se sjene zgustile i tako zgusnute poklopile zemlju i more. Na nebu zabijeljela već po gdje koja zvijezda; s gore dunuo jače hladniji povjetarac i uzeo da ubada pod kožu, ali toga nije osjećao nitko od njih, tako su svi bili obuzeti žarkom toplinom, što je strujala iz govora mladoga Amerikanca. A bila je njegova riječ jaka, obilata, šumna poput bujice, što je navrla, nabujala. Činilo se, kao kad se rasklope oblaci što se po nekoliko dana motaju nebom, časkom zasti-

rući, a časkom razgaljujući ga, te najednom puste od sebe silnu kišu . . . Tako su nekuda sada i njegove misli, sabirane vremenom, danas poslije podne došle do vrška, te tražile oduška u živoj i zanosnoj riječi.

Posve neopazno došli oni do Randićeve kuće, tiha stana na osami, nedaleko groblja i njegovih gluhih i mrkih čempresa. Ivan je još uvijek govorio. Govorio je on još i dugo nakon toga, što su pred trošnim vratima staroga doma stali, da se tu oproste.

A zaključio je onim svojim toplim i uvjerljivim glasom:

— Ima u nas dosta i moći i snage, tek bi ju trebalo skupiti, pa onda, bez misli na zapreke i poteškoće, srčano i odvažno pohrliti naprijed, da se ispravi, što se propustilo. A propustilo se toga u nas mnogo, mnogo. Mi smo gradili brodove u času, kad je trijumf pare bio u svom jeku; mi smo razapinjali jedra usprkos jake, svesilne, protivne struje, koja nas je nama na očigled potiskavala u kraj, na puste sike, medju grebenje, gdje je i završila jadno tolika muka naših ljudi . . .

Stari Randić zinuo na nj bezubnim ustima i pogurivši se u plećima slušao tu optužbu ne nahodeći u sebi dovoljno snage, da joj se odupre.

I ostali slušali lakomo, što to on govori. Osobito Angelina kao da visi o svakoj njegovoj riječi, — toliko je eto udivljenja bilo u onim njenim očima i u izražaju njena lica.

Nehotičnom kretnjom učini Ivan, kao da želi otresti se toga dubokoga tona tužakanja.

— Ja sam vas suviše mučio. — reče s usiljeno veselim osmjehom — ali razumjet ćete, da na pogled tolikoga smalaksanja, tolike nevolje, poradi koje moraju da čame i skapavaju toliki naši vrijedni ljudi, razumjet ćete, da . . .

Sjeti se Stipa i bude mu žao, što je tako zastranio. Da i to kakogod popravi, uhvati momka naglo za ruku, strese mu je živo i dometne :

— Nego, kako rekoh, još smo na vrijeme, još ima tu pomoći . . . Glavno bi bilo sada maknuti se . . .

Tu se oprostí sa svima i upravi put kuće svoga oca. Rastajući se s Angjelinom pričinilo mu se, kao da ga ona pogledala nekako osobito mило, kao da bi zahvalno.

XI.

Taj ga pogled vanredno uznemirio, on ga nije puštao cijele te večeri, pa ni za vrijeme večere, kad je morao da sluša, kako mu otac neprestano napada staroga Randića, te ga još uvijek objedjuje, da je zapalio „Galeba“. Ivan mu se ne suprotstavi, jedno, što mu se to nije činilo vrijednim, a drugo, što je, zabavljen mišlju na onaj Angjelinin pogled, prečuo mnogo toga.

— „Zahvalnost meni? . . . a rašta?“ — pitao se mladić i bilo mu toga radi u duši čisto nevoljko. Zahvalnost za ono nekoliko riječi, koje, najzada, i nisu drugo nego riječi — puste riječi. A koliko se takvih riječi nadrobilo već do sada! Koliko ideja! Koliko snova i osnova! Pa sve otišlo u dim, u ništa . . . A tako će i one njegove misli i riječi . . . Rodila ih osobita zgoda, a prva, što za njom uslijedi, istisnut će ih u kut i sve će ostati, kao i prije što je bilo: rodit će se nove ideje, novi snovi i osnove, koje će nastupiti na njihovo mjesto, dok i njih nestane — za navijek nestane — kao i ono jednodnevnih mušica . . . Toliko eto traje u naših ljudi život lijepih misli . . . Pojave se, udju u nekolike glave, tu se neko vrijeme motaju nejasne i neodredjene, kurbure tek kakogod, dok najzada gdje god u najkrajnjoj stanici mozga ne odrijemlju jadni svoj život.

A tako će biti i s tom idejom o parobrodarskom društvu. Ivan je doduše bio istom nabacio tu misao, a da je nije ni formulovao, no ona je već u njem bila jasna i odredjena. A tako ju valjda djevojka i shvatila, ili mu se bar činilo tako.

— „Bog zna, što ona sve iščekuje od mene!“ — napane ga pitanje i bude mu nekuda gorko. Što bi mogla da iščekuje? Da se sâm postavi na čelo pokretu, koji bi imao da onu misao privede k svrsi! Eto, što, u kratko rečeno, iščekuje ona od njega. Što drugo? . . . On na čelo . . .

S prva mu se to činilo tako čudno, skoro smiješno. On na čelu pokretu . . . Otkud njemu snaga, otkud sredstva! Pa on, ovako na pola tuđ svome domu, svojim ljudima! . . . Ali sve, što dalje, on je u sve to gledao nekud mirnije, sabranije. Osnova mu se doduše pričinila zamašitom, ali se nije činila neizvedivom. Tom se misli bavio tako dugo, dok se nije najzada i sam upitao: zašto ne bi on doista pokušao, da nešto uzradi, da nešto doprinese k izvedbi one misli? Na koga da se zanesu? Svoje ljude pozna dobro, imao je dosta zgode, da uhvati svijet njihovih misli i shvaćanja, pa da sazna, što i koliko mogu . . . Znao je on, kako se oni teško zagrijavaju za što veliko i novo; znao je, da je u njima uspavan život, obamrla eneržija, skućena volja, suženo obzorje, a krila poduzetnomu duhu u korijenu slomljena. Tko će se dakle dići, da izvrši veliko djelo, o kom će zavisjeti toliki dio sreće i blagostanja umorna i klonula naroda? — „Zašto ne bi on pokušao?“ — nametnulo mu se iznovice ono pitanje.

Umujući tako dalje došao do zaključka, da sama onako naprosto nabaćena misao ne vrijedi mnogo, jer čemu sjeme, ako nema brižne i marljive ruke, da mu

pripremi plodno tlo, gdje će se razviti u klicu, a onda u stablo? Pa na poslijetku ta njegova misao i nije Bog zna kako nova ni neobična. Nju su već zacijelo često puta naglasili umnici, što stoje na čelu narodnoga pokreta, pa i drugi u svagdašnjem razgovoru. Misao dakle nije nova; novo bi bilo zagrabiti u nju i ne sustati, dok se ne privede kraju . . .

A zašto ne bi on? . . . vraćalo mu se opet ono pitanje.

Pa onda mu se malo po malo izvijalo iz pameti sve, što je onomadne nadrobio bratu Andru. One misli, što mu ih one večeri izložio pred oči, one misli o nekoj dalekoj točki, o sveopćoj ljubavi, pa oni nazori o ljubavi doma, o samoprijegoru, o radu! . . . Dà, osobito o radu, koji je on onom istom prilikom jače naglasio i istaknuo ga kao razliku od pustoga nadmetanja riječi po zborovima i novinama . . . Ta on je o tome promišljao mnogo u svijetu, dapače, kako je prošle nedjelje u veče sam kazao bratu, bilo je upravo to, što ga i jest najvećma sklonulo na povratak u domovinu. Još mu je napomenuo onomadne, da upravo u toj misli nazrijeva nekakav tajni, unutarjni glas, koji ga potiče na put k pravoj svrsi života

Time je dao razumjeti bratu, da i on sam kani nešto započeti. Tu, rekao je on onom istom prilikom, ima toliko polja! . . .

Još se sjeća, kako je i u strine Anastazije, a drugoga dne i kod stola pred ocem i ostalima govorio gotovo u istom smislu. Pa zar da i to ostanu riječi, samo riječi, puste riječi? . . . Zar da i to ostane pukim preklapanjem, soljenjem pameti, popovanjem, ludim raspredanjem, te da od svega toga, kao ni od najdublje, a besposlenoga promišljanja ne bude opet nikakve koristi? . . . Ta sve to ukupno uzeto ne plati, što on

riječ, ni najmanjega duga . . . Pa zar da za to bere poglede zahvalnosti, da kupa hvale i priznanja? . . .

Na tu pomisao očuti na licu nekakvo žarilo. Obljevala ga od stida krv i on se pitao s gorčinom u duši:

— Zar da bude i mojim pozivom — igrati se stare, prazne, već davno preživjele uloge blijedoga fantoma u pantomini obmamljivanja i uspavljivanja? . . . Jer to je i najzada naš cijeli život: obsjenjivanje sebe i drugih.

S tim se mislima Ivan one večeri iza povratka iz Černikove uvale povukao za dobe u svoju sobu, a s njima je lijegao i u krevet. Spavao je pak te noći loše: san mu bio isprekidan, nemiran, bliži badrenju, nego li pravomu drijemežu. Nebrojeno se puta kroz tu noć prenula u njem svijest, a svaki se put s njom vraćale i one misli, da u njegovoj glavi nastave svoju tajnu rabotu i da ga muče.

I sve što dalje, to se iste misli sve više nametale njegovoj volji i opsjedale ju, ne puštale je ni časa, dok ih nije najzada i njegova volja sasvim usvojila.

I već u jutro narednoga dana stvorila se u Ivanovoj duši prevažna odluka . . . On će sve svoje sile uložiti u to, da se u Lovinju stvori udruga, koja će sjedinjenim silama prema duhu i napretku vremena opet pronijeti svijetom ime mjesta, razmahati svoju staru snagu i nekadašnju pomorsku vještinu, unaprijediti blagostanje, a naše ljude vratiti moru, nekadašnjemu živomu vrelu narodne sreće.

To je u jutro bila njegova odluka, a već je u večer istoga dana osjećao u sebi kao neko tajno poslanstvo, da tu odluku izvrši.

Pod dojmom te nove spoznaje on je iste večeri pošao u sobu k bolesnome bratu i posadio se do njegova uzglavlja — u kratko mu i bez okolišanja priopćio svoju nakanu.

Andro je tek zinuo na nj i gledao ga neko vrijeme bez riječi, bez glasa.

— A hoće li oni htjeti? — upita on zamišljeno.

— Da li će htjeti? . . . Vidjet ćemo . . . U ostalom za to se sada i ne pita . . . Glavno je, da se započne.

Andro ga i dalje gledao i sve kao da uhadja za potajnim nitima njegovih misli. Promišljao on u sebi i sve kimao glavom.

— Sve me je strah, da se ne će ni ta tvoja izdobriti — rekne na posljertku.

Ivan ne odgovori. On je u rukama držao omašniju bilježnicu i po njoj listao. Na posljertku se okrene k bratu.

— Andro, ti ćeš to znati bolje od mene . . . De ti meni spomeni nekoliko tvrdjih kuća u mjestu, da ih ubilježim . . . Služit će mi to . . .

Ne samo, što je Andro znao u tančine grane i koljena svih vidjenijih „principala“, što su živjeli u Lovinju onamo od davnih vremena, već je upoprijeko dobro poznavao i koliko tko priteguje u novcu, ili inako u imutku.

— Čitulja ne će biti duga — opazi Andro sa smiješkom. — Izmijenilo se toga dosta ovo zadnjih godina. Nego nešto se ipak održalo . . . Osobito oni, koji su se za dobe riješili brodova, a i neki drugi, koji nisu na tanko gledali . . . ti me razumiješ? . . . Tako na priliku stari Jelvić . . . Lukavac ti je ono bio od uvijek. Nanjušio on, što će doći, pa udri brodom o liticu, a „Mutua“ neka plaća . . . Još bi se našao koji takav . . . Ali ima i drugih, kojima je doista kumovala sreća. Eto ti Čilića! Preko noći prometnuo se u kapitalistu. Imao dva gnjila, nevaljala broda, što su mu bili više na teret, nego za drugo, i eto — imao čovjek sreću: u godinu dana šundrao mu ih Englez, — šundrao ih,

a društvo za osjeguravanje platilo . . . I platilo dobro. Tako se nekako pripetilo i kapetanu Sučiću. Nasukao mu se brod na Terranovi, on sam jedva iznio glavu ali taj mu se strah naplatio dobro.

— A Šorići? Perići? Lučići? — upita Ivan.

— Sve propalo! Tjerali ti oni dalje s brodovima, tjerali i tjerali, doklen se najzada sami ne uništili. Pusta vremena izjela im sve, njima kao i mnogima drugima. Tako se dogodilo i Jurčiću, no on se pod starost već nekako pokrpao. Prodao Nijemcu zemlje, pa ga to pridiglo. A to je pomoglo i Kalčiću i nekošnjemu načelniku Roškiću. Za nekadašnje gavane i bogatune, a sada nemoćne starce: Sančića i staroga Lucija — i ne pitaj. I njih je crv nevolje već skoro sasvim izio i rastočio, a i krov se već nad njima ruši, tek što ih ne poklopi . . .

— I to je sve?! — upita Ivan nakon stanke.

— Sve! . . . Dakako, ne zaboravi Nadala: on je danas pogotovo od svih najčvršći.

Ivan se i opet nagna za mislima. Pomno je pobilježio sve, što mu je brat kazivao, te je sada gledajući u ona ubilježena imena hitro, upravo grozničavo stao da u glavi računa na veliko, na okruglo . . .

I nakon nekoliko časaka te tajne rabote ustane naglo na noge, sprodje se nekoliko puta po sobi i gledajuć u strop reče:

— Bit će . . . bit će . . . bit će! . . .

— A kako si to naumio? — upita izvjedljivo Andro okrenuvši se k njemu licem, inako tako blijedim, a sada zadahnutim zagasitim rumenilom. — Hoće li to biti parobrodi za dugu, ili za obalnu plovidbu?

Ivan se trže.

— Kako? . . . E dā, ne znam ni sâm pravo; ali svakako držim, da će biti uputnije, ako se počne

s manjima . . . Poslije . . . vidjet će se već . . . U ostalom o tom će i onako odlučiti skupština, koju ću u tu svrhu sazvati, i to što prije . . .

— Samo . . .

Andro ne dokrajči. Nije htio da svojim sumnjama pomuti tok bratovih misli. On ga je radije slušao, gdje je, spustiv se na predjašnje svoje mjesto, stao da mu na tanko iznaša te svoje misli i nazore o tom podhvatu. U ostalom Andrine se sumnje ubrzo razbile, jer ne potraja dugo, te se je uvjerljivost, kojom je Ivan razglabao svoju namisao, tako duboko primila Andra, da se je i on sâm ne samo doskora slagao sa svim. što mu je brat govorio, već je i sâm s valjanim i praktičnim savjetima dolazio u susret njegovim izvodima. Sad više nije ni njemu ta misao dala mira ni pokoja. On je već drugi dan izišao izrana, da se prohoda, i to upravo kraj mora, gdje je znao, da će u to doba naći svoga prijatelja Frana Mavretića.

I našao ga na drvenoj klupi, gdje je sav udubljen u nekakvu omašnu, trošnu knjigu, sjedio pod krošnjatom jelšom, s koje je vjetarac trunio sitne, bijele listiće raspupana cvijeća.

Andro mu se približi i lako ga potrepta po ramenu. „Popić“ se trže i naglo uzvine glavu.

— Vi ste? — začudi se „popić“.

— Kako vidite . . . Nego dajte, odložite za čas tu knjižurinu na stranu. Hoću da vam pričam . . . nešto važno . . . i kako važno!

„Popić“ padao iz jednoga čuda u drugo. Andro ga gledao sa znamenovnim smiješkom na usnama, a onda se polako spustio na klupu do njega.

— Najprije — započne on — dajte vi meni kažite, kako se Vama mili moj brat Ivan?

„Popić“ se nasmiješi prostodušno.

— Ta ponovio sam ja to već pred mnogima. Meni se gospodin Ivan čini kao čovjek velika uma i prekrasnih sposobnosti.

— Pa to i jest — potvrdi Andro s uvjerenjem, a donekle i s nekoliko primjese samodopadnosti. — Ali — produži obazirući se oprezno oko sebe — Vi ga još niste pravo čuli. Ima vam u njega misli, gospodine moj, i kakovih misli! Najskoli sada u ovo potonje vrijeme izvodi vam on nekakve „kombinacije“, nekakve „piane“ . . . Bog ga sam znao, kakove! . . .

„Popić“ nije jošte shvatao ništa.

— A kakove su to „kombinacije?“ — upita „popić“ gledajući izvjedljivo u bolesna mladića.

— Kakove? — poklima Andro važno glavom. — Čut ćete već! . . . Nego — doda primaknuv mu se bliže — Vama mogu to i onako povjeriti odmah. . .

I kroz šapat uze Andro da mu na tanko raspreda o bratovim osnovama.

— Neka ga samo slušaju i vidjet ćete: deset godina ne će minuti, a morem će se pušiti više od dvadeset lovinskih parobroda. Zapamtite sebi ovaj dan, kad sam Vam to rekao . . .

— E, ali to onda znači za naše mjesto novi život, pravi preporodjaj i više . . . Čujete li? — uhvati „popić“ Andra za ruku.

Andro kimao glavom i sve se smješкао, sve se smješкао.

— Nas prema tome čekaju jošte i lijepi dani! — govorio mladić, a sve se ga većma primao zanos i oduševljenje. — To će se opet u svijetu čuti za naše ljude i za našu hrvatsku zemlju! . . .

Andro samo klimao glavom i neprestano se smješкао.

— E, ma to će biti nešto, to će biti nešto! — uskliktao se mladić sav ushićen.

Andro raširi ruke:

— Rekao sam vam: vidjet ćete! . . .

Tu se svrši taj razgovor. Jutarnji zrak bio još prilično oštar, pa mu Andrina slaba prsa nisu mogla da odole. On ustade sa svoga mjesta, pruži mladiću ruku, pa se udalji. Ostavši sam Frane se Mavretić zaveze u misli. Dvadeset i više parobroda, rekao mu Andro. To je u njem budilo udivljenje. Zatim se upustio u razna nagadjanja. Kakva će se imena nadjenuti parobrodima? Hoće li se barem kao znak na jarbolu od „maistre“ vijati hrvatski barjak? Hoće li se na njima oriti zapovijest hrvatska? . . .

— „Pa hoće! . . . Kako ne bi?“ — odgovarao sebi sâm na ta svoja pitanja. Nešto je vanredno voljko i milo podilazilo njegovu mladu, nepokvarenu, idealnim osjećajima prodahnutu dušu, i to mu se milje poput talasića blaga svjetla prelilo onim djetinjim licem.

— „Pa hoće! . . . Kako ne bi?“ — ponovi zanozeći se sveudilj tim svojim osjećajima. — „Kad budu naši ljudi na svome sami gospodari, kad se ojačaju, utvrde, čija će se onda slušati volja? . . . Ama narodna!“ — odvrati zaneseni dečko i opet sâm sebi na svoje pitanje.

U tim mislima zateče ga Stipe. I on je došao k moru, da se okupa u ljepoti krasnoga, proljetnoga jutra.

„Popić“ nije čekao, da mu se približi, već je ugledavši ga skočio sa svoga mjesta i poletjevši mu u susret sasuo preda nj sve, što je netom čuo od Andra.

Stipe nije mogao da pritaji osmjeh, na koji ga silio zanos mladoga „popića“.

— A Vi to kao o gotovom činu! — nasmija se Stipe i potrepta mladića po ramenu.

„Popić“ se na te riječi nimalo ne smete.

— Jest, kao o gotovom činu! . . . Vidite, ja ne znam, kako, ni zašto, ali kažem Vam, da ja imam puno vjere u onoga čovjeka. Ta čuli ste ga, kako je onomadne govorio . . .

Kad se poslije podne toga istoga dana Stipe sastao na tom istom mjestu s Ivanom i saopćio mu kroz smiješak riječi entuzijaste „popića“, mladi Ivančić ostane časkom kao udubljen u sebe.

— I on! — pomisli u sebi ganut s tolike vjere i pouzdanja, što ga u drugima budila njegova riječ. I time se osjećaj onoga njegova tajnoga poziva — poslanstva, čega li? — ukorenio jošte i dublje u njem.

— A sad da vidim, što ćeš ti na to? — reče Ivan uhvativši Stipa ispod ruke i otisne se s njime niz oširoki put, što vodi iz luke na cestu.

Ivan se cijelo jutro toga dana bavio svojom osnovom, te je već bio nabacio nekoliko krupnih poteza za nacrt pravila, koja bi imala da budu temeljem novomu društvu. Kad je Stipi iskazao svoju namjeru, uze da preda nj izlaže i one nekoliko poteze glavnijih ustanova.

Stipe ga sprva slušao s nekim zamišljenim osmjehom, ali nije imao kada, da mu protuslovi. Na posljétku nije imao ni što da mu prigovori, pošto je Ivan sâm već unaprijed suzbijao sve njegove primjedbe i prigovore. I još nije Ivan ni bio gotov sa svojim iskazivanjem, a Stipe bio već njegov — sav njegov . . . Kao juče Andro, tako je i on sada i srcem i dušom prigrlio njegove misli, njegove namjere i osnove, te ga objema rukama pograbio za lakat i s čuvstvom pozdravio tu „lijepu namisao, taj podхват, koji će biti od neizmjerne koristi i upravo na diku cijelomu mjestu“ . . .

— Živio! . . . Živio! . . . To su misli! — progovori uzbudjeno mladić i obeća svoju pomoć i sudjelovanje, gdje mu to njegove slabe sile budu dopuštale.

Ivan ga uhvatio u riječi.

— Dapače . . . trebat ću te, i to odmah, ako ti je samo s voljom.

— Kako ne bi! . . . Kako ne bi! — mahao Stipe rukama.

Uglavili, da će se počevši od sjutra sastajati u Stipa. U Ivana ne bi bilo uputno, već obzirom na držanje staroga Ivančića spram Randićevih.

Puni zanosa i velike nade u „dobru stvar“ mlađići se rastadoše stisnuvši si čvrsto ruke, što je imalo da zapečati tu njihovu odluku.

Još iste večeri poveo se o tome kratak, ali značajan razgovor u igraonici mjesne Čitaonice. Negdje se oduševljenom „popiću“ izmakla riječ, netko ju uhvatio i iznio „na tapet“ između jedne partije „tresetta“ i druge.

— Parobrodarsko društvo! . . . Dašto! . . . Eno ih . . . već se puše! . . . Cijela flota! . . . Nije nego rekao! — ispuknu porugljivo principal Sančić vrstajući nervoznom rukom karte ispred sebe.

— Evviva i matti! — prijezirno će debeli principal Lucijo.

— Napulitana od danara! — zaključi mjesni načelnik Blažić i igra se nastavi.

Ali glas o Ivanovu naumu raznese se ubrzo i drugud po mjestu. Ponajprije dopre u trafik u stare Micice. Dugovjeka žena — stara Micica! I stari je ljudi pamte uvijek jednaku. Kao pred dvadeset, trideset i više godina, tako se ona i danas od jutra do mraka drži stisnuta iza stare, drvene, crvima rastočene tezge dolje na samom dnu čadjava, zadimljena i vlažna dućančića. Skutrila bi se starica u svom kutu i posluživala svoje ljude čas duhanom, čas domaćom rakijom, ili drugim kakovim pićem. Po tom bi opet pritegla ruke

— Ta plemenita snaga je i naša plemenita. Međutim se ne može koristiti bez naše volje i bez naše krasnije specifičnosti.

— Pa to i jesu — govori Andre — i vrijeme i donekle i s nekim drugim kombinacijama — ali — produži obazrivost se prema tim stvarima — Vi za koje niste pravo čuli ima van i njega nešto posebno i kakvih misli? Najbolji snaga i to posebno vrijeme izvodi vam on nekaakve „kombinacije“, nekaakve „piane“... Bog ga sam zna kakove!...

„Popić“ nije jošte savatao ništa.

— A kakove su to „kombinacije?“ — upita „popić“ gledajući izvjedljivo u bolesna mladića.

— Kakove? — pokrlima Andro važno glavom.

Čut ćete već!... Nego — doda primaknuv mu se bliže — Vama mogu to i onako povjeriti odmah...

I kroz šapat uze Andro da mu na tanko raspreda o bratovim osnovama.

— Neka ga samo slušaju i vidjet ćete: deset godina ne će minuti, a morem će se pušiti više od dvadeset lovinskih parobroda. Zapamtite sebi ovaj dan, kad sam Vam to rekao...

— E, ali to onda znači za naše mjesto novi život, pravi preporodjaj i više... Čujete li? — uhvati „popić“ Andra za ruku.

Andro kimao glavom i sve se smješkao, sve se smješkao.

— Nas prema tome čekaju jošte i lijepi dani! — govorio mladić, a sve se ga većma primao zanos i oduševljenje. — To će se opet u svijetu čuti za naše ljude i za našu hrvatsku zemlju!...

Andro samo klimao glavom i neprestano se smješkao.

— E, ma to će biti nešto, to će biti nešto! — uskliktao se mladić sav ushićen.

nekoliko puta, te se uz onaj svoj suhi, podrugljivi smijeh jedva jedvice oglasi :

— Sretna li Lovinja sada! . . . Tu nam već iza stope niču parobrodi, fregade, vašeli.

I opet onaj suhi, usiljeni smijeh.

Ljudi se u dućanu zgledali u čudu.

— Dä, dä, — nastavi barba nasladjujući tim njihovim začudjenjem. — Ivančićev sin . . . novopečeni Amerikanac . . . on, on . . .

Ljudi ga nukali, da se izjasni, ali on nē, već je naumice sustezao, dok im na posljjetku ne iskaza sve, što je znao o stvari.

Nego nitko nije htio da vjeruje u to, svak je to smatrao običnom izmišljotinom barbe Zvana. On se uspriječi: „Što? Kako? Od kuda bi on to izmislio?“ . . .

Sad se raspreo razgovor. Mnogima se ta namisao činila presmjela, ali ne neizvediva.

— Uz nešto dobre volje ipak — javi se netko, da podraži barbu.

Barba Zvane odbi par tmastih dimova, pa zarezē:

— Dobre volje? . . . A gdje su „patakuni“? . . . Pa ludo je to, s temelja, do kraja ludo! . . . Društvo „vapura“ — novac u more! . . . Tko bi bio tako lud? Ja ne, po gotovo ne!

I nekuda se samosvijesno ponamjesti na stolici.

— A da vas malo pitam: kud ćete onda s novcima? — upita onaj iz društva. — U pučku štedionu, uz tri i pō od sto, ä?

— Moji posli! Znam ja već, kamo ću s njima — kivno će barba prebaciv nogu preko druge.

Tamo iz kuta odamnije, kao jeka, pridušen smijeh: „On zna, kamo će s njima!“ A barba Zvane izbijeli oči na mladoga mornara, što je prvi do njega sjedio :

— A gdje si ti, čobane, bio, kad sam ja u Americi paljcima grabio zlato i kad su mi se narivavale prve gospodje u Kaliforniji i trsile se, kako bi u mene stekle što više naklonosti, ä? . . . Gdje si ti bio onda, bardasa nijedna? . . .

Sad nije više, dakako, nitko ni mislio o Ivanu Ivančiću, ni o njegovim parobrodima. Riječ je imao barba Zvane, i time su na red došla sve sama čudesa o bogatstvu i sjaju, što se barbi Zvanu u Americi otvarao na svakom koraku, kao kakvom junaku iz „Tisuć i jedne noći“.

Medjutim se glas o tom sve više širio i širio i dopro do ušiju Fabija, a po ovom i do staroga Ivančića. Tonca se na tu vijest sva previjala od smijeha, a stari klimao glavom i stiskao se u plećima.

— Što ću mu ja! . . . Lud je bio od uvijek . . .

A i u nazočnosti samoga Ivana, za objeda, ili večere, pala bi, ako i ne ravno, po koja podrugljiva, zajedljiva; no Ivana kao da se sve to ništa ne tiče: ni mišica da bi mu se pomakla na licu.

Nekoga dne zametne Fabijo za objeda razgovor o strancima, što su se počeli naseljavati u ove naše strane.

— Vidjet ćete: još koja godina — i tudji će se svijet otimati za Lovinjem, kao ono za Opatijom! . . . Da je u mene glavnice! — pridoda odmah nekuda tajanstveno.

— A što bi tebi novac? — sa smiješkom će Nadalo, koji je i toga dana bio gostom u Ivančićevih.

— E, znao bih ja već! . . . Molim vas: zemljište se sada u nas daje u bescijenu; seljaci, utučeni lanjskom nerodicom, jedva čekaju, da ga dadu po što po to . . . Kako vidite, sad bi bila zgoda pokupovati što više zemlje, pa kad dodje stranac . . .

Tonca se namrgodi i prekori sina.

— Ne vješaj ti sve svoje nakane na veliko zvono! Dan danas treba da tri puta prevrneš u ustima riječ prije nego li je izustiš.

— Oh, — mahne Fabijo rukom samosvijesno — ne bojim se ja, da će mi se tu itko naći na putu . . . Najzada tu treba novaca . . . Jedini ujak Nadalo mogao bi . . . ali ja se ni njega ne bojim . . . Naprotiv, ja se nadam, da će mi koliko koliko pomagati u momu podhvatu! — rekne Fabijo i slatko pogleda Nadala.

— A ideja je, molim te, i predivna! — uprije stari Ivančić oči u Nadala.

— Ne velim, da nije — odvrati ovaj hladno. — A što velite Vi na to? — okrene se sada u naprečac Nadalo k Ivanu.

Ivan slegne ramenima.

— Nečovječno je to sve — rekne on kratko.

Tonca plane:

— Sve je njemu nečovječno! . . . Nego . . . u ostalom . . .

Tu se prekine i zašuti.

Fabijo se grdno namrgodi.

— A kako možeš ti ustvrditi, da je to nečovječno?

— A evo kako! Ti ćeš u bescijenje oteti seljacima zemlju i prodati ju za skupe novce. Sve ćeš to uraditi, svijestan svoje skrovite misli: sebe ćeš obogatiti, a seljake upropastiti, jer domala ne će imati ni zemlje, ni novca. No, a je li to čovječno?

— Tako je, na vlas tako! — potvrdi Nadalo. — Vidiš — okrene se starčić k Fabiju — ovako se govori.

Andro, koji je sjedio sučelice maćusi, uhvati pogled, kojim je ona u taj mah prostrijeljala Ivana. Fabijo sav zelen griskao usne, dok je stari Ivančić zacrveniv se u licu, kao da će se sad na raspuknuti od bijesa, zarogoborio iz svega grla:

— Dašto, a naganjati ljude, da u more bacaju novac . . . to nije ništa, to je pošteno. čovječno. ä?

— Ostavite! — javi se Fabijo nakriviv usne na sarkastički posmjeh. — Kod onakvih posala, ako i ne uspiju, prilijepi se uvijek štogod za prste . . .

Ustane, pozdravi i drhćući na cijelom tijelu izidje iz sobe.

Ivan ostao na svome mjestu miran, kao da nije shvatio krvave uvrede, što mu je netom dobacio sin njegove maćuhe.

On je od sada i upornije nastojao oko svoje namisli. Svakoga dana poslije podne, u određeno vrijeme, uputio bi se on k Randićevima, gdje je čekao Stipe, pa odmah s njim na posao.

Nekoga dne zadrži se Stipe negdje vani, a Ivan zateče Angjelinu samu kod kuće. Ona mu ponudi mjesto, pa sjednuvši nasuprot njemu upusti se s njime u razgovor.

Taj se razgovor kretao isključivo oko novoga podhvata. Angjelina bila dobro upućena u stvar. Stipe joj je morao dan na dan tumačiti svaki potez, svaku crtu, učinjenu u daljnjem tečaju predradnja. Moć shvaćanja bila u nje vanredno razvijena; izim toga ona se podosta razumjela u brodarstvo: ta ona je već od malih nogu prisustvovala, a poslije i učestvovala bezbrojnim razgovorima, gdje je redovito bila riječ samo o brodovima i o moru. Izviše ona je u mnogočem bila i ocu i majci od pomoći, ona je prepisivala pisma na velike trgovce na „Mutuu“, na pomorsku oblast — i tako mnogo toga i upamtila.

S udivljenjem susretao je mladić razna njena pitanja, pa videći, kako je u nje zanimanje veliko i kako sve lako shvaća, nije ni sam škrtario odgovorima.

Na posljertku upita ga ona:

— A kako ste Vi došli na toliku misao?

Ivan se malo smete, no kad se pribrao, uze da joj iznosi sve one misli, što su ga snašle onomadne na pogled nesretnoga „Galeba“ tamo kod presahla vrtuka u Čer-nikovoj uvali. I u savezu s tim pričanjem naletjela mu misao i na onu priču o zakopanu blagu. Ona je tu priču znala u svim njenim potankostima.

— Lijepa priča, — reče Angjelina — mora da je bio dobar i plemenit čovjek, koji ju zamislio.

— A otkuda Vi to sudite? — upita mladić začudjeno.

— Ta ima u njoj tako krasna misao! Ona dva mlada srca, što bi imala da se žrtvuju za sreću drugih! I Vaša je misao prelijepa . . . Sve za sreću drugih!

Licem se djevojci proli čudan odsjev nekoga taj-noga, unutarnjega svjetla.

U mladića raslo udivljenje. Bez riječi, bez slovca gledao je on sada u nju, kao što malo dijete gleda u blaženo majčino lice.

Ona porumeni i obori oči.

Na stubama odamnjeni koraci. Stipe se vraćao. Ivan imao još dosta vremena, da djevojku primi za ruku i da joj šapne glasom, što mu tiho titrao u grlu:

— Angjelino, kako Vam ja hvalim za te blage i mile riječi! . . .

Oči im se našle u nezaboravnom pogledu. A neza-boravan imao da im ostane i kucaj, što je u taj mah potresao njihova mlada srca . . .

XIII.

Toga je istoga dana bio posao oko priprema i pred-radnja priveden kraju. Sad se radilo samo o tom, da se ustanovi dan, kad će Ivan sazvati ljude i stupiti pred njih, da im saopći svoju namisao, da ih zagrije i

predobije za nju te se složno s njima lati daljnjih nužnih posala.

Taj odsudni dan imala je biti druga nedjelja: petnaesti dan nakon Ivanova dolaska. Našle se i prostorijske, gdje će se držati najavljeni sastanak. Ustupila ih uprava mjesne čitaonice. Gospoda se sprva ponešto ustručavala, ali su na poslijetku ipak popustila.

— Najzada što gubimo time? — slegli ramenima i izjavili se pripravnima dati svoje prostorijske za taj toliko „razvikani“ sastanak.

Osvanula i ta nedjelja, dan bez sunca i pun one nužne tišine, koja često i u proljeću kao u jeseni podaje cijeloj prirodi neki bôni izražaj klonulosti i obamrlosti.

Odmah iza večernje, pô sata prije najavljena sastanka. stao grnuti svijet put mjesne čitaonice.

Na prozoru, što je s Anastazijina stana gledao na prostrano dvorište pred kućom, pa i dalje preko staroga, raspucanoga zida na suprotnu tijesnu ulicu, prislonile se, glava do glave, Amelija i Angjelina. Zgodno mjesto: one su otud mogle vidjeti svakoga, tko je htio u pokrajnju ulicu, jer su se upravo u toj ulici nahodile prostorijske domaćega čitalačkoga društva.

Na licu se djevojkama sjajilo bajno čuvstvo mladajna života; usnama im lebdio lagašan, gotovo nerazumljiv smiješak, a duboke se zjene širile u dugi pogled. Tim su pogledom obuhvatile sve: i suprotne, trošne kuće i ulicu i prolaznike. — Potonjima su posvećivale osobitu pažnju, pa kad bi ugledale koga od vidjenijih, lice bi im još i jače zasjalo i glave bi se njihove na to još i više zblížile i jedna bi drugoj šapnula:

— Gle i on!...

Tako su one vidjele, gdje prolazi, staroga Jelića, Ćilića zavučena u svoj dugi „paletot“, kao da je o Božiću, pa ćelavoga Kalčića, Roškića i druge.

Vidjelo se: znaci dobro kažu, ljudi se odazvali, za sad je učijeno glavno, Ivanova će riječ ostalo.

Ali sve to nije bilo vrsno, da ih otme nekomu tajnomu nemiru, što im je dušu podržavao u neprestanom uzbudjenju i trzavici. Odviše su one ulagale nadâ u taj sastanak, a da bi mogle čekati smireno i ravnodušno njegov zaključak. A sve je te nade uskrisila Angjelina. Ona je već od nekoliko dana prišapćivala prijateljici Ameliji:

— Vidjet ćeš . . . još ćete vi biti sretni . . .

Ta kako ne bi! Sve će i onako biti u rukama Ivanu, a kako bi on zaboravio Stipa! . . . Dapače već je bilo sve udešeno, da Stipa zapadne prva zapovijest!

Ulica je za neko vrijeme bila opustjela. Sad se opet pojavio netko tamo na uglu. Polagano ide držeći se zida. Glavu ovjesio, a ledja pognuo . . . jedva se miče.

— Andro, ubogi Andro! — dahnule u isti mah obje djevojke.

Prošloga tjedna bio se prosuo glas, da leži na umoru, tako mu onomadne, tri, četiri dana iza njegova posljednjega sastanka s „popićem“ dolje na moru bilo pozlilo. S toplom sućuti gledale su djevojke, kako ubogi mladić upravo s trudom vuče nogu za nogom, kako popostaje i od časa se do časa hvata za glavu.

Zamaknuo i on u pokrajnju ulicu i opet ostalo za njim sve pusto i gluho. Djevojke su sad u svojim grudima osjećale još i veću zebnju, u srcu ih nešto stazalo i one se, onako prislonjene na prozor, nijemo zagledale u nujne i nepomične oblake, kao da prisluškiju vjetarcu, što je zamirao tamo negdje na dnu

ulice . . . Medjutim se u velikoj dvorani čitaonice strpala glava do glave — ljudi svih slojeva: to principi, to kapetani, to mornari, kojima se pridružilo i nešto fukare. Starija gospoda zapremila ono nešto stolaca, a mlađji se i niži svijet razvrstao, kako je znao i mogao. Neki su, osobito niži, kružili očima po stijenama i sa zanimanjem posmatrali slike, kojima su te stijene ukrašene bile. Drugi se upustili u živahan razgovor, koji se u većine ticao današnjega sastanka.

U prvim se redovima isticao osobito Fabijo. Sav se razmahao, pa se ubija oko pojedinih hrpa, kako bi najskoli gospodu zapreo i „nepobitnim“ dokazima uvjerio o „mahnitosti“ Ivanove namisli.

Negdje iz sredine izbio zloban, kljunast nos. Tu se raskoračio barba Zvane, pa svojim zloradim bocanjem i svakojakim podrugljivim primjedbama poškaljuje mladjariju na smijeh.

A tamo na dnu dvorane izmedju same fukare utvrdio se onaj „od dinamita“.

Na prsima skrstio ruke, a suho mu i garavo lice nagrdio prijeziran osmjeh i mutan, izazovan pogled, kojim je sada prelazio preko glava okupljena mnoštva.

Odmah kod drugoga ugla prislonio se uza stijenu Andro, blijed i silno upao u licu. Do njega stoji „popić“ i nekako plaho, uzbudjeno gleda u ljude, kao u strahu pred nečim neodredjenim, nepoznatim.

U to se na vratima pokrajnje sobe pomoli Ivan, miran, ali ponešto blijed. Žurno i ne pogledavši nikoga pohiti k stolu, što bijaše smješten na nešto uzvisitu mjestu. Gotovo u isti čas pristupi k njemu i Stipe, te mu preda nekakav spis, što ga Ivan bio valjda zaboravio u pokrajnjoj sobi. Mlađici si nešto prišapnu i Stipe se po tom udalji od stola, te se prisloni o vrata, na koja je čas prije bio unišao Ivan.

Ivan je neko vrijeme listao papire, što ih netom položio pred sebe na stô, a onda nakašljav se digne glas i zamoli prisutne za mir.

Žamor glasova, što se do sada širio dvoranom, zamre u jedan mah i svi se pogledi, upravo goreći od izvjedljivosti, upiljili u lijepu pojavu mladoga čovjeka.

Uprv se pestima o stol uzvine Ivan malo glavu, prednjim se tijelom lagašno sagne naprijed i ostane časkom razmaknutih usana, iza kojih sinuo niz sjajnih i bijelih zubi. Po tom započne.

Dok je ispunjavao puke formalnosti pozdrava i zahvale spram općinstva, što se „u tolikom broju odazvalo njegovu pozivu“, glas mu ponešto bio nestalan i drhtav. Pravu svoju sigurnost, zvučnost i jakost poprimala mu riječ istom onda, kad je zasjekao u srce svoje stvari.

Započeo, kako to redovito biva, uvodom. U njem je on na kratko, ali jasno i shvatljivo ocrtao prilike mjesta, kakove su prije bile; a kakove su danas; osobito je istakao odnošaj, što je od uvijek vladao medju Lovinjem i morem.

— Sve što imamo, — reče — to imamo da zahvalimo moru . . .

— I ovu našu mizeriju! — upade neko iz mnoštva. Po koji osamljeni smijeh poprati taj povik.

Ivan se malo zbuni. Nije znao u prvi čas, kako da primi tu nenadanu primjedbu. Ali to ne potraja dugo. Prije, nego li je itko i zamijetio tu njegovu smetnju, on se već pribrao i proslijedio svojim govorom :

— . . . dočim nas bijeda pohodila istom u času, kad se tomu našem moru iznevjerismo . . . i . . .

— Tko se iznevjerio, tko? — upade opet onaj prvašnji glas.

. . . moru! — naglasi krepko Ivan.

— Ili ono nama?!

Nekoliko glasova povladilo potonjim riječima.

— Mi moru, velim ja — nastavi Ivan, ponekle podražen tim neprestanim prekidanjem. — I naša je krivnja, — produži — ako nam ono više ne pruža, što nam je prije pružalo. A uzrok toj našoj krivnji treba tražiti u nagnuću, rekao bih skoro, u griješnoj ljubavi našoj k nepomičnosti i nehaju u jednu ruku, a u drugu u onom prevelikom počitanju spram svega, što je zastarjelo i što se preživjelo . . . Jest, našem je zlu u prvom redu krivo naše mrtvilo, što je u nas nastupilo upravo u doba, dok je oko nas stajalo sve budno, prožeto nekom silnom i neodoljivom žudnjom vječitoga gibanja, u doba, kad je sve strjelimice letjelo k nepoznatomu i kad se svaka i najizrazitija neodlučnost gubila u grozničavoj žurbi za novim otkrićima i novim tekovinama . . .

— Che filosofia! — mljasnu debeli principal Lucijo. Čuo ga Fabijo, pa se glasno nasmijao.

— I gle, mi vidimo, kako se u prirodi sve mijenja: mijenjaju se vlade, običaji, pa i sami ljudi . . . Proširuju se vidici, a napredak, poduprt tekovinama znanja i umijeća, prosljedjuje svoj put stalno, sigurno, matematički naprijed, dok naši ljudi nekuda ukočeno puštaju, da ta struja prolazi mimo njih ostavljajući ih nehajne i nemarne . . . A ipak doba je krajnje, da se već jednom prenemo iz toga jadnoga mamurluka, u kom se gubi svaki smisao inicijative i žilavosti. Vrijeme je, da prekinemo i zbacimo žalosne verige, da razbijemo zidine naše duševne tamnice, da pustimo u našu nutrinju prve, ako i blage tračke hladnoga razbora, pa da se na našu i naših ljudi sreću i slavu osovimo na svoje noge, da se latimo nečega, čime ćemo i mi moći da stupimo pred druge ljude i narode.

Ivan je neko vrijeme listao papire, što ih netom položio pred sebe na stô, a onda nakašljav se digno glas i zamoli prisutne za mir.

Žamor glasova, što se do sada širio dvoranom, zamre u jedan mah i svi se pogledi, upravo goreći od izvjedljivosti, upiljili u lijepu pojavu mladoga čovjeka.

Uprv se pestima o stol uzvine Ivan malo glavu, prednjim se tijelom lagašno sagne naprijed i ostane časkom razmaknutih usana, iza kojih sinuo niz sjajnih i bijelih zubi. Po tom započne.

Dok je ispunjavao puke formalnosti pozdrava i zahvale spram općinstva, što se „u tolikom broju odazvalo njegovu pozivu“, glas mu ponešto bio nestalan i drhtav. Pravu svoju sigurnost, zvučnost i jakost poprimala mu riječ istom onda, kad je zasjekao u srce svoje stvari.

Započeo, kako to redovito biva, uvodom. U njem je on na kratko, ali jasno i shvatljivo ocrtao prilike mjesta, kakove su prije bile; a kakove su danas; osobito je istakao odnošaj, što je od uvijek vladao medju Lovinjem i morem.

— Sve što imamo, — reče — to imamo da zahvalimo moru . . .

— I ovu našu mizeriju! — upade neko iz mnoštva. Po koji osamljeni smijeh popratit taj povik.

Ivan se malo zbuni. Nije znao u prvi čas, kako da primi tu nenadanu primjedbu. Ali to ne potraja dugo. Prije, nego li je itko i zamijetio tu njegovu smetnju, on se već pribrao i proslijedio svojim govorom:

— . . . dočim nas bijeda pohodila istom u času, kad se tomu našem moru iznevjerismo . . . i . . .

— Tko se iznevjerio, tko? — upade opet onaj prvašnji glas.

— Mi . . . moru! — naglasi krepko Ivan.

— Ili ono nama?!

Nekoliko glasova povladilo potonjim riječima.

— Mi moru, velim ja — nastavi Ivan, ponekle podražen tim neprestanim prekidanjem. — I naša je krivnja, — produži — ako nam ono više ne pruža, što nam je prije pružalo. A uzrok toj našoj krivnji treba tražiti u nagnuću, rekao bih skoro, u grijешnoj ljubavi našoj k nepomičnosti i nehaju u jednu ruku, a u drugu u onom prevelikom počitanju spram svega, što je zastarjelo i što se preživjelo . . . Jest, našem je zlu u prvom redu krivo naše mrtvilo, što je u nas nastupilo upravo u doba, dok je oko nas stajalo sve budno, prožeto nekom silnom i neodoljivom žudnjom vječitoga gibanja, u doba, kad je sve strjelimice letjelo k nepoznatomu i kad se svaka i najizrazitija neodlučnost gubila u grozničavoj žurbi za novim otkrićima i novim tekovinama . . .

— Che filosofia! — mljasnu debeli principal Lucijo.

Čuo ga Fabijo, pa se glasno nasmijao.

— I gle, mi vidimo, kako se u prirodi sve mijenja: mijenjaju se vlade, običaji, pa i sami ljudi . . . Proširuju se vidici, a napredak, poduprt tekovinama znanja i umijeća, prosljedjuje svoj put stalno, sigurno, matematički naprijed, dok naši ljudi nekuda ukočeno puštaju, da ta struja prolazi mimo njih ostavljajući ih nehajne i nemarne . . . A ipak doba je krajnje, da se već jednom prenemo iz toga jadnoga mamurluka, u kom se gubi svaki smisao inicijative i žilavosti. Vrijeme je, da prekinemo i zbacimo žalosne verige, da razbijemo zidine naše duševne tamnice, da pustimo u našu nutrinju prve, ako i blage tračke hladnoga razbora, pa da se na našu i naših ljudi sreću i slavu osovimo na svoje noge, da se latimo nečega, čime ćemo i mi moći da stupimo pred druge ljude i narode.

— Lijepo govori, i ako mu se svaka i ne razumije — šapne Nadalo svome najbližemu susjedu.

— Ali prva je naša dužnost, gospodo, — nastavi Ivan — da se prije sami u domu našem okrijepimo. Stoga je nužno, da se ponajprije izvučemo iz crnoga siromaštva, iz puste neimaštine, koja ubija i rastače veliku većinu naših ljudi.

— Tako je! — povladili mnogi uz pljesak.

— To naše siromaštvo, ta naša neimaština, kojoj je glavni uzrok u nebrizi, nehaju i ravnodušnosti spram svega, što svijet dalje tjera, greška je i porok, više prijezira vrijedan, nego li samilosti. Uboštvo, komu je otac nemar, a majka nebriga, golema je uvreda, bačena u lice cijeloj prirodi, napretku, dostojanstvu čovjeka . . . Potrebe današnjega svijeta uopće, a našega naroda posebice jesu u času, što ga proživljujemo, kao nikada prije velike i brojne. Te se potrebe poradi neprestanoga, dalekosežnoga, neodoljivoga napretka sve više i više množe, tako da im ne samo pojedinci, već i cijeli narodi upravo robuju.

— Zašto troše u ludo? Neka se ugledaju u siromaha! — izbode se onaj „od dinamita.“

— Pravo je! — potvrdi Fabijo.

— Pst! Mir! — zabruji dvoranom.

— Svak nastoji, — govoraše dalje Ivan — kako bi sebi život učinio snošljivijim, a ljudi će nastojati oko toga, dok budu ljudi, jer je to već u našoj ljudskoj naravi. A tu mora da nam pomogne sama priroda; ima u nje još mnogo sakrivena blaga i dobra, za kojim teže današnja pokoljenja. Otuda i boj čovjeka s prirodom i njegovi naponi, da joj istragne to, što ona upravo ljubomorno čuva i brani u utrobi svojoj . . . U taj žestoki boj, gospodo, moramo i mi, jer i mi, kako već napomenuh, imademo svojih potreba, koje na žalost još

— Ili ono nama?!

Nekoliko glasova povladilo potonjim riječima.

— Mi moru, velim ja — nastavi Ivan, ponekle podražen tim neprestanim prekidanjem. — I naša je krivnja, — produži — ako nam ono više ne pruža, što nam je prije pružalo. A uzrok toj našoj krivnji treba tražiti u nagnuću, rekao bih skoro, u griješnoj ljubavi našoj k nepomičnosti i nehaju u jednu ruku, a u drugu u onom prevelikom počitanju spram svega, što je zastarjelo i što se preživjelo . . . Jest, našem je zlu u prvom redu krivo naše mrtvilo, što je u nas nastupilo upravo u doba, dok je oko nas stajalo sve budno, prožeto nekom silnom i neodoljivom žudnjom vječitoga gibanja, u doba, kad je sve strjelimice letjelo k nepoznatomu i kad se svaka i najizrazitija neodlučnost gubila u grozničavoj žurbi za novim otkrićima i novim tekovinama . . .

— Che filosofia! — mljasnu debeli principal Lucijo.

Čuo ga Fabijo, pa se glasno nasmijao.

— I gle, mi vidimo, kako se u prirodi sve mijenja: mijenjaju se vlade, običaji. pa i sami ljudi . . . Proširuju se vidici, a napredak, poduprt tekovinama znanja i umijeća, prosljedjuje svoj put stalno, sigurno, matematički naprijed, dok naši ljudi nekuda ukočeno puštaju, da ta struja prolazi mimo njih ostavljajući ih nehajne i nemarne . . . A ipak doba je krajnje, da se već jednom prenemo iz toga jadnoga mamurluka, u kom se gubi svaki smisao inicijative i žilavosti. Vrijeme je, da prekinemo i zbacimo žalosne verige, da razbijemo zidine naše duševne tamnice, da pustimo u našu nutrinju prve, ako i blage tračke hladnoga razbora, pa da se na našu i naših ljudi sreću i slavu osovimo na svoje noge, da se latimo nečega, čime ćemo i mi moći da stupimo pred druge ljude i narode.

— Lijepo govori, i ako mu se svaka i ne razumije — šapne Nadalo svome najbližemu susjedu.

— Ali prva je naša dužnost, gospodo, — nastavi Ivan — da se prije sami u domu našem okrijepimo. Stoga je nužno, da se ponajprije izvučemo iz crnoga siromaštva, iz puste neimaštine, koja ubija i rastače veliku većinu naših ljudi.

— Tako je! — povladili mnogi uz pljesak.

— To naše siromaštvo, ta naša neimaština, kojoj je glavni uzrok u nebrizi, nehaju i ravnodušnosti spram svega, što svijet dalje tjera, greška je i porok, više prijezira vrijedan, nego li samilosti. Uboštvo, komu je otac nemar, a majka nebriga, golemâ je uvreda, bačena u lice cijeloj prirodi, napretku, dostojanstvu čovjeka . . . Potrebe današnjega svijeta uopće, a našega naroda posebice jesu u času, što ga proživljujemo, kao nikada prije velike i brojne. Te se potrebe poradi neprestanoga, dalekosežnoga, neodoljivoga napretka sve više i više množe, tako da im ne samo pojedinci, već i cijeli narodi upravo robuju.

— Zašto troše u ludo? Neka se ugledaju u siromaha! — izbode se onaj „od dinamita.“

— Pravo je! — potvrdi Fabijo.

— Pst! Mir! — zabruji dvoranom.

— Svak nastoji, — govoraše dalje Ivan — kako bi sebi život učinio snošljivijim, a ljudi će nastojati oko toga, dok budu ljudi, jer je to već u našoj ljudskoj naravi. A tu mora da nam pomogne sama priroda; ima u nje još mnogo sakrivena blaga i dobra, za kojim teže današnja pokoljenja. Otuda i boj čovjeka s prirodom i njegovi naponi, da joj istragne to, što ona upravo ljubomorno čuva i brani u utrobi svojoj . . . U taj žestoki boj, gospodo, moramo i mi, jer i mi, kako već *apomenuh*, imademo svojih potreba, koje na žalost još

— Tako je! Tako je! — zaori u dvorani. — Bravo **Fabijo!** — I silan se pljesak razdao čitaonicom.

Dvoranom se sada križali razni povici.

— More!... Izdalo nas... Ne će više!...

— Što će nam more!... Propalo je... Od njega ništa više do li kakve gnjile srdjelje...

— Ili reumatizma!...

Urnebesni se grohot razdao na te riječi.

— Na more nas tjeraju, da njima lakše bude!...

Naravno: tobôci se ispraznili, treba ih nakrcati, pa bilo i našom krvlju... krvlju ubogara i sirotinje! Ne ćete!

— Živjela socijalna demokracija! — graknu onaj „od dinamita.“

— Gospodo! — poču se ponovno glas Ivana Ivančića.

— Pa tko vam kaže, da ne će i opet uskrsnuti jedro? Moji dragi, i karbunu će jednom doći kraj...

A onda? — izvi se suhi starčić, principal Sančić.

Tu se na čas slegla bura u dvorani, tako te je Ivan mogao da opet prihvati nit svoga govora. Osvrnuo se na neke uvike, predočio ljudima neosnovanost raznih prigovora, odbio od svijetloga obraza pravih naših mornara svaku i najdalju pomisao na kakav kukavni uzmak od mora i života na njem. Po tom nastavi:

— Uzalud! Vi i sami vidite, da smo upućeni na more, na ovo naše staro more, koje je naše predje i nas same spojilo i upoznalo s tolikim narodima svijeta. Podati se moramo mi zagrljaju njegove beskrajne pučine, cjelovu njegovih pjenastih talasa. Njega se mi držimo, u njem ćemo naći ugaoni kamen zgradi buduće sreće naše. Neka svatko nas pregni, koliko može i kako znade; sjedinjenim silama iskopajmo temeljnu jamu, kamo ćemo smjestiti taj ugaoni kamen, i gledajmo, da nam se ne dogodi, kao u svakom našem dojakošnjem podhvat, t. j.: umjesto toga kamena da

mi sami jedan drugoga ne pobacamo u jamu, pružajući time priliku trećemu, da nas u njoj zatrpa i uduši... Velika pitanja, što sva zasijecaju u naš narodni život, stoje pred nama i još uvijek čekaju svoje riješenje. Gledajmo, da ta pitanja riješimo mi sami, jer će samo onda njihovo riješenje biti nama na korist. Neka se ništa, što se tiče našega života, ne učini mimo nas i bez nas. I za to vas ja, gospodo...

Tu se on ispravio u punoj svojoj snazi i prihvatio:

— I za to vas ja, gospodo, zaklinjem, budite meni na ruku u izvadjanju moje namisli; pomozite mi, braćo, prevaliti golemi kamen, što presahlomu vrelu našega boljega života smeta i priječi, da živo i veselo ne zaključa i da se ne zapjeni u tisuću životnih mlazova. Gle, to se vrelo pruža pred samim našim očima i na nama je, da ga otvorimo, te da nam poteče zlatom i bogatstvom. Ne dajmo, da nas drugi prestigne; ne dajmo, da nam itko iz rukû trga ključeve boljoj i ljepšoj budućnosti našoj. Na more, braćo! Na veliko, široko i bogato more!...

Topla Ivanova riječ osvojila mnoge i mimo njihove volje. I ovi dadoše oduška svojim osjećajima burnim odobravanjem. Drugi pak — na čelu im Fabijo, barba Zvane i onaj „od dinamita“, a s njima i toliki drugi — provalili u grube napadaje.

— More, ha, ha!... A od kada sam ja već pljunuo na nj!...

— Ne ludujte, ljudi... man'te se mora! Radije zovnimo Nijemca, da nam pokupuje zemlju! — uzvika se odjednom Fabijo.

— Tako je, tako je! Zovnimo Nijemca! — udarili malone svi u odobravanje.

— To, to, a ne more! — grunuo barba Zvane. — Dajč!... Dajč!...

-- Napredak? Što je napredak? Što danas vrijedi kao jedino valjano, sutra... u ropotarnicu s tim... Eto, to je napredak! — prihvati i opet Fabijo.

— Giusto, giusto! — povladio principal Lucijo. — I jedro je do juče slovalo kao napredak, a tko mi jamči, da ne će jednaka sudbina stići sutra i parobrode?...

— Doći će električka...

— Ona je već tu — razgrađa se barba Zvane. — I vidjet ćete: stat će ona pari na vrat!

— A dā, svedj ista kaša! Došla para i ponijela jedro; nadoći će električka i odnijet će k vragu jedro i paru i...

— A za elektrikom doći će koji drugi, novi djavao, pa kukaj ti za parama, što si ih u ludo prosuo u more...

— Gospodo! — htjede Ivan da opet prozbori. Ali se njegov nemoćni glas izgubio u urnebesu, što je sve više rastao.

— Dolje more!... Ujelo nas!

— Zovimo Nijemce!...

-- Živio Fabijo!

— Gospodo!... Čujte... još vam jednom velim: budućnost naša ovisi samo o nama i bit će upravo onakova, kako ju...

Tu se naglo prekide. Pogled mu je upravo u taj mah bio pao na brata, koji se na smrt blijed jedva držao na nogama i uhvativši se za glavu klonuo „popiću“ do ramena.

Kao pomaman zaleti se Ivan medju presenečene ljude, silom razmakne sebi put kroz stisnutu hrpu i tako se u čas dokopa mjesta, gdje se uprepašćeni „popić“ mučio, da bolesnika pridrži na nogama.

— Mjesta, ljudi, mjesta! — izvi se Ivanov krik u nagloj tišini, koja je na to nastupila. Ivan uhvati Andra

oko pása, istrže ga odanle i s pomoću „popića“ povuče u pokrajnju sobu

Na čistu zraku Andru se, kao za čudo, odmah vrnula svijest.

— Bila mala omaglica! — dahne Andro, kad su ga položili na stolicu. I smiješak mu zadrhtao na uvehlim usnama, a bolno mu se lice složilo u izraz, kao da se nebog, stidio toga nenadanoga naskoka slabosti.

Ivan mu već od prije raskopčao ovratnik i košulju na grudima, a po tom mu protrô prsa i ruke. „Popić“ je međjutim donio čašu svježje vode i nakon nekoliko gutljaja Andro se počuti jači, snažniji.

Nadošao i Stipe. On nije u prvi mah znao, o čem se radi, jer nije ni vidio ni čuo ništa. Tako ga utuklo ono unutra.

— Od toga i mene uhvatilo — slabim će glasom Andro. — Svaka njihova riječ . . . kao olovo na moja prsa . . . Nisam mogao više . . . nisam . . .

Brat mu rupcem otirao znoj sa čela, poravnao mu kosu, pa uhvativši ga objema rukama za glavu stao, kao da gleda onu tužnu i bolnu ljepotu. Po tom se sagne nada nj i utisne mu cjelov usred samoga čela.

Andro ga neprestano gledao s onim svojim tužnim smiješkom na usnama.

— Moj ubogi Ivane! — šapne on i pokunji se.

U pokrajnjoj se velikoj dvorani iznovice razdao žamor. Ljudi se pribrali od nenadana slučaja, pa udarili u glasno rešetanje.

Već su stali i razilaziti se. Mnogi bi provirili u sobu i šapnuvši bilo što, pošli dalje.

Drugi su odlazili ravno. Odveć su bili zaokupljeni pretresavanjem o minulom sastanku.

Sve je nadglušivao glas barbe Zvana:

— Ponjušio nešto Amerike, pa eto... već mu crv ne da mira!... Sve na veliko, brate! Parobrodi, napredak... Ala, tko će više!... A čudo, što nije došao i s kućama na trideset kata!... I to je napredak!

I barba se Zvane glasno nasmije, a za njim zagrohotali i drugi u njegovoj blizini.

Zatim se kroz silan smijeh oglasi Fabijo:

— Da vam je čuti bilo, što mi je u ovaj čas prišanio paron Vice! Rekao mi, da bi pod prvi parobrod, što bi u nas osvanuo, podmetnuo „torpedinu“...

— Bih... zdravlja mi!

— I pravo bi učinio!... Neka crni djavao leti u zrak! — popratili drugi uz hihot.

Riječi se križale i miješale sa smijehom, tako da se u toj silnoj halabuci jedva razabirao glas onoga „od dinamita,“ koji se uzvikao:

— Htio bi da nas i opet baci za koju stotinu godina natrag!... Delija! Neka samo kuša!...

A nečiji nepoznati glas popratio:

— Pa baš sada u času, kad pobjedonosni socijalizam slavi svijetom svoje slavlje, u času, kad se kapitalu navijestio nepomirljivi rat, a čovječanstvo se orijaškim korakom bliža svome pravome cilju: idealnomu izjednačenju klasâ... E, e!...

— I gle, u tom času dolazi on, da na novo utvrdi tobôce kapitalističkih krvopija. Dolje s feudalizmom!...

— Živio socijalizam!...

Ti se povici ponavljali i vani na ulici i njihov je odjek još dugo dopirao do sobe, gdje su stala ona četvorica gledajući ispred sebe ukočeno i bez riječi.

A kad se i u dvorani i vani sve stišalo, prenu se Andro, uzdigne oči na zamišljena brata i lane tiho, jedva čujno:

— Ja bih, Ivane, kući...

Ivan mu pomogne pridići se, po tom ga primi ispod ruke i izidje s njim na dvor, a pratili ih Stipe i „popić“ Frano.

Išli su lagano, lagano . . .

— A ti si im, Ivane, govorio lijepo, tako lijepo! . . .
Andro opet obori glavu i zamukne.

Tako se dovukli do ulice, gdje je bila kuća gospe Anastazije. Još uvijek stajale su prislonjene na prozoru Amelija i Angjelina i sve blijede u licu gledale van, u suton, što je ispred sebe slao prve predvečernje sjene. I očima i dušom gledale su one u suton i u one jadne prijatelje, što se onako nijemi i pokunjeni sve više udaljivali, dok nisu napokon zakrenuli u drugu ulicu.

Tad su i djevojke odmakle s prozora, te slijedeći nekakav unutarnji poriv, u tren se našle jedna drugoj u toplu zagrljaju . . .

XIV.

One su već sve znale. A nije to bilo ni teško razabrati iz glasna rešetanja, preklapanja i pretresanja hrpâ, što su se vraćale sa sastanka u čitaonici. Suviše čulo se među ostalim i povika i svakojakih dosjetaka, a sve na raboš Ivanu i novome društvu. A bilo i smijeha i pustoga podrugivanja, u čem se osobito isticao Fabijo.

— I to propalo! — lanula više za sebe Amelija.
Angjelina joj nijemo stisnula ruku.

Otkad se povukle s prozora unutra u sobu, prošlo već neko četvrt sata, a da nisu za cijelo to vrijeme probijelile ni riječi. Jedna do druge spustile se svaka na svoj stolac i zagledale se u mračne sjene, što su već zapremile svaki kutić u sobi.

S velikom su čežnjom iščekivale onaj dan, a kolikim i kakovim se mislima i nadama podavale u tome svome iščekivanju! . . .

Amelija nije više ništa sakrivala pred Angjelinom. Ona joj je dapače onomadno, pred tri ili četiri dana, iskazala, što je do tada i sama smatrala kao tajnu.

A do toga došlo nekuda ovako.

Desile se upravo u toj sobi. Angjelina bila doigrala na glasoviru nekakvu ariju i podignuvši oči na Ameliju zamijetila, kako ju prijateljica udivljeno motri.

— A što me gledaš? . . .

— Gledam te, kako si lijepa!

Angjelina se nasmija u sav glas i sva zažarena u licu odvrati:

— A gle, tko mi to govori!

— Ili bi ti rada, da ti tko drugi to kaže?!

— Ja da bih . . .

— Pa kazat će ti već to i on . . .

— Ali kakva si to, Amelijo, danas?

— Kakva? . . . Ovaka! . . . Ili misliš, da ja ništa ne vidim . . . A i vrapci već nešto po krovovima cvrkuću . . .

Angjelina porumenje jače i duboko se smuti.

— Pa i moj mali prst mi nešto šapuće! — nastavi Amelija s vragoljastim osmjehom na usnama.

U to se Angjelina mirno pribrala i htjela da zavrne u šalu:

— Ha! Nadalo!?

— Ivan! . . . Ivan! . . .

Angjelina se trže i učini, kao da će joj na usta prinijeti ruku.

— Amelijo . . . kako možeš! . . .

— A lijepo! U ostalom nije bilo ni tako teško dosjetiti se tomu . . . Dosta vas je vidjeti, kad se pogledate!

I Amelija prasnula u smijeh.

Nekakav sladak osjećaj nikada neokušane prelesti prostruji Angjelini živicima, a ta slast, ta trenu-

čana sreća bila za nju u taj mah tako potpuna, te se odmah i pobojala, da joj je ne pomuti štogod. Za to i nije htjela, da se o tome riječ dulje vodi, već se okrenula k prijateljici i prijeteći joj prstom uzvratila joj milo za drago :

— A o tebi, misliš, da ništa ne šapuću vrapci?...

Amelija se časkom uozbilji, pa se usiljeno nasmije.

— O meni?... A što bi i govorili!

Angjelina htjela da se izjasni, ali ju preteče Amelija.

— Ja sam stara parta, a takva ću i umrijeti. Stara djevojka... usidjelica! Vidjet ćeš me do koju godinu svu okruženu pticama i mačkama.

— Ali naš Stipe ne voli mačaka — pobrza Angjelina kroz zvonki smijeh.

Amelija se zažari u licu, malo se smete, a po tom privine Angjelinu k sebi na grudi.

— A ti, mali vražiću!

— Nego — produži uozbiljivši se ponovno — ti znaš, da od toga ne će biti ništa. Nije nama sudjeno... Vidiš i sama. On nema sreće, a nemam je ni ja... A onda tvoj je otac veliki starac, a izim toga i vas je samih zlo dosta iskušalo... I vama treba uporišta... Ja to shvaćam, a i on to razumije. Stipe je dobar sin, krasan brat... Nije li?...

Amelija zašuti. Angjelini se rasklopilo srce. Ona je družicu svoju pogladila po licu i nije se mogla suzdržati, a da joj ne kaže, kako će još sve na dobro okrenuti. Ivan će sve to urediti, ona ima toliko vjere i nade u njega i u onaj njegov podhvat.

— Ivan voli Stipa... on će se već pobrinuti za nj. Vidjet ćeš, prvi će parobrod biti za njega. Hoće... bez sumnje... a onda: veselje... sreća... svatovi!...

Nasmijala se ona, a nasmijala se i Amelija.

U istinu pak nje se riječi Angjelinine dojmile vanredno duboko. I opet u njoj uskrsnula nada i otuda sva ona izvredljivost: što li će joj sve donijeti ta teško iščekivana nedjelja! . . .

A sad znade, što joj je donijela.

— I to propalo! — tužila joj neko vrijeme duša. Po tom se sabrala: na mjesto razbitih nada nastupala opet predjašnja gluha resignacija. I vraćalo joj se uvjerenje, ono njeno staro uvjerenje, da je za nju sve svršeno, da nema ničemu da se nada . . . I ustala sa svoga mjesta posve mirno, kao da se nije ništa ni dogodilo. Prišla k stolu i nažgala svijeću. A kad se plamen u svijeće razgorio, vratila se na predjašnje svoje mjesto onako tiha i smirena.

A Angjelina sjedjela oborene glave. Srce se u nje kitalo, a oči u neprekidnoj borbi sa suzama . . . Inače je u kući vladao mir. Gospa je Anastazija bila zabavljena oko večere, a kako se kuhinja nahodila u drugom krilu kuće, to nije ni otuda dopirao nikakav žamor.

Iznenada čuli se vani na hodniku teški koraci. Djevojke se trgnu. Amelija priskoči k vratima i otvori ih. Bio Stipe . . . Pogled mu zastirala duboka sjena, od koje mu cijelo lice poprimilo vanredno mračan izražaj. Skine šešir, smrsi riječ, dvije na pozdrav, pa stupi u sobu i muče se spusti na stolicu pred djevojke, koje ga tužno pogledale. Osjećao je on na sebi taj njihov pogled, ali ga je još i više stješnjavao onaj teški muk, što je, osobito otkad je on uljegao, zaokupio cijelu sobu.

— A što je s Androm? — bile su prve Amelije riječi.

— Pozlilo mu — odvrati Stipe.

— Ubogi patnik! . . . Pošao da čuje brata, pa eto . . .

— A imao je i što da čuje! — mljasne zaokrene se licem na stranu.

Angjelina šutjela i zamišljeno gledala ispred

— Imao što da čuje! — ponovi Stipe. — ni trebalo sve: polovina, trećina bila bi dosta . .

Ustao i ušetao se do prozora.

— Graje bilo i na ulici! — primijeti Amelija gledajući ispred sebe u kut.

— E, ali unutra . . . Trebalo vidjeti . . . čuti

Odmakne se od prozora i stane pred djevojku

— Pogani svijet! Nezahvalna čeljad! Tužna zemlja s njima!

Uz vidljivu nategu uspjelo mu svladati dugi državani bijes, da ne provali.

— A kako im je ono govorio! — prosljedi ga punim gorčine. — Na što ih nije sve upućivao svojom krasnom besjedom . . . i sve uzalud. Pa su lude prigovore dizali! Što nijesu sve iznijeli!

— Svi proti? — upita Amelija gluho.

Stipe se spusti na svoje mjesto i uze da poiskazuje, kako je sastanak tekao.

— A on? — presiječe mu riječ Angjelina : u pô pripovijedanja.

— Tko? Ivan? Miran stajaše on, tih i spoc. Na sve one upadice i napadaje glas se njegove i dobre riječi nije ni jedan put zaoštrio, i meni ditek, činilo, kao da gledam angjela, što je s neba da nas privede k sreći i blagostanju? . . . I oni?

Pošuti neko vrijeme, a po tom se ujedarec Gorki mu se osmjeh preli cijelim licem.

— Vidite, — dahnu Stipe — sve me je bude li ovako dalje išlo, da ću još i ja sâm nekuda sujevjeran . . . U meni kao da hvata uvjerenje, da ja doista nosim svukuda nesre

sobom . . . Tko zna, da ja nisam u taj posao bio umiješan, možda bi . . .

Pokunji se i zanijemi. Sobu i opet zaokupila tišina i u toj tišini odmicalo vrijeme. Tu se Angjelina dosjeti, da će ih kod kuće čekati starci. Digne se sa svoga mjesta i opraštajući se s Amelijom dugo je držala njenu ruku u svojoj, a onda joj na rastanku vani na hodniku prišanula:

— Ne tuguj . . . još će sve biti dobro! . . .

Amelija se osmjehnu:

— Kako sam ti ono rekla: mačke . . . ptice . . .

I naglo zamakne natrag u sobu.

A oni se šuteći spustili na ulicu. Večer bila mračna, vlažna, ali tiha. Na zavoju ulice nabasaše na sjenu.

„Popić“ (bio to on) oglasi se sâm.

— Kuda? Kuda? . . . Kući, je li? . . . Dozvolite, do trga ću i ja s vama.

I pridruži im se.

— A što vam se čini onaj naš svijet! — započne on putem bez okolišanja i podigne oči na Stipa.

— Slijepci! — dobaci Stipe muklo.

— Još i gore! . . . Još i gore! . . . A što nijesu sve izbubnjali, mahnici! . . . Kapitalizam, bogatstvo! . . . A tko pametan može da se danas diže protiv njega? . . . Nije li možda pokretna imovina plod uma, genija ljudskoga? Ne pobudjuje li ona duh na velika djela, bez kojih bi još danas cijeli svijet stenjao pod grubim pritiskom prirode? Ne nuka li ona čovjeka na mozganje, na rad i štednju? A gdje je čovjek bolje hranjen, odjeven, pažen, gdje se bolje i udobnije snalazi: sred puste bokčarije, ili u središtima, gdje cvate i sja bogatstvo? A nije li im on sve to iznio, izjasnio, protumačio? Pa eto, umjesto da mu se dive, da ga slušaju, kamenom na njega! . . . Nego, gdje bi oni shvatili njega.

njegove misli . . . one lijepe misli i osnove, onu neizmjernu njegovu ljubav spram cijeloga mjesta i nevoljnoga našega svijeta! . . .

Odahnu, pa zaključi bolno, tužno:

— A rekao sam im i ja sve to u lice; ali kome da govoriš? . . . Zidu! Izdiru se na čovjeka, grde, porugom obasiplju . . . preziru . . . Fabijo, dâ . . . Njemu vjeruju, on je vikač . . . njegova valja . . .

Na trgu se oprostio s njima i izgubio se nekud iza crkve. Šuteći prosljedili oni svoj put. Na cesti pod općinskom svjetiljkom susreli staroga Nadalo. On ih sustavi, rukova se s njima i nakon nekoliko običnih riječi skrene razgovor na dnevni događaj.

— A nisu marili onako! — nekuda će dobrohotno Nadalo.

— Vama se svidja misao, ä, gospodine Nadalo? — upade Angjelina slijedeći nenadanu, ali neodredjenu jošte misao, što joj pala na pamet baš u isti mah.

Nadalo se stisne u plećima.

— Da vam pravo kažem, misao nije loša; ali čini mi se nekuda preuveličena . . . Mislim ovdje za nas . . .

Angjelina ga pogleda sa sažalnim smiješkom, pa će otvoreno:

— I to mi govorite vi, gospodine Nadalo, vi, čovjek Amerike, čovjek svijeta! . . . Drugačije sam do sada ja sudila o vama . . . A sad vidim, kako smo na žalost svi jednaci, svi . . .

Nadalo se smete, pa se počne izvinjavati.

— Nisam ja tako mislio, gospodjice Angjelino, već ovako . . . Mislim: naši su ljudi čudni, kako bih rekao, tjesnogrudni, pa kako bi oni . . .

Ona mu ne odgovori odmah. U toj kratkotrajnoj šutnji bilo, kao da se u nje upotpunjuje, izjašnjuje ona neodredjena misao.

sobom . . . 'Tko zna, da ja nisam u taj posao bio umiješan, možda bi . . .

Pokunji se i zanijemi. Sobu i opet zaokupila tišina i u toj tišini odmicalo vrijeme. Tu se Angjelina dosjeti, da će ih kod kuće čekati starci. Digne se sa svoga mjesta i opraštajući se s Amelijom dugo je držala njenu ruku u svojoj, a onda joj na rastanku vani na hodniku prišanula:

— Ne tuguj . . . još će sve biti dobro! . . .

Amelija se osmjehnu:

— Kako sam ti ono rekla: mačke . . . ptice . . .

I naglo zamakne natrag u sobu.

A oni se šuteći spustili na ulicu. Večer bila mračna, vlažna, ali tiha. Na zavoju ulice nabasaše na sjenu.

„Popić“ (bio to on) oglasi se sâm.

— Kuda? Kuda? . . . Kući, je li? . . . Dozvolite, do trga ću i ja s vama.

I pridruži im se.

— A što vam se čini onaj naš svijet! — započne on putem bez okolišanja i podigne oči na Stipa.

— Slijepci! — dobaci Stipe muklo.

— Još i gore! . . . Još i gore! . . . A što nijesu sve izbubnjali, mahnici! . . . Kapitalizam, bogatstvo! . . . A tko pametan može da se danas diže protiv njega? . . . Nije li možda pokretna imovina plod uma, genija ljudskoga? Ne pobudjuje li ona duh na velika djela, bez kojih bi još danas cijeli svijet stenjao pod grubim pritiskom prirode? Ne nuka li ona čovjeka na mozganje, na rad i štednju? A gdje je čovjek bolje hranjen, odjeven, pažen, gdje se bolje i udobnije snalazi: sred puste bokčarije, ili u središtima, gdje cvate i sja bogatstvo? A nije li im on sve to iznio, izjasnio, protumačio? Pa eto, umjesto da mu se dive, da ga slušaju, kamenom na njega! . . . Nego, gdje bi oni shvatili njega.

Veče je pak Nadalo sproveo u Ivančićevih. Našao ih u rasvijetljenoj blagovaoni za stolom: staroga, sestru i Fabija.

Ivana ne bijaše tu. Otkad se ono vrnuo sa sastanka, nije se ni makao iz bratove sobe.

Došlo to Fabiju u dobar čas. Nebunjen i nesmetan mogao je on sada da kazuje majci i „staromu“, kako je ono sve bilo. Izostavio nije ništa, a pridao nemalo.

Tonca kimala glavom i nekuda se usiljeno zgražala: u časovima je dapače i hinila nekakvo sažaljenje, u kom je, u ostalom, podrugljiva žica bila i suviše prozirna.

— Usijane glave, umišljaju sebi Bog zna što, kao da su u zakup uzeli pamet cijeloga svijeta, pa eto... ruglo!...

I mahnula prijezirno rukom.

— I još kakvo ruglo!... Trebalo je vidjeti... trebalo čuti! — zlorado će Fabijo.

Dok je to slušao, stari Ivančić nije ni sâm pravo znao, što se to u njegovoj duši zbiva. Na prvi glas o poraznom neuspjehu njegova sina on je u sebi oćutio nekakvo zlorado veselje.

— Pravo mu budi! Služit će mu za drugi put! — bio prvi njegov usklik.

Ali u času, kad se nije ni najmanje nadao, osjeti on u nutrini svojoj oštar ubod.

I što je Fabijo onim svojim podrugljivim i zloradim tonom iznašao više podrobnosti današnjih nemilih prizora u čitaonici, to je i za staroga Ivančića onaj ubod postajao sve to osjetljiviji. I smiješak, onaj njegov vječni, sarkastički smiješak odbio se nekud od njegovih usana: namrgodjen i mračan gledao je sada čovjek u Fabijevo nacereno lice, dapače na nekoje njegove ujedljive primjedbe on je i nehotice načinio vidljivu kretnju negodovanja i zlovolje.

Na to uljegao i Nadalo, a Fabijo ponešto zablenu od očuhova držanja, uočiv ujaka, pljesne rukama i usklikne okrenut spram staroga Ivančića :

— Eno, tu je ujak Nadalo . . . I on je bio tamo, neka priča.

Nadalo se posadi na odredjenom mjestu i mahne rukom, kao da mu nije milo govoriti o tome.

Medjutim kretnja staroga Ivančića nije izbjegla ni Tonci ; ona se s nje malo i zabrinula. Pobjala se ona, da stari ne pomisli, kako Fabijo naumice uveličuje, samo da onoga drugoga omalovaži. Instinktivno je ona došla na tu pomisao i odmah uvidjela potrebu, da i tko drugi pred njime potvrdi Fabijevo kazivanje. Stoga se ona i okrenula spram brata :

— Teatar, ä, Nadalo ?

Nadalo mahne prijezirno glavom :

— Indijanci, velim ti! . . . Pristupni razlogu kao i onaj zid tamo.

— Koga misliš? — osupnu se malko Tonca.

— A koga drugoga, do li onaj naš nesretni svijet . . . A tebi — okrene se spram Marka Ivančića — da znam, da ti je i koliko bliže srcu, ja bih ti od srca čestitao na onakvom sinu . . . Valja reći : uman je ono dečko!

Kao grom udarile te riječi Toncu i Fabija. Htjeli su da izvru usta na žučljiv osmjeh, ali nije išlo, jer se usne same od sebe grčevito stiskale, dok se nisu našle pod zubima do krvi podgrizene.

Stari se Ivančić na Nadalove potonje riječi stisnuo u plećima, ali se je vidjelo, kako mu se na čelu nabori polako sliježu, a lice poprima sve to svjetliji izražaj. I onoga uboda nije više osjećao u sebi ; činilo mu se dapače, da je na njegovo mjesto nastupilo sada

nešto bolje, ugodnije. Nego o tome ni riječi, kao ni na hvale, kojima mu je Nadalo i dalje kitio sina.

— Da ti pravo kažem, — produži on — vidio sam mnogo svijeta, ali sam malo kada čuo, da tko govori onako, kako on danas u čitaonici. Čovjek je to, koga bi trebalo poslati u Beč . . . u parlamenat . . . Eto!

— E, kad bi tamo u Beču bili ćuci! — ujede Fabijo.

— Upravo za to, što nisu ćuci! . . . Onakve misli . . . Pa da bi našao desetero njih, da ih shvate. Nego što ćemo . . . Mi još sve gledamo na dječije oči . . . Nama više ugadjaju priče i bajke o jednom kralju i kraljici, nego umovanje o stvarima, koje bi našem životu bile vrsne dati pobude i poticala za budućnost . . . Spuževi su naši ljudi . . . tek kadšto istegnu rogove, ali ne, da što vide, već da ubodu.

Tu se Nadalo sâm sebi začudio, otkuda njemu te riječi. Htio da proslijedi, ali mu presiječe riječ Fabijo:

— Bit će tako, kako vi velite, ali onako iz neba pa u rebra ne ide. Priznat ćete mi . . . ne ide. A Ivan — produži s pritajenom ironijom — spada u onu vrst nestrpljivih i nemirnih ljudi, koji hoće da jednim udarom obore dub. Eto, neka vam ovo služi primjerom! — Kod tih riječi zabode otrovan pogled u Nadala, pa proslijedi:

— Još se, kako znate, nije pravo ni ogledao mjestom, i već hoće da na juriš otme djevojku . . . Velim vam . . . a da i ne zna, mari li ona za nj . . .

— On . . . djevojku! — klikne Tonca hineći veliku izvjedljivost.

— Ama da . . . Randićevu Angjelinu. Velike li mi tajne! E, poduzetan čovjek! — nasmija se on suho.

Svi pogledaše u Nadala. Ni najslabiji trzaj nije podišao njegovim mišicama, ali on je sâm znao, koliko

Na to uljegao i Nadalo, a Fabijo ponešto zablenu od očuhova držanja, uočiv ujaka, pljesne rukama i usklikne okrenut spram staroga Ivančića :

— Eno, tu je ujak Nadalo . . . I on je bio tamo, neka priča.

Nadalo se posadi na odredjenom mjestu i mahne rukom, kao da mu nije milo govoriti o tome.

Medjutim kretnja staroga Ivančića nije izbjegla ni Tonci ; ona se s nje malo i zabrinula. Pobjerala se ona, da stari ne pomisli, kako Fabijo naumice uveličuje, samo da onoga drugoga omalovaži. Instinktivno je ona došla na tu pomisao i odmah uvidjela potrebu, da i tko drugi pred njime potvrdi Fabijevo kazivanje. Stoga se ona i okrenula spram brata :

— Teatar, ä, Nadalo?

Nadalo mahne prijezirno glavom :

— Indijanci, velim ti! . . . Pristupni razlogu kao i onaj zid tamo.

— Koga misliš? — osupnu se malko Tonca.

— A koga drugoga, do li onaj naš nesretni svijet . . . A tebi — okrene se spram Marka Ivančića — da znam, da ti je i koliko bliže sreću, ja bih ti od srca čestitao na onakvom sinu . . . Valja reći: uman je ono dečko!

Kao grom udarile te riječi Toncu i Fabija. Htjeli su da izvru usta na žučljiv osmjeh, ali nije išlo, jer se usne same od sebe grčevito stiskale, dok se nisu našle pod zubima do krvi podgrizene.

Stari se Ivančić na Nadalove potonje riječi stisnuo u plećima, ali se je vidjelo, kako mu se na čelu nabori polako sliježu, a lice poprima sve to svjetliji izražaj. I onoga uboda nije više osjećao u sebi: činilo mu se dapače, da je na njegovo mjesto nastupilo sada:

— Angjelina i Ivan?

Fabijo saže ramenima.

— Da li se vole? . . . A zašto se ne bi voljeli? . . . Ta mladi su, a opet: ni svijet nije lud, najskoli naš svijet, koji sve vidi, sve opaža.

Tonca se opet malo zamisli, po tom prihvati:

— Dâ, ali ti zaboravljaš, da i zlato ima svoju moć, osobito u bogaca . . . Razumiješ li? . . . Treba dakle biti na oprezu . . . nije druge! . . .

— Zato pazi, uhadjaj! . . . Nego, da je u mene . . .

Ona postoja časkom.

— Da je u tebe? . . .

— Da je u mene moći zbližiti ono dvoje . . .

— Ivana i . . . ?

— Dâ, dâ! Jednim bi se udarom polučilo dvoje. Ujak bi ostao nama, a stari bi se još i jače odbio od sina. On mrzi Randićeve, to znaš . . . i on još uvijek drži, da je stari onomadne sâm zapalio brod! Da je u mene moći zbližiti ih . . .

Majka su i sin jošte dugo pretresali to pitanje. Dugo su pridušenim šaptom iznašali jedno pred drugo razne snove i osnove.

Drugačije bilo u Andrinoj sobi. Tu je gotovo sve bilo u sjeni. I ono malo svjetla, što ga od sebe davala podušena lampa, gotovo se prelilo s nujnim mracima u kutovima.

Nepomičan i blijed ležao Andro na svome krevetu. Do njega, do uzglavlja mu posadio se Ivan i kao da se zagledao u ono žuto bratovo čelo, pod kojim je neprestano kopkala izvjesna, stalna misao.

— A lijepo si im govorio! — izvinuo bi mu se od časa do časa slab i nemoćan glas iz istrošenih grudiju.

A onda bi zapao iznova u mrtvilo, a Ivan bi prisluškivao njegovu slabu, ali dosta naglu disanju. Kadgod

ga stajalo natege, da se pritaji onako bezbrižnim i ravnodušnim. A kako ga ono u grlu palila gruba riječ, što je jedva čekala, da provali spram Fabijeva obraza! — „Nema sumnje, to je zacijelo njegova opaka izmišljotina,“ pomisli Nadalo i u taj mu čas nećak vanredno omrznu. Da Fabija podraži, on je još jednom navrnuo razgovor na današnji sastanak i nakon novih pohvala, što ih je sasuo na Ivana, izjavio na koncu, da će, ako itko, a to zacijelo uznastojati on, da mladića podupre u njegovu pothvatu.

Još nije pravo ni dorekao, i već se digao sa stola, pa oprostiv se u kratko i hladno uhvati brzo šešir i palicu te izidje na dvor.

Negdje u isti čas gotovo bez riječi povukao se i stari Ivančić u svoju sobu. Jedva se za njim zatvorila vrata, već je Tonca zalomila rukama i pridušeno dahнула:

— A što si ono pošao napominjati. vraže! . . . Bog mi . . .

— Prije ili kasnije trebalo zasjeći i tamo! — prekinе Fabijo sav zelen u licu.

— Ali pomisli . . . Uvrijedio si ga!

— Neka! Najzada . . . izmislio nisam ništa . . .

Svijet govori na puna usta.

— Ali mogao si počekati . . .

— Čemu? Ja sam i onako izvan boja . . . Koga svrbi, neka se češe.

— Uхватit će se oni . . . Hoće, vidjet ćeš. Sada je u ostalom i najbojja zgodа za to.

Tonca se zamisli.

— No je li pak zbilja onako? — upita ona nakon stanke.

— Što?

— To, da se oni vole?

— Angjelina i Ivan?

Fabijo saže ramenima.

— Da li se vole? ... A zašto se ne bi voljeli?... Ta mladi su, a opet: ni svijet nije lud, najskoli naš svijet, koji sve vidi, sve opaža.

Tonca se opet malo zamisli, po tom prihvati:

— Dä, ali ti zaboravljaš, da i zlato ima svoju moć, osobito u bogaca... Razumiješ li?... Treba dakle biti na oprezu... nije druge!...

— Zato pazi, uhadjaj!... Nego, da je u mene...

Ona postoja časkom.

— Da je u tebe?...

— Da je u mene moći zblížiti ono dvoje...

— Ivana i...?

— Dä, dä! Jednim bi se udarom polučilo dvoje. Ujak bi ostao nama, a stari bi se još i jače odbio od sina. On mrzi Randićeve, to znaš... i on još uvijek drži, da je stari onomadne sâm zapalio brod! Da je u mene moći zblížiti ih...

Majka su i sin jošte dugo pretresali to pitanje. dugo su pridušenim šaptom iznašali jedno pred drugo razne snove i osnove.

Drugačije bilo u Andrinoj sobi. Tu je gotovo sve bilo u sjeni. I ono malo svjetla, što ga od sebe davala podušena lampa, gotovo se prelilo s nujnim mracima u kutovima.

Nepomičan i blijed ležao Andro na svome krevetu. Do njega, do uzglavlja mu posadio se Ivan i kao da se zagledao u ono žuto bratovo čelo, pod kojim je neprestano kopkala izvjesna, stalna misao.

— A lijepo si im govorio! — izvinuo bi mu se od časa do časa slab i nemoćan glas iz istrošenih grudiju.

A onda bi zapao iznova u mrtvilo, a Ivan bi prisluškiavao njegovu slabu, ali dosta naglu disanju. Kadgod

bi mu se pričinilo, kao da čuje, gdje mu iz dubine upalih prsiju dolazi nešto, kao da bi hropac, a pri tom bi onda i on sâm u srcu oćutio nekakvu mraznu struju boli i zebnje.

Ali Andro bi još svedjer slijedio onu svoju misao. U neke se opet javio:

— Kad promišljam, kako je to u nas, sve me veća hvata tuga... Koliko je toga opustjelo pred našim očima! I brodovi i dilje... Dã... kad ne bi drugo, no one naše starodavne dilje!...

Tu prestane, da se malo odmori, onda proslijedi:

— A da ih je opet vratiti u život... one naše opustjele dilje!... Koliko li bi našega svijeta našlo tu svoj komadić kruha! A kakova čast za mjesto!... Dakako, trebalo bi preurediti koješta... Nove prilike, novi izumi, novi strojevi... Oh! Ja znam, što bi se moralo sve učiniti... I da nisam ovako... Nego, tko zna?... Možda tebi ipak podje za rukom... pa kad ozdravim...

I licem, što je u taj mah sjalo nekim blagim, unutarnjim svjetlom, okrenuo se spram brata.

Ivanu da pukne grud. Položi ruku na bratovo vruće čelo i tako osta dugo, dugo.

XV.

U to se doba noći Fabijo vraćao kući. Išao je oborene glave, zamišljen, zlovoljan. Sasvim ga smutilo večerašnje držanje ujaka Nadala.

— „Zašto ga brani?“ — pitao se on. I kolikogod se mučio i naprezao, tomu pitanju nije nikako mogao da nadje odgovora.

Kad ga Jelena uočila, gdje onako mračan i namr-godjen ulazi u blagovaonu, prasnula u glasan smijeh:

— Zar su i tebi potonuli... parobrodi? — naglasi ona potonju riječ.

I ona je već sve znala: on joj to dojavio odmah iza skupštine.

— Nisu, ali bi mogli — mljasnu i spusti se na stolac do stola, na kom su ležale porazbacane razne njezine ručne radnje.

Ona ga neko vrijeme gledala, kao da se čudi, a podjedno kao da očekuje, da se izjasni. Medjutim se Fabijo obim laktima naslonio o stô i legav obrazima na dlane povlačio nekuda zamišljeno očima po sobi.

Ta je soba, ni velika ni mala, bila u velikom neredu. Na spremnici razlupano staklo, unutra porazbacano posudje i ine stvari, uza sami zid stolci, na njima pobacane oprave, šeširi, na podu krpe i dječije igračke. — „Drugačije ne može da bude“ — govorila ona njemu, kad bi je prekorio radi tolikoga nereda. Čemu joj sve ne služi ta soba: za blagovanje, za rabotanje, djeci za igralište, riječju: za sve!

— Nadji mi drugi, prostraniji stan, pa da vidiš reda! . . .

Tako bi ona njemu odbrusila, a on bi na to zašutio. Osjećao je, da je to žalac, naperen protiv njega i njegove neimaštine, a to bi ga se svaki put duboko kosnulo, i misao, da se što prije dokopa imutka, pograbila bi ga jošte i jače.

Slična ga misao zaokupila i sada. Od nje se on još i jače smrkne i kako je Jelena još uvijek čekala na njegov odgovor, on je, prekrstivši na stolu ruke uzeo da joj kazuje, kako se Nadalo večeras ponio spram njega. Ona ga, posadivši se tik do njega, pomno slušala, a kad je svršio, upitala ga:

— A što veli na to mati?

On saže ramenima.

— Zabrinuta je i ona. Dä, još je rekla: kad bi u njoj bilo moći zblížiti ono dvoje, naime tvoju sestru i Ivana .

— A nisi li joj rekao, što se sve govori po mjestu?
— uleti mu ona u riječ.

— Rekao sam joj i to, ali ona veli, da i zlato ima svoju moć... Sada, što ti ja znam...

Jelena se časkom zamisli, a po tom naglo uzvine glavu:

— Čuj! Sve ne će biti, kako ona misli... Ja poznajem Angelinu... U nje je vanredno meko srce, puno čuvstva, puno prekomjerna osjećanja. Ako je ona zavoljela onoga „drugoga“, ujak Nadalo neka ju slobodno prekriži... Nikad ona njegova. Poznam ja Angelinu... Dapače, vidiš — lupi se ona odjednom po čelu — vidiš, kakva misao!...

Fabijo ju promatrao s nerazumijevanjem.

— Čekaj ti! — klikne ona. — Ja hoću da s njome govorim... Koji je dan sutra?... Ponedjeljak!... Ništa... Preksutra?... Isto ništa!... U srijedu?... Da, u srijedu je prvi svibnja... Na večernji... Ostavi to meni...

On ju gledao sa sve to većim udivljenjem. No ona nije htjela da se pobliže izjasni. Tek je napomenula:

— Čekaj... vidjet ćeš!...

I tako se je te večeri svršio taj njihov razgovor.

U ostalom ni ona sama nije bila jošte pravo na čistu, kako će i što će sa sestrom... To, što je netom odala Fabiju, bilo je pod dojmom prve misli, što joj je pala na pamet. Ali ta je misao bila jošte neodređena, nepotpuna. Nagovoriti sestru, da podje za Ivana! To je u suštini bila ta misao. Ali kako? Kojim načinom da to izvede?

Time je ona sebi mučila glavu obadva naredna dana. Dugo se pripravljala na razgovor sa sestrom, isplela i isprela toliko pitanja i odgovora, ali nijedan od njih nije ju zadovoljavao. Tek oko podne trećega, od sudnoga dana, bila je uhvatila nit razgovora, koji je

donekle odgovarao njezinoj misli, kad u taj mah bane u kuću Fabijo, baci se na stolac i hukne kao bez duše:

— Utaman . . . isprosió ju! . . .

— Tko? tko? — pobrza ona.

— Ujak Nadalo . . .

— Nije moguće . . . Kazuj, kako? . . .

On ustade sa svoga mjesta i sav uzrujan ušeta se po sobi. Iskazao joj sve, što je dočuo. Ljudi vidjeli Nadala, kako je danas s omašnom kitom cvijeća uljegao k njoj u kuću i zadržao se tamo dugo, dugo. Na povratku bio sav rumen u licu i sve se smješkao . . .

— U mjestu se o drugom i ne govori, nego o tom. Sad je gotovo sve . . . Pravo je imala moja mati: zlato ima moć . . . Onolike hiljade! . . . Kad pomislim . . .

U Fabija se i nehotice zgrčile pesti, a oči mu bacale divlje plamove.

— Pa i još nešto. Mati mi je kazala, da je i stari postao nekuda čudan. Čini se, kao da ne trpi, da mu se dira u sina . . . Šuti, doduše, ne brani ga, ali ipak . . . Mati je vanredno zabrinuta . . .

— Otkuda ta promjena? — zamišljeno će Jelena.

— Nadalo je svemu kriv. On ga pred njime veliča, pa eto . . . Starome to laska . . . Ali ono prvo, ono prvo!

Nastade šutnja. Prva ju prekinula Jelena.

— Ja ću ipak pokušati . . . svakako . . .

On mahne glavom stiščući usne.

— Prekasno!

— Ostavi meni. Ona ne pušta ni jedne večernje. Doći će i na današnju. Tamo ću ja govoriti s njome.

— Bit će kakova djetinjarija . . . Mani!

— Ostavi! — rekne ona i zamače u sobu, odakle je dopirao djetinji plač.

Ona nije više promišljavala, kako i što će sa sestrom. — „Doći će to već samo od sebe“ — govorila ona

sama sa sobom. Njezina je duša bila sada puna toga . . . Što li se nije sve motalo tu! . . . I jal i nepomirljiva mržnja, i zavist i strah pred nevoljnom, crnom budućnosti . . . Otuda se u nje javljala sva ona snaga misli, odvažnosti, odlučnosti, da bilo kako osujeti onaj nena-
ravni brak medju Angjelinom i Nadalom.

— „Glavno će biti“, — mišljaše ona — „da joj se misao na onoga drugoga usiječe jače u srce“ . . . Onoga „drugoga“! — Imena mu nije ni u misli napominjala. Bilo nešto u njoj, što ju u tom sprečavalo i tjeralo u neku čudnu nepriliku. Po izražaju, što bi ga pri tom poprimilo njeno lice, moglo bi se suditi, da je to onako iz prijezira. U istinu pak bilo je u tom nešto stida: pritajeni, dugo već zatomljeni glas vlastite krivnje. Posve ravnodušna nije ni ona mogla ostati spram žrtava, što ih je za nju prinio mladić. Prekinuo karijeru, pao u veću nemilost ocu, odbio se u svijet . . . Bog zna, što je sve tamo preturio . . . Pa opet nije tako čisto ni ono, što ona i sada spram njega snuje.

Nego taj osjećaj nije imao dubljega korijena, a po tome nije bio ni trajan. Druge su zamašitije misli kopale sada u njenoj glavi. Mislila je ona na nestalnost svoga položaja, na sud i nazore društva, koje s prijezirom gleda nju i djecu njezinu . . . na nikakvo zanimanje čovjeka, koji ju može i sutra odbaciti od sebe kao tudjinku, kao nametnicu! . . . A u drugu ruku one silne tisuće, po kojima bi njezin položaj postao odjednom tako siguran, a i sud i nazori društva drukčiji bi i blaži i povoljniji bili! . . . Tamo bijeda, oskudica, pakao, — ovdje život, blagostanje, sjaj . . . A ona bijaše žedna i života i sjaja . . . sada, kao i onda, kad joj se Ivan prikazao u ruhu običnoga gradjanina, a ona ga na to prijezirno odbila. Već je tada račun u nje bio od zamašaja. Znala je ona, kako se živi i misli u Ivanči-

ćevih; znala je ona, da je tamo Tonca svemožna i da je njena volja ondje zakon, a želja Fabijeva zapovijest. Sve je to ona dobro znala i za to mu se nemajući bolje prilike i podala . . .

Ali kao ni sada, tako joj nisu ni tada cvale ruže. Živjelo se od onoga, što bi od časa do časa namaknula Tonca onako krišom, da „stari“ ne sazna. Za to je pak živjela u velikim nadama, da će se jednom sve preokrenuti već na bolje. Tu se računalo ponajprije na staroga Ivančića, koji će po vremenu ili popustiti, ili umrijeti. Kasnije, u potonje doba, postavila im se u izgled golema imovina ujaka Nadala . . . I sada da ih i jedno i drugo iznevjeri, izda!

Dostajalo joj tek pomisliti na to, a da ju po čitavom tijelu podidju mrazni srsi zebnje. A ta se zebnja vrnula u nju osobito u času, kadno je u to poslije podne sa zvonika župne crkve zazvonilo na večernju.

Na brzu ruku baci na sebe lako, nešto trošno odijelo tamne boje, te koliko bi okom trenuo, već se našla vani na putu u mjesnu ckvu. Glavu pognula malo, rukom pokupila skute haljine, te obasjana svjetlom, što je zamiralo, hitala niz kameni trg.

I pogled i izražaj njena lica, dâ, i cijelo njeno držanje imalo je u taj mah nešto neobično skromno, tiho, malone skrušeno. Ona se oštrina njenih crta nekuda sasvim izgubila, razišla, dok joj je usiljena mekoća, što ju ona oštrina ostavila za sobom, činila lice nekuda boljim, umiljnijim, ljepšim.

Još nije pravo ni stupila u crkvu, i već se pomno ogleđala naokolo. I gotovo u taj joj isti mah sijevnule oči radosnom iskrom. Tamo niže prema velikomu žrtveniku na običajnome mjestu kleknula Anđielina . . .

Jelena stane i povuče se na stranu do ispovjedaonice. Tu se ona sklonila u polusjeni i otvorivši molitvenik uzela da po njem lista.

Nije molila, jer su joj i pogledi i misli bile drugdje. Osobitom upornošću uhodilo joj oko za Nadalom, koji se uspravio na drugom krilu crkve, te sve gleda i gleda spram mjesta. gdje je, uronivši lijepu glavu u dlane obih ruku, uprtih o klupu, molila Angjelina.

Večernja započela. Od staračkih se svodova i tamnih zidova tužno odbijalo drevno pjevanje Marijinih litanija. I sjene, što su se sve više zguštavale, i dim tamjana, što je poput tanke bijele magle zastirao drhtave plamove voštanica, sve je to podavalo mjestu neku tužnu veličajnost. Crkvom se lijevali obilni akordi orgulja, pa se u neke naglo prekinuli. Večernja svršila! . . . I još nisu na glavnom žrtveniku pravo ni utrnule svijeće, a crkva opustjela skoro u jedan mah.

Ustala i Angjelina, izišla iz klupe i kleknula na gô kamen. Tako je ostala neko vrijeme stapajući svu svoju dušu u krajnju molitvu. Onda se tri puta prekrstila, digla se, prignula koljena i prekriživši se još jednom okrenula se i lagašnim korakom upravila spram ulaza.

U taj se mah iza ispovjedaonice izvila sjena.

— Jelena! — kliknu zatečena djevojka.

— Angjelino, stani! . . . Samo riječ! — šanula druga drhtavim glasom.

Po tom primi zapanjenu djevojku za ruku, pa ju povede za sobom do mjesta, gdje se ona do sada nahodila.

U crkvi ne bijaše više ni žive duše. Izvana dopirali razni glasovi, sprva glasni, a sve što dalje, sve podušenije. I sjene u crkvi postajale sve gušće i

Angjelina se stisla do sestre u kutu i s dubokim nedoumljenjem i uzbuđenosti gledala u nju.

I Jelena je nju gledala, a gledala ju tako umiljno, tako skrušeno . . . Onda se odjednom trže, raskrili ruke i baci ih sestri oko vrata.

— Angjelino, sestrice . . . prosti mi, prosti! . . .

'T'u se djeвица prepala ne znajući, što da misli.

— Jeleno! — dahnu ona u vršku začudjenja.

— Bila sam gruba, Angjelino . . . ali da znaš, ah! da znaš . . .

Sakri rukama lice i postoja časak, kao da suspreže nekakvu duboku uzbuđenost.

— Ima časova, — nastavi kroz pridušen šapat — kada me naganjaju strašne misli, kad se u meni zatopljuje i duši svaki ljepši osjećaj i ja onda postajem gruba, vanredno gruba. Tako bilo i one večeri . . . Prosti, Angjelino! . . .

— Jeleno! — lanu djevojka. Glas je u njene setre zvučio tako plačljivo, tako pokajno, da joj je od toga dušu zaokupila velika sjeta i duboka samilost.

Jelena obujmila sestru rukom oko vrata i nagnuvši se k njoj govorila:

— Moj je grijeh, Angjelino, velik . . . Ja znam, što sam sve skrivila vama: ocu, majci, bratu, pa i tebi, Angjelino . . .

— I njemu, Jeleno, i njemu! — uleti joj djevojka u riječ.

— I to najviše . . . najviše! — huknu Jelena i zašuti.

Glavu prislonila na sestrino rame i od časa do časa odavala trzajima, kao da ju u grudima duši plač.

— Krivo sam ja njemu učinila. — prihvati nakon stanke ne mijenjajući glasa — ubila sam ga, uništila njegovu sreću, prekinula mu život . . . Ja to osjećam . . . i . . . ah, da znaš, kako to peče, kako to boli! . . .

— Savjest . . . Jeleno? — uzdigne Angjelina oči na sestru.

— Savjest, savjest! I ćutim, da će me ona, ta savjest, progoniti do vijeka, da će mi otrovati život, a misao potaknuti Bog zna na kakovo strašno djelo . . .
dä . . . dä . . .

— Jeleno! — zgrozi se Angjelina.

— Ali prosudi, kakav će to biti za mene život! . . .
Moja djeca! Ah, moja bijedna djeca! Kad bi se to samo kako popraviti dalo! . . . Ah! . . .

— Kasno, Jeleno . . . prekasno! — bolno će djevojka.

Jelena podigne glavu sa sestrina ramena, uhvati je za glavu, pa stane da joj govori naglo, gotovo strastveno:

— Pa ipak, Angjelino, ja sam evo došla ovamo, da tebe prosim, da me barem ti ne ostavljaš u ovakim strašnim trenucima. Pomozi mi, Angjelino, daj, da se u moju dušu vrati nešto mira i pokoja! Daj! . . .

— Ali kako bih ja mogla! . . .

— Ah, ti možeš to, ti dä — i samo ti . . . Vidiš, Angjelino . . . ja sama ne znam, kako bih ti rekla . . . Ah, dä . . . ti se ne ćeš ljutiti na mene, je li, da ne ćeš? — zagleda se Jelena sestri u oči s osmjehom, što joj je tako nježio lice. A po tom i ne čekajući odgovora nadovezala istim onim naglim, strastvenim glasom:

— Ispravi, Angjelino, što sam ja propustila: vrati sreću onome, koji ju je izgubio radi mene . . . On te ljubi, a i ti njega ljubiš . . . Dä, dä, i ti njega ljubiš, ja to znam . . . Slušaj glas svoga srca!

Blijeda, ukočena, razrogačenih očiju stajala Angjelina pred sestrom i bez misli, gotovo izgubljeno gledala u nju.

— „A tko mi to govori o njem?“ — naskočilo ju u neke pitanje. I uhvatila sestru za ruku, pa nekoliko

puta grčevito podrmala njome i onda dahнула pridušeno, glasom punim prijekora:

— Jeleno! . . . Jeleno! . . .

Sjenka zlovolje prodje Jeleninim čelom.

— On te ljubi, Angjelino, ja to znam . . . A bi li ti mogla dopustiti, da on i po drugi put padne u crni očaj? . . . Angjelino, ne bojiš li se prokletstva? . . . Takova šta Bog kazni! . . . Pogledaj mene! . . . Pomisli na stare roditelje, na brata . . .

— Ja mislim na njih . . . mislim svakim danom — reče djevojka pribavši se malo.

— Ali kako, kad im kratiš veselje! . . . O, ja znam, kakova bi to sreća po njih bila, kad bi mogli zagrliti njega kao sina svoga . . . Sjećam se ja još od onda, kako . . .

— A zašto nisi ti? — s prijekorom se javi Angjelina.

— Oh, ne pitaj, ne pitaj! — hukne Jelena i opet sakrije sebi rukama lice. Ali pri tom je učinila kretnju, koja nije bila ni malo suglasna s plačnim tonom njenih potonjih riječi. Ljutina, prkos i nestrpljivost, što je izbijala iz te kretnje, nije umakla Angjelininu oku. Tu se njezino čelo smračilo, a pogled se sâm o sebi upiljio sestri u oči. kao da hoće da u njima nadje tajni povod toga nenadanoga sastanka, onih čudnih riječi, koje nisu mogle, a da u njoj, ako i nesvijesno, već odmah s početka ne izazovu sjenku neodredjene neke sumnje. I eto dostajala je ona Jelenina kretnja, da te sumnje u djevojci jače izbiju. Pomislila na Fabija, pa je onda po nekoj čudnoj asocijaciji misli došla na današnji Nadalov posjet . . . I ako nije ni sama znala, što da zapravo misli o svem tom, ipak odluči, da bude na oprezu.

— I ti bi ga odbila? — upita Jelena nakon odulje stanke.

— Ali kakav je to govor, Jeleno!... Tko je tebi rekao, da on mene ljubi i da me kani zaprositi?

— Ali kad bi? Kad bi?...

Angjelina stane trenutak, pa pogledavši oštro u sestrine oči, reče odlučno:

— Odbila bih ga...

— Ti? — digne Jelena glas, kojega je zvuk Angjelinu još i jače potkrijepio u njenim sumnjama.

— Ti hoćeš da ga ubiješ? — reče Jelena, učinivši se, kao da se zgraža.

— Ima drugo, što jače ubija! — tiho će Angjelina. Jelena ju krivo shvatila.

— Ti koriš mene i spočituješ mi... A u tebe je same srce od kamena; ni ti nisi bolja od mene... ne, nisi... dapače gora si ti... sto puta gora!... Znaš, kakav mu je bio život, kakova sreća, a znaš, da bi dostajala jedna tvoja riječ, jedan tvoj mig, a da ga sunce opet ogrije i da mu sreća opet zasine... A tebi to i ne bi teško bilo, jer ga ljubiš... To ne možeš zanijekati... ne možeš... Ali ne! Odbijaš ga, jer nije bogat, a loviš onoga...

— Jeleno! — zavapi djevojka i sva crkva odjeknula od njena bolna vapaja.

— Dä, dä! Loviš onoga podjetinjenoga starca, jer u njega ima zlata... Prodaješ se, prodaješ! — sasu Jelena na dušak i naglim se kretom odvine od sestre, i koliko bi okom trenuo, nestade je iz crkve.

A Angjelina ostala na mjestu i pružajući za njom očajno obje ruke uzniše se, pa da ne padne, instinktivno se dokopa prve klupe i baci se koljenima na klecalo.

U crkvi bilo tamno. Samo su na velikom žrtveniku, na slici Majke Božje od sedam žalosti, okrunjenoj vijencem šarena cvijeća, drhtali bljedjahni traci „vječnoga svjetla“.

Angjelina spustila čelo na obje ruke i gorko zaplakala . . .

A kad se dobro isplakala, podigla oči k velikomu žrtveniku, k slici Majke Isusove i lanula uz mukli, bolni jecaj :

— Majčice Božja! . . . Ti sama znaš . . .

Dä, ona tužna Majka . . . ona sama znađe, kako je njoj jadnoj, njoj i njenomu jadnomu srcu. Koliko je to ubogo srce imalo da izdrži muke i borbe u ova potonja tri, četiri dana, od onoga nesrećnoga sastanka u nedjelju! . . . Ondje je duša njena učevstvovala kod brodoloma velike i lijepe misli, što ju ona toliko zavoljela! Jest, jer ona je misao dijelak velikoga srca onoga čovjeka, koga ona ljubi, ali kako ljubi! . . . O tom je ona sada sebi svijesna i ne osjeća nikakve potrebe, da to pred sobom taji i krije. U koju svrhu? Da li pak on nju ljubi, to joj pitanje nije ni jednom palo na pamet. Pa i kako bi! . . . Nakon svega onoga, što je nekoč bilo! . . . A da i nije bilo toga, sada ne bi i onako o tome smjelo biti govora više . . . Sreću! . . . Ona da mu vrati sreću? . . . A bi li ona mogla to? A onda . . . ona njegova misao? Da propane . . . da se za uvijek zakopa?! Tu je, umovala ona, tu je velika nesreća njegova . . . To je „ono drugo, što jače ubija“, i što Jelena nije mogla da shvati, već joj onako grubo dobacila, da se prodaje . . . Prodaje! Ona? . . . Trebalo joj samo zaviriti u srce danas, u času, kad je ono došao k njoj Nadalo s kitom cvijeća u ruci. Što se nije u taj mah sve uzdiglo u njenoj nutрини! Što se nije sve uzrotilo! I nastupio čas, kad je bila već gotova, da se prodere na onoga starca, da nogama pogazi ono njegovo cvijeće, da ga izagna . . .

— „Što . . . što . . . tražite Vi od mene?“ — bilo joj već na jeziku, da mu dovikne, ali se na vrijeme suz-

držala, ponudila mu, da sjedne, i bez svake misli stala da sluša, što joj to on govori.

Negdje u sredini govora presjekla mu riječ i navrnula razgovor na nedjeljni sastanak. Tu joj on mimogredce iskazao onaj maleni prizor u Ivančićevih, na što se njeno lice u jedan mah osvijetlilo; ona ga pohvalila, što se zauzeo za „pravednu stvar“, i od sada je njihov razgovor tekao tiho i blago. Onda je nadošlo njegovo pitanje: hoće li ona poći za nj? . . .

Tu joj se opet uzmutila duša, ali vidjelo se, kako otporna snaga u nje sve više i više malaksa . . . I prije, nego li se rastaviše, odala je ona, ako i vanrednom nategom, od sebe riječ, kojom se uz toga čovjeka uvjetno vezala.

Ali još nije mogao biti pravo ni na cesti, a ona već učini, kao da će za njim, da onu riječ ustegne, povuče . . . No to je bio samo kret, potaknut trenučanim porivom mlada srca, koje je vapilo za ljubavlju, za životom . . .

I taj se poriv udušio ubrzo, nastupile druge, tužne misli o kućnoj bijedi, o jadnoj sudbini Stipa i Amelije, a nada sve se dizala ona Ivanova misao, kojoj se on odao tolikim žarom, tolikim zanosom.

— Ne, ne . . . ono mora da dodje do svoga ispunjenja! — šaptale joj usne, dok joj se u dušu uvlačio onaj teški mir gluhe resignacije, što ju za sobom ostavlja krajnja odluka velikoga samoprijegara.

Pod tim dojmom stupila ona danas u crkvu, gdje je od rođjene sestre imala da čuje tešku objedu.

— Ti se prodaješ! Prodaješ! Prodaješ! . . .

Ona da se prodaje! . . .

— Majčice Božja, ti sâma znaš! — zadrhtale joj usne, dok joj se oči pune boli otimala za blagom slikom Bogorodičinom na glavnom oltaru. Postojala

časkom tako, pa spustila izmučenu glavu na ruke i ponovno zaplakala. Zaplakala je gorko, gorko... kao nikada u životu...

XVI.

Ali čekala je nju toga istoga dana još i teža muka. Kad se naime izišavši iz crkve sva satrvena i duboko pognuta uputila put doma svoga, sastala se neočekivano s Ivanom. Kad ga uočila, bilo joj, kao da joj se nož zario u srce i mislila: eto otkucnula joj zadnja...

Mladić stajaše dolje kraj ceste prisljonjen ledjima o visoki zid, što teče duž carske, ceste strmo nad mjesnom lukom. Stajao mladić tako sam i nepomičan, a kad ju ugledao, naglo se trgao i pohitio joj u susret. Bilo je očevidno, da čeka upravo nju.

— I on već znade! — lane djevojka i problijedi.

Ona stane. Prva je njena misao bila, da mu izbjegne, da se kakogod ukloni njegovu pogledu, njegovoj riječi, njegovoj blizini. No on je već stajao pred njom i držao njezinu vlažnu i drhtavu ruku u svojoj. Gledalo se njih dvoje dugo i tužno i taj im nijemi pogled bio uzajamni pozdrav.

Dan je već bio zamro, nad morem se skupljale sjene. Bio čas, kada zemlja, podražena i raznježena čarima vlastitih svojih raspupalih grudi, izgleda prvi mig, prvi drhtaj bijele zvijezde sa istoka. Visoko, visoko spram zapada uronio u čistu vedrinu malen, krnj mjesec, što će domala sa slabim svojim tracima posrebriti vrhove kuća i visove brda i humova. Uokolo bilo sve u muku i bez daha.

A njih dvoje stajalo i sada na istome mjestu, njihove se ruke još uvijek držale, no usne ostale nepomične i nijeme.

Oko njih zakružilo nešto veliko, crno... valjda šišmiš. Dolje u luci zamnio povik. Iz podaljšega mu se netko odazvao... i nastao opet muk i tišina.

Ivan nije ni sada jošte puštao one male, vlažne i drhtave ruke. U neki ju mah jače stisnuo, a tada je i ruka zadrhtala jače.

— Angjelino! — šapne mladić i glas mu zamre kao i krik zabludjela galeba tamo nad glatkom pučinom. Ona jače pobljedi i gotovo u isti mah odluči, da se to mora prekinuti.

— „Ni riječi dalje!... ni riječi!“ — stisnu se u njoj duša.

— Davno Vas nije bilo u nas — reče ona, tek da nešto kaže, i ne misleći, da će time navrnuti razgovor upravo tamo, kamo nije ni htjela, ni željela.

Ivan se snuždi.

— Andru je zlo, — reče — pa ne idem nikud iz kuće. Strah me je ostaviti ga sama... Tek ovaj sam čas uhvatio sluteći, da ste u crkvi, jer...

Tu je ona iz njegove izvukla svoju ruku i jednim mu mahom presjekla riječ.

— Niste smjeli!... Brat vam mora biti preći... Vidite, meni je žao, vrlo žao...

Htio je da joj zaustavi riječ, ali ona nije dala.

— Nego kad Vas već vidim, — nastavi ona — kažite Vi meni, molim vas, do kuda ste već dospjeli s onom svojom namisli? Vi znate već...

On se tužno osmijehne.

— Valjda Vam je pričao Stipe... Ono se razbilo... za uvijek razbilo!...

— Zašto za uvijek? — pobrza ona i upre u nj svoj lijepi pogled.

On se smete. Nije znao, što da odgovori.

— A eto . . . naši ljudi! . . . Oh! Da Vam ih je bilo čuti i vidjeti!

— I to mora da propane . . . i to! — zatuži djevojka.

— Ne! to ne, ali vidim unaprijed . . . uzalud će biti sve . . . Nitko ne će da isto dade . . .

— Tko zna! — uspravi se ona.

Ivan ju pogleda s nedoumljenjem.

— Kako: tko zna? . . .

— Možda bi se ipak našao tkogod . . .

— Ali tko? Tko? — uzbudjeno će on.

— Ja ga znam, tko će prvi dati — reče ona, a glas joj lako zatitra. — Nadalo! — doda žurno, žurno, kao da se boji, da joj ne bi to ime ostalo gdjegod u grlu.

Ivan se jače uzruja.

— Vi ste govorili . . . s njime . . . danas . . . i kako čujem . . .

Nije mu dala dalje.

— Dä . . . On mi obećao . . . Sve ostalo ovisi sada o Vama . . . Nemate nego da se potrudite do njega i odlučite, pa će sve biti dobro — zaključí ona s tužnim, blijedim, usiljenim smiješkom na usnama

Dok je govorila, u duši se mladiću bila žestoka borba

— Dobro? . . . Velite, da će biti dobro? — gorko će Ivan i pogleda ju dugo, dugo . . . U taj je pogled prelio svu svoju veliku, do sada tako mučno suzdržanu ljubav. Ona je to zamijetila i jednim ga mahom pretekla:

— Ne, Ivane (tu joj riječ drhtnula), bez žrtve ne će íći . . . znam ja to.

— Vi ste, Angjelino, obećali onome starcu . . .

— Bez žrtve ne će íći — ponovi ona, kao da je prečula njegove riječi. — Vi se sjećate onoga našega raz-

govora prije sastanka u čitaonici, onih Vaših lijepih riječi, one priče . . . Dâ, Vi se sjećate one priče o usahlom vrelu u Černikovoj uvali . . . „Dva mlada srca da doprinesu, što je njima najdraže, i silno će se zapano blago otkriti i pokazati očima bijednih, kojima ga tako nužno treba“ . . . Tako priča, nije li? . . . Ivane, i u Vas je srce mlado . . . a bijedni ljudi čekaju, mnogi čekaju . . . mnogi . . . biste li Vi bili voljni doprinijeti žrtvu? . . .

Mladić je šutio. Činilo mu se, kao da iz daleka poima, kao da shvaća.

— Biste li? — upita ponovno djevojka.

U trzaju, što mu sada trenučano nakrivio lice, očitovala se njegova mučna unutarinja borba.

— Angjelino, Vi najbolje znate, s kakovim sam se ja zanosom poprimio one svoje misli; ali razumjet ćete, da se glavom o zid ne da . . . Našemu se svijetu teško pristupa takovim mislima, ja to uvidjam sada . . . i gotovo žalim . . .

Izražaj duboke gorčine pao je iza tih riječi na Angjelinino lice.

— Vi žalite? — upita ona gluho. — A ja sam ipak mislila . . .

On ju pograbi za ruku i jače joj ju stisne.

— Angjelino, Vi ne znate, koliko Vas ja ljubim . . .

Loćnula se djevojka na te riječi, pa ostala neko vrijeme nijema, nepomična, kao da prisluškuje njihovu zvuku; onoj čarnoj melodiji, što ju — o tom je uvjerenâ bila — večeras posljednji put sluša.

A kad je tu mekanu melodiju ulovio blagi sanljivi povjetarac, što je upravo u taj mah dunuo s mora. pa je odnio u velelijepu svibanjsku večer. tamo visoko nad visove brdâ i humova, što će ih doskora mjesec

posrebriti, onda se djevojka okrenula k mladiću, i glasom, u kom se talasala jaka čuvstva, prozborila:

— I tako ću ja biti kriva, da se i to razbije, da i to propadne.

— Angjelino. Vi znate, kako je meni teško u životu . . . Sve me ostavilo . . . sve . . . Sad mi i brat umire pa ću ja opet ostati sâm i pust će biti život moj! . . .

S nategom se ona borila, da ne popusti tronuću, što ju već obuzimalo. Uvidjela je opasnost časa, pa se živim kretom okrenula k mladiću i zatomljujuć u sebi osjećaj neke unutarnje, životne reakcije, progovorila:

— Moji će biti u brizi, podjimo, molim Vas.

Htjela je da bude bliže kući . . . bliže mjestu, gdje će se moći lašnje braniti.

Lagano krenula naprijed, lagano i zastajala korakom, kao da joj je teško odmaknuti tako naglo . . .

On podje za njom. Na podancima pobočnih gora zgusnuli se mraci i iz njih se dizale sjene i hitale, hrlile k njima. Tajne i lagane okupile se oko njih, stisle se k njima, pa ih zagrlile kao sa strane u vrtovima vjetarac, što grli i lišće i travu, podilazeć ih umiljnim, prelesnim srsima.

— Ja znam . . . Vi mene ljubite, Angjelino! — dahnu joj on gotovo u lice.

Djevojka ne odgovori odmah. Pitala se, je li nužno, da mu razbije tu sumnju.

— A da Vam i kažem . . . u koju svrhu? — zabuni se ona.

— Oh, kažite . . . kažite! — moljaše on zastajući.

Ona obori glavu. Zagleda se u one čemprese na groblju, kraj kojega su sada prolazili. Postade časkom, kao da nešto promišlja, pa okrenuvši se k mladiću očima, u kojima se sada blistalo nešto neobično sjajno, progovori:

— Dà. ljubim Vas! — pa se naglo trže, kao da se prepala tih riječi, te ne dajući ljubljenome čovjeku ni toliko vremena, da je sav uznesen uhvati za ruku, prihvati:

— Ali ta moja ljubav ne smije da bude na putu Vašim lijepim mislima; ona ne smije da Vas sprečava u izvršivanju velikoga zadatka, što ste ga preuzeli na sebe! . . . Ja ljubim taj zadatak, tu misao, kao što ljubim i lijepu i dobru dušu, u kojoj se ta misao porodila. I ja mislim, vidite, Ivane: kad biste Vi tu misao pustili, bacili od sebe . . . ja . . . ja . . . vidite . . .

— Znam, znam — pokima Ivan glavom, gorko se osmjehnuv. — Bilo bi kao onda, kad sam sa sebe zbacio časničku odoru . . . Nije li? . . .

Žacnulo ga. Angjelina je to dobro razumjela. Ona stane i sustavivši ga kretom ruke prihvati meko i nježno:

— Razlika je ipak velika, priznat ćete. Jedno je odora, drugo misao, jedno spoljašnost, drugo duša . . . A ja, Ivane, ljubim tu dušu, jer je dobra, lijepa, velika . . . I evo, hoćete li, da Vam kažem? . . . Mene je upravo ta Vaša duša zaniijela, i to već od prvoga dana Vašega dolaska . . . Vi se sjećate . . . tamo u gospe Anastazije, a onda u noći, u crnoj onoj noći, eto ovuda . . . Što ste Vi meni sve govorili? . . . Kako ste bili ljubazni spram mene, spram Stipa, i pripravnici biti nam u pomoći, nama, našoj kući, gdje ste doživjeli toliko goraka . . . I sve ste Vi zaboravili, sve . . . i opet se k nama vratili . . . A onda ono Vaše zauzimanje za dobro naših ljudi, za procvat i sreću našega mjesta . . . Vaše slavne riječi, Vaše neutrudivo nastojanje, Vaše boli i jadi . . . sve je to zaniijelo moju dušu, moje srce . . . i ja Vas, Ivane, molim, učinite, da sve to ostane i dalje tako, netaknuto, nepromijenjeno, da . . .

— Ali što ste Vi njemu rekli... njemu? — zapita Ivan slijedeći uporno misao, koja se čas od njega odbijala. a čas se opet vraćala, bacajući mu dušu u neiskazani nemir.

— Nadalu? — upita ona i glas joj malo zadrhta. — Njemu sam ja rekla, da će biti sve, kako on želi, ali pod uvjetom, da Vama bude na ruku u izvadjanju Vaše velike namisli: i on je meni rekao, da je pripravan uložiti sve...

— Ali, Angjelino, Vi niste prosudili...

— Sve sam prosudila i sve dobro promislila, Ivan — sa smiješkom će djevojka.

— Ta Vi ne ljubite onoga starca... Vi ga ne ćete i ne možete ljubiti...

— Hoću!... Ja to znam... Ne će to biti ljubav, kako Vi mislite, ali ipak bit će ljubav — s uvjerenjem će ona.

— A što ćete s onom prvom... Angjelino? Prosudite, prosudite! — uhvati ju on za ruku.

— Nju ću položiti na ono suho vrela tamo u Černikovoj uvali — odvrati ona i u pogledu joj zasjala suza.

Sad je on tek potpuno shvatio zamašaj njezine odluke.

— Što sam ja ono...

Bio je gotov da sebe sama obijedi i okrivi radi misli, što ih je i nehotice ucijepio u djevojčinu dušu.

Ali ga ona na vrijeme pretrgnula:

— Kako će to biti lijepo... gledati oko sebe sreću onih, koji su blizu našem srcu, našoj duši!... Ne žalite, Ivane, ništa... ne žalite!

Zamrle trenučano u njega usne, obamr'o i jezik. On ne odgovori.

Ona se snuždi.

— Ivane, — prihvati djevojka nakon stanke, — Vama kao da je žao!... Pravo je govorio Stipe u nedjelju u noć: „Našim ljudima nije sudjena sreća... Nije“ ... On podigne glavu, zagleda se u nju stakleno, izgubljeno; i kao da ju prosi, da mu se smiluje, da ga štedi.

Ali ona bit će da nije shvatila, ili nije htjela da shvati taj njegov pogled, nego mirno nastavi:

— Kad ste mi onomadne govorili o svom naumu, ja sam u Vas, vjerujte mi, vanredno, upravo neograničeno vjerovala, i blagosivljala sam Vašu dušu u ime svih onih, koji Vas još ne razumiju, a ipak čekaju na Vas... Ah, da znate, Ivane, koliki čekaju na Vas!... Budite dobri, ne puštajte svoga velikoga djela...

Gluho se iz njega izvila riječ:

— Ja ga ne puštam i ne ću ga pustiti nikada... Mora da sam ja ove večeri pokazao i suviše slabosti. da tako sudite o meni!...

— Ivane!...

— A ako je — nastavi Ivan, sve življe i življe — ako je večeras išto izbilo iz mojih riječi, što bi moglo da Vas utvrdi u toj Vašoj sumnji, odbijte to, Angjelino, na pustoš, na prazninu moga života... Vi ne znate, što je taj moj život! Otkad sam izgubio majku, neprestano sam tražio srce, na koje bih mogao prenijeti onu svoju veliku ljubav, i nigdje ga nisam našao. A moja je duša upravo stvorena, da ljubi. Otuda moje patnje, moje boli!... Pa i sada, gdje se razbio moj posljednji san...

— Zašto posljednji? — presiječe mu ona riječ blagim prijekorom.

— Zato, Angjelino, jer ja starim, starim vanredno naglo. Davno je već, što sam prošao dobu, u kojoj se zaboravlja... Nego, Angjelino, jedno Vas molim. Ne za-

tvarajmo ovako unaprećac vrata svojoj sreći. Ne hitimo, počekajmo... možda bi se to dalo urediti kakogod drukčije... Ja ću još kušati, pokucat ću na druga koja vrata, molit ću, zaklinjat ću... Ta Vi i onako nemate drugih obveza spram Nadala, nije li?

— Onako, kako sam Vam rekla...

— No dâ, uvjetno... Kako rekoh, to vas ne veže, a starac će ipak uvidjeti.

— Ali namisli ne ćete zapustiti nikada?

— Nikada... Evo Vam moje riječi!

Djevojka primi ruku, što joj ju mladić pružao, i zahvalno ga pogleda.

— Nikada! — ponovi ona sa smiješkom punim sjete

— Nikada! — odvrati mladić krepko.

Na to oboje umukne. Digli oči i zagledali se u krasnu svibanjsku večer. Dugo su gledali njene čare, kao da ih žele upiti pogledom i za navijek im sačuvati bajnu sliku. Upravo je u taj mah negdje na istoku zatrepila prva zvijezda, a i mjesec je u to posrebrio krovove kuća i visove humova i brežuljaka.

Lagano, lagano ispuzla mladiću djevojčina ruka i još jedna topla, oprosna riječ, još jedan pogled, u kom je bila sadržana sva ljubav mladjahna i žarka srca... pa koliko bi okom trenuo, zamakla djevica u kuću i otela se Ivanovu oku. A mladić je zapanjen gledao na vrata, iza kojih se još trenutak zabijelila pojava mlade djevojke. A kad je i to uminulo, pokupi se i on i oborene glave krene ulicom, što vodi u dom njegova oca. Na mjestu, gdje se ta ulica križala, tamo kraj samoga prorova, sastane se s Nadalom.

— Kuda? Kuda? — upita starac ljubazno, gotovo slatko.

— Kući — odvrati Ivan kratko.

— Tako? Idemo zajedno.

Učiniše nekoliko koračaja mučeći. Nadalo je sve nešto zastajao, kao da bi htio nekako otegnuti onaj kratki razmak, što ih još dijeli od Ivančićeve kuće. Vidjelo se, da mu je nešto na srcu, čemu bi rado dao oduška. Na posljertku se osokoli, pa primaknuv se Ivanu bliže šapne mu otežući od smutnje:

— E... čujete?... Je li Vam... je li Vam govorila štogod... ona... Angjelina...

Ivan se našao u neprilici i učini se nevještim.

— Mislim radi one Vaše stvari... parobroda... Nije li Vam ništa govorila?

— Govorila je nešto — propenta mladić još i jače zbunjen.

— Po tom, kada ushtijete... nemate nego potruditi se do mene... U ostalom ja sam promišljao... Ideja je vanredno krasna. a kako čujem, pridružiti će se i više drugih... Tako su mi bar rekli. Ali — sa smiješkom će Nadalo — bez mene, vele, ni u raj!... Za to tucite gvoždje. dok je vruće!

— Vidjet ćemo, vidjet ćemo — reče mladić. — Za sada mi je nemoguće, jer sam u ovaj mah i suviše zaokupljen bratovom bolesti. — I kod tih riječi zamaknu jedan za drugim u vežu Ivančićeve kuće.

XVII.

Ali ako i nisu potonje Ivanove riječi potpuno odgovarale njegovoj najskrovitijoj misli, ipak se ona napomena o bratovoj bolesti ne bi bila mogla uzeti prosto kao otezanje i odgadjanje. Andro je doista u ovo nekoliko dana, osobito od nedjelje ovamo, vanredno opao, pograbila ga i vrućica i nije ga više pustila. A on venuo i venuo... Ivan je neprestano bio uz njega. Izašao samo jedan put, a to bilo onomadne na prvi svibnja, iza večernje.

Toga je naime dana negdje poslije objeda banula maćuha u Androvu sobu, što se inače vrlo rijetko dešavalo, da mu priopći veliku novost u mjestu, ono o vjeranju Nadala i Angjeline. Nabacila mu ona to nekom usiljenom ravnodušnosti, kao da se to nje i ne tiče, dapače, pri tom se ona još i nasmijala onako na svoju: široko, a suho i usiljeno.

Bacila iskru, pa izišla.

Ivan je shvatio, pogodio je njezinu pritajenu misao ali mira nije imao. Više nego igda do sada oćuti o i u sebi potrebu, da se pred djevojkom izjasni, te da i u nje zatraži izjašnjenja, kako bi već jednom bio na čistu, izvan neizvjesnosti, koja ga već od neko doba ovamo toliko mučila. U tu se svrhu i poslije toga istoga dana podao na cestu, da vrebna na Angjelinu. Slutio je on, da ona, kako je pobožna, ne će izostati od večernje.

I sastao se s njom, te iz razgovora s njom i iz riječi staroga Nadala razabrao, što se od njega tražilo.

No glavno je bilo to, što se ona ipak nije bezuvjetno obvezala Nadalu. To bijaše jedino, što ga je tješilo i u dušu mu bacalo tračak nade. I njega je taj mrvičak nade potkrepljavao u otporu protiv sudbine, koja je htjela da mu i sada zatvori vrata sreći i da ga prinudi na ponovno pregaranje i zaboravljanje... A on je dobro osjećao, da te djevojke ne bi mogao zaboraviti nikada... Previše mu se ona usjekla u srce, pa je bio u dnu duše uvjeren, da će ona tu ostati uvijek... uvijek... Našao je on u njoj sve one čare, s kojih je nekoč usplamtjelo mlado mu srce, ali je našao i dušu. našao srce... A toga njemu treba... I zato bi njemu bilo teško pregorjeti nju, nju onako lijepu, onako dobru i milu. Misli on: nema te žrtve, što je on ne bi prinio, samo da ona bude njegova... Dä, on će, kako joj je ono sam rekao, kušati sve, pokucati

će on još na koja vrata, molit će, zaklinjati, gledati, da spasi svoju namisao i očuva sebi onu, koja sama ispunjava toliki dio njegove duše . . .

Kojim načinom da to i jedno i drugo postigne, o tom nije još ni sâm bio sa sobom na čistu, a za pravo nije imao ni kada da o tom promišlja.

Sve su sada misli i sva njegova ćutila bila usrijedjena u nevoljnom bratu, kome se očito primakao konac. Tako se izjavio i liječnik, što ga prizvao Ivan, a to je slutio već i sam bolesnik. Čitalo se to na njegovu ispitu licu, osobito u pogledu bolnom i beznadnom. Neke ga noći zatekao brat sa suzama u očima.

— Što ti je, Andro? — upita ga on i nadnese mu ruku nad čelo.

— Žao mi je za svijetom — odgovori bolesnik i zagleda se izgubljeno preda se.

Ivan se snuždi. Tražio je riječ, kojom bi brata primirio, ohrabrio, ali je nije našao.

Odmaknuo se od bolesnikova uzglavlja i pristupio k prozoru. Prislonio čelo o hladno staklo, pa se zagledao u noć.

Vidio nije ništa, razabirao ništa. Crna, hladna praznina zinula vani, a iz njezina dna dolazio hladni dah, onaj otrovni ubitačni dah, što ledeni krv, ukočuje ćutila, zaustavlja misao, ubija snagu . . . Smrt!

Ali njezinu neizbježivu blizinu osjeća najvećma bolesnik. Ona mu se već odrazuje u klonulu pogledu i tamo duboko u mutnoj zjenici pod čelom.

Ivan se okrene. Sav užasnut ostane neko vrijeme na mjestu nepomičan. Što je čas prije osjećao, sada je gledao na pune oči. Ugledao je smrt, njen odraz u mrtvom pogledu i u zjenici bratu — tamo duboko pod čelom. A to ga potreslo. Bio jošte on u onoj dobi, koja se lako ne smiruje s pomišlju na smrt. I ta je eto

pomisao budila sada u duši njegovoj strepnju, a u srcu zebnju.

A onda taj brat . . . I njega da izgubi!

Pristupio bliže k uzglavlju bratu na umoru. Pogladio mu kosu. Bila glatka kao vuna . . . pogladio kožu na licu, a ona sva vlažna i puna nabora.

A hropac, onaj mukli hropac!

Još malo i čas odlaska je tu . . . odlaska u krajeve, otkuda nema povratka.

— Andro! — dahnu Ivan u času, kad je bolesnik iza mučnoga trzaja ostao neko vrijeme nepomičan i kao bez života.

— A? — izvi se slab, jedva čujan glas, zatomljen dahom, što je taj mah našao put kroz stisnuto grlo.

Prodire i kašalj, ali ga bolesnik s nategom suspreže, i to od straha, da ne bi što u njem puklo, da ne bi provalila krv . . . Zna on, da se to sve u njem drži na slaboj niti i da će se prvom provalom završiti sve . . .

A on bi rada produžiti . . . što više produžiti . . .

Po tom bi nastupio koji trenutak odmora, olakšice. Tim bi se u njega opet vratila nada:

— Možda to nije ipak konac! . . . Možda nadjača život! . . .

I nešto prelesno, raskošno prelilo bi se na takvu misao njegovim obamrlim žilama, i pogled bi mu se osvijetlio, a želja za životom rasla bi sve većma i većma.

Zatim bi i opet nastupili bolovi, smrtne bi trzavice slijedile i bilo časova, kad je i sâm zazivao smrt, da ga riješi, da ga oslobodi mukâ . . .

Tako potrajalo nekoliko noći.

Onda nastupio dan krajnjega primirenja. Bilo to negdje pod konac svibnja. Vani se veselo smješkalo

nebo, rajila se priroda u jeku svoje snage, ptice čavrljale . . . dan bio upravo rajski.

I to bijaše dan krajnjega primirenja. Bolesnik je već od rana jutra osjećao nekakvu vanrednu olakšicu. Spustila se ta olakšica na nj, ne da ga obmami, zavarava, već da mu navijesti skori završetak.

Ali za čudo nije više od toga osjećao nikakve strave. Govorio je on o svom skorašnjem odlasku u vječnost kao o kakvom prošetuju u bližnju okolicu. Nego kad je pogledom svrnuo na prošlost, pričinio mu se život nekako vanredno kratak.

— Mislim, da je ono jučer bilo, kad nam odnijeli majku . . . pa ipak, koliko ima od onda godina! . . . Pa koliko dogodjaja u to vrijeme! . . . Sićušne, neznatne zgodice za druge, ali veliki i važni doživljaji za nj, za njegovo srce . . . Na zlo, što mu ga kroz to vrijeme prouzročili ljudi, nije htio da misli . . . Gledao je samo u svjetlije strane svoga kratkoga života. I sada, u taj čas kao da je proživljavao one osjećaje: ljubav majčinu, čeznuće za bratom, pa spominjanje na draga prijatelja . . . A iz uspomenâ dizalo se još jedno lice, mila pojava one, koja mu se tako nježno dotakla srca. Kratak san . . . i tako dalek! . . . Ljubica! . . . Lijepa kćerka staroga mjesnoga učitelja.

Ali bolesna i ona, kao i on. Ista bolest, koja ne prašta. Kakovi su ono obrazi u nje! . . . Bijeli, prozirni . . .

Kratka pripovijest. Nekoliko se puta zgledali, progovorili koju riječ . . . stisak ruke . . . i to je bilo sve. Drugo je ostalo zakopano duboko u grudima . . .

I tu bi uzdahnuo i trgnuo bi se. Prividjelo bi mu se, kao da s nekoga golemoga stabla nad njime vjetar stresa suho, mrtvo lišće, stare uspomena, neispunjene nade, razbite sne. A mrtvo se lišće kupi u hrpu,

koja kao da malo po malo zatrpava jaz, što mu još dijeli život od smrti.

Ali on se ne boji. Jedno mu je ipak u misli: da ga odmah ne zaborave...

To on želi... Nešto od sebe rado bi ipak ostavio tu na svijetu... malo uspomene.

I tu bi podigao oči na srvana brata i kao da ga pogledima moli, da ga ne zaboravi.

Toga mu je dana došla u pohode i strina Anastazija s Amelijom. Dugo je držao staričinu ruku u svojoj, objmio strinu pogledom, kao da i nju moli da ga ne zaboravi. Neko vrijeme razmišljao nešto, p izustio nekuda važno:

— Strino, znate li Vi, da sam Vas ja kao dječak toliko puta rasrdio...

— No sada! — Gospa se Anastazija uzvrpolji. — A što ti to na um pada!... On da me je rasrdio!... A bio uvijek... kao janje... Pa da i jesi... kakove su to riječi!...

— Da prostite, ako sam...

Zamijetio negdje kod vrata maćuhu.

— I Vi prostite... Gdje je otac... zovite oca!...

Tonca izišla, da pozove staroga.

Sada se Andro zagledao u Ameliju... Ona pristupi k njemu bliže i on joj šapne:

— Amelijo, ti znaš savijati cvijeće u lijepe kite. Gledaj, da u proljeće i na Svesvete... da... da budem sam...

Ona se naglo odvrnula od njega. Zajecala tiho, pošla k prozoru i tamo se sakrivši rukama lice prislonila o stijenu.

Na to uljegao stari Ivančić. Glava mu propala medju ramena. Pokunjen i skršen približio se k glavlju sina, što je umirao.

Nastala tišina. Čuo se samo hropac čovjeka na umoru.

Andro je dugo gledao u oca, ali nikako nije mogao da uhvati riječ, što bi mu je rekao.

Nego kako se smrt bližala svakim časom, tako se i pred njegovim duševnim okom gomilalo davno sjećanje. Posljednji put dolazile preda nj te davne slike, dolazile i prolazile, da se nikada više ne vrate...

U jednoj takvoj slici iz davnoga djetinjstva vidio on sebe i Ivana, kako ih onako malene, sićušne, otac vodi za ruku tamo prema Černikovoj uvali. Bio se otac u ono doba vratio od nekud iz svijeta i nekako uživao u svojoj maloj djeci. I tepao im i tetošio ih tako lijepo i neobično...

I Andro se s blaženim smiješkom na usnama sustavio na toj slici. Spomenuo to i ocu i nekako od draga prihvatio njegovu oporu ruku i prinio ju k svojim ledenim usnama...

Stari je Ivančić stajao kao stup. Stakleno, izgubljeno gledao u sina, koji mu još dugo držao ruku i najedanput mu je jače stisnuo te izustio:

— Oče, ja sam Vas ljubio uvijek, uvijek!

A po tom svrnuo suzne oči na brata i kao da je htio svrnuti na nj pozornost očevu. Tim nijemim pogledom preporučao je on ocu brata svoga...

Na hodniku odamnio žamor. Dolazio mjesni župnik.

Jedan za drugim otišli svi i ostavili bolesnika sama s ispovjednikom.

Zatim je soba iznovice opustjela. Do Andrina uzglavlja ostao sam Ivan i slomljenim srcem slušao posljednje bratove riječi. A te su riječi bile namijenjene njemu samomu. Zamolio ga, da ne ostavlja doma, dosta se već napatilo u svijetu; a dom... kakav bio, bolji je od tudjega...

— Pa i ona tvoja namisao — nastavi — ni nje mi ne puštaj... Ljudi će uvidjeti, spoznat će... i bit će ti zahvalni...

Zadahtao se, pa postojao. Tu mu misao odjednom zavrнула drugud.

— „Popića“ mi nema... Zašto nije došao?

— Bio je juče — reče Ivan tiho.

— Juče? — zamisli se Andro.

Nije se mogao sjetiti. — Gledaj, da i njemu pogoneš... On je veliki siromah.

Izustio nekoliko nerazumljivih riječi, pa se opet javio kroz hropac:

— Zašto nije ona došla?... Ljubica...

I opet postoja. Vani su ptice živo čavrljale.

— Što je to? — upita.

I ne čekajući odgovora šapne:

— Angjeli! Angjeli!...

A sada je dugo šutio. Ivan se sagnuo nada nj i zakopao mu prste svojih ruku u mekane vlasi.

Po tom se umirućemu najednom nakrivilo lice, oči se vanredno raskolačile i cijelim ga tijelom podišao grčeviti trzaj. Tiho se izvinule slovke:

— Ma-ma!...

Bio to više uzdah, nego li riječ... i s tim mu se uzdahom odvojila i duša.

Ivan se zgrozi. Zovne brata nekoliko puta po imenu, ali uzalud. Videć ga onako nepomična, ledena, skoči na noge i htjede da zavapi u pomoć, ali se odjednom uznjiše i zajauknuv muklo, sruši se na koljena do uzglavlja mrtvoga brata.

Vani se veselo smješkalalo nebo, priroda se rajila u jeku svoje snage, a ptice čavrljale, neprestano čavrljale...

... Dva dana zatim.

... Crkvom se liju nujni akordi orgulja, razdaju se žalobni zvuci mrtvačke kantilene... I dršću tužni glasi, kao i svjetlo duplijera, što okružuju lijes, položen na katafalku. Crkva puna ljudstva, što ganuto prisluškuje riječima psalama drevnih... žaljenju muklu, što podsjeća na davno minule duše...

Sve se sabralo tu, da pokojnome iskaže posljednju počast.

Šapat ide za šaptom :

— Bio je dobar... Bog ga pomiluj!... Bio je dobar...

I ljudstvo napunilo crkvu. Došli stari principal, kapetani, došli mornari i ribari, došli svi, a među njima Nadalo i barba Zvane i svi se okupili u velikoj hrpi, što se zbila tamo do glavnoga stupa, koji dijeli lijevo krilo crkve od desnoga. Barba Zvane ujeta i sada, gdje može. Neprestano pokazuje prstom na Nadala, koji sveudilj bulji u klupu, gdje se uz Anastaziju i Ameliju smjestila Angjelina.

— Izgubit će, duše mi, oči! Nitko ne bi rekao, ni da mu je dvadeset godina! O ti stara vrećo!

Tu i tamo mu se po gdjekoji odazvao kratkim, pridušenim smijehom.

S jedne strane lijesa, malo po strani, stao Stipe. U svečanu je crnu ruhu. Zapalo ga, da uz nekoliko drugih mladjih ljudi iz mjesta nosi pred mrtvacem duplijer. Pognuo se mladić i nujno zagledao u ona slova na lijesu. Činilo se, kad da iz njih čita nešto drugo...

Otraga na klupi kleknuo i „popić“. I on je sav u crnini. Odijelo, vidi se, nije njegovo. Uzajmili mu ga za današnju zgodu, gdje je imao da prema običaju kao „vjerenic“ stupa pred lijesom.

Do njega kleknula lijepa zdrava djevojka sva u bjelini, s dugom bijelom koprenom i vijencem na glavi, „vjerenica“.

— Pa i ona tvoja namisao — nastavi — ni nje mi ne puštaj... Ljudi će uvidjeti, spoznat će... i bit će ti zahvalni...

Zadahtao se, pa postojao. Tu mu misao odjednom zavrnila drugud.

— „Popića“ mi nema... Zašto nije došao?

— Bio je juče — reče Ivan tiho.

— Juče? — zamisli se Andro.

Nije se mogao sjetiti. — Gledaj, da i njemu pomogneš... On je veliki siromah.

Izustio nekoliko nerazumljivih riječi, pa se opet javio kroz hropac:

— Zašto nije ona došla?... Ljubica...

I opet postoja. Vani su ptice živo čavrljale.

— Što je to? — upita.

I ne čekajući odgovora šapne:

— Angjeli! Angjeli!...

A sada je dugo šutio. Ivan se sagnuo nada nj i zakopao mu prste svojih ruku u mekane vlasi.

Po tom se umirućemu najednom nakrivilo lice, oči se vanredno raskolačile i cijelim ga tijelom podišao grčeviti trzaj. Tiho se izvinule slovke:

— Ma-ma!...

Bio to više uzdah, nego li riječ... i s tim mu se uzdahom odvojila i duša.

Ivan se zgrozi. Zovne brata nekoliko puta po imenu, ali uzalud. Videć ga onako nepomična, ledena, skoči na noge i htjede da zavapi u pomoć, ali se odjednom uznjiše i zajauknuv muklo, sruši se na koljena do uzglavlja mrtvoga brata.

Vani se veselo smješkalalo nebo, priroda se rajila u jeku svoje snage, a ptice čavrljale, neprestano čavrljale...

... Dva dana zatim.

svetošću časa. Govori se dosta glasno: o poslovima, o kući, o životu . . .

I rešeta se: barba Zvane siječe jezikom i još uvijek na račun staroga Nadala.

— Nije fajde, prohtjelo mu se mlada života, eto! — drobio on svome susjedu, nekome dobroćudnomu čovuljku.

— E, potreba žene! Starost nedaleka, a zna se, što ona sa sobom donosi: jad i nevolju. Prekrižiti svijet . . . to opet ne ide — odvrati čovuljak dobroćudno.

— Ne velim, — žučljivo će barba Zvane — ali ima u mjestu i postarijih djevojaka, koje bi mu se rado objesile oko vrata.

— E, moj dragi! Srce, dok nije posve uvenuto, uspavati se ne da . . . A ne da se ni obračunati s njime onako na lako.

— Neka, neka, samo da ne ostane na „pa la di“ . . . Svijet već štošta preklapa. Onaj od vapura . . . na priliku . . . mlad on, mlada ona . . . hm! . . . Iskra i barut . . . Ne znam . . .

— Jezičino, jezičino! — blagim će prijekorom čovuljak.

— Prikvačite mi brnjicu, ako možete! — zahihota barba Zvane.

Medjutim se povorka dokopala mjesta, gdje je zinuo grob.

Još prije obavljenih krajnjih molitava nad lijesom stao se svijet razilaziti.

Malo ih bijaše, što su počekali, dok su lijes spustili u grob. A počekali su za to, da bace na nj grudu zemlje. Po tom se i oni udaljili.

Do groba ostao Ivan, stara Anastazija i Stipe. Malo otraga stale Amelija i Angjelina, a još podalje „popić“ u svečanom ruhu, što je tako čudno na njem visjelo.

— Ivane . . . što hasni? . . . Izidji odovud . . . Podji s nama . . . Bit će ti laglje — šaptala mu strina Anastazija, dok joj u očima drhtao plač.

— Tetko, molim Vas! — Uhvatio ju za ruku, kao da ju moli, neka ga pusti.

Osjećala je ona u sebi nemoć, da ga odvrati od toga mjesta. Zato je brzo i popustila. Još ga jednom obujmila milim i tužnim pogledom, a onda ga ostavila.

Za njom otišla Amelija, otišao Stipe i „popić“. Angelina postojala čas. Djevojka bila u licu vanredno blijeda. U nju kao da je prešao drhat lišća stare vrbe, što ju nad njenom glavom potresao vjetarac. Bacala je ona oko sebe i pred sebe nemirne poglede, čas kao da nešto čeka, čas kao da bi sama htjela da nešto kaže. I doista na patničkom i prijegornom izražaju njena lica izbijala velika želja njena srca: odvesti ljubljena čovjeka otuda, rastjerati mu tugu, vratiti njegovoj duši mir, a njemu život . . . Ali to se ne da, ne da . . .

Krenula i ona.

A danje se svjetlo na valove lijevalo na crne zidine groblja, na starodrevnu malu kapelicu s priprostim, trošnim zvonikom, na čemprese i tužne vrbe, na šumu krstova, pod kojima počivaju kosti tolikih naraštaja.

Mirnim ukopištem odmnijevali samo udarci grobarove motike . . . Sve je drugo šutjelo, kao prožeto svetošću mjesta.

Ivanove se oči krale do humka, kojemu se na čelu dizao lijep nadgrobni kamen. Tu se i s podaljšega razabiralo zlatnim pismenima urezano ime njegove majke.

Nije mogao odoljeti, a da mu se ne približi.

Prvo, što je tu zamijetio, bio crvić, što je lagano puzao po zemlji.

— I on ju točio... i on! — pomisli Ivan gledajući na zemlju.

I došlo mu, da raskopa tu zemlju, da još jednom vidi dobro lice majke, da još jednom klone na njeno dobro srce, da obujmi mrtvu majku, ne bi li mu se možda u njenu zagrljaju razriješio onaj grdni uzao, što ga u grlu davi.

— Lice... srce!... Kao da nije to sve već davno izjedeno! Sačuvala se možda jošte koja kost... nešto praha... To i ništa drugo...

Ali da mu je i to, da mu je i to... bud što, čega bi se dotaknuo, da ga podsjeti na onaj njezin pogled, na onu suzu, na onaj krajnji, neiskazano duboki uzdah, kojim se u davni dan odvajala za uvijek od njih... od njega...

— A sada prah, pepeo... ništa... ništa od onolike ljubavi! — stenjala u njem duša.

A onda uzvinuo oči spram kamena i uščitao ono stihova.

Posljednja mu se dva prelila u krv i usjekla duboko u misao:

„Sâm sam, majko, sâm na ovom svijetu,
Budi meni, majko, u pomoći!“ ...

Prignuo se k zemlji i utisnuo dugi, dugi cjelov na majčino ime, zlatnim slovima urezano u tvrdi i hladni nadgrobni kamen.

— „Sâm... sâm!“ — šaptale mu usne i uzvinuv pogled zamijeti, da na groblju osim njega i grobara nema zazbilja nikoga više. Otišli svi, svi...

A krenuo i on. Trenut je postojao na bratovu već gotovo zatrpanu grobu i tu oćuti, kao da mu se onaj uzao u grlu stisnuo još jaće i jaće.

Velikim je pogledom obujmio oba draga groba.

— „Vratit ću se ja opet k vama!“ — šaptala mu duša, sva proniknuta toplotom blaga obećanja.

Pa krenuo i on.

Išao je pognute glave, kao da sniva o velikom otajstvu smrti... Vrnuv se kući sreće na hodniku oca. Starac se sav sključen i utučen bio uputio u svoju sobu. Začuv korake stane... Dah pustoši, osamljenosti, smrti pršio odasvud i strujao uokolo.

A sustavio se i Ivan. U njem se u taj mah budilo nešto čudno, nešto bezimeno, te pod dojmom čuvstva. kome ne bi bio mogao da odoli, zagleda se u sključena starca.

Otac se i sin nadjoše ujedared blizu licem jedan spram drugoga. U obima se, očito, motalo nešto jako. što je silom htjelo da provali.

I provalilo. Ne znajući ni sami kako, nadjoše se jedan drugome u zagrljaju. Dugo su ostali tako, nepomični i bez riječi, kao da su se bojali oteti se vanrednim osjećajima, što im sada talasahu dušom.

A bilo im je u taj mah neiskazano laglje... osobito Ivanu, komu se sada odvezao s grla onaj uzao i on proplakao... proplakao kao dijete...

Ali ni kasnije, kad su uljezli u sobu i posjedali za stô jedan do drugoga, nije među njima pala ni jedna pomirbena riječ. Tek je u neke stari mljasnuo potiše, kao da za sebe govori:

— U nas bijaše mnogo gorka!... Ja nisam možda bio uvijek onaj... kako bih rekao... Ali ti znaš... prilike su bile takve...

Ivan mahnu rukom:

— Ne spominjite, oče!...

I opet se složi ocu na grudima.

To mu je razblažilo dušu, obzorje se njegova vidokruga razvedrilo i njemu se prividjelo, kao da je

Andrina duša svojim krilima rastjerala maglu, što se već od djetinjstva okupila oko njegove zvijezde, te je ona sada i opet sinula i lijepa i sjajna.

XVIII.

I doista bio čas, kad je Ivan na tom slučajnom, tako nenadanom izmirenju uzeo da gradi zgradu budućnosti svoje — „U starca ima novca“, — umovao on — „a meni ne će biti teško predobiti ga za onu svoju namisao“ . . .

Tako je promišljao, te već nekoliko dana nakon bratove smrti stao da okolišajući obilazi oko oca čekajući na zgodan čas, gdje će moći da zasiječe u pravo mjesto.

I nadošao taj čas.

Bilo to nekoga sumornoga dana, kakvih ima i ljeti često, kad se danja sparina zagusti omarinom jugovine, što na nebu skuplja oblake u tmaste hrpe.

Marko je Ivančić sjedio u blagovaoni i po običaju čitao svoju „Bilanciju“. Ivan se posadi ukraj njega i zametne s njime razgovor. Razgovor se kretao isprva oko novoga Lloydova parobroda, o kom bijaše govora u tom broju „Bilancije“. Lako je bilo otuda svrnuti razgovor na onaj toliko već spominjani podhvat.

— A jesi li pak izračunao sve, kako treba? — pogleda ga najedanput otac skidajući s nosa omašan cviker.

— Sve do najsitnije tančine.

— I posljedak povoljan?!

— Povoljan, oče . . . A da se sami uvjerite . . .

Tu on izvadi iz njedara lisnicu, skine komad papira, nabaci nekoliko brojaka, pa računajući njima redom ih je pred oca iznašao i tumačio mu ih.

— „Vratit ću se ja opet k vama!“ — šaptala mu duša, sva proniknuta toplotom blaga obećanja.

Pa krenuo i on.

Išao je pognute glave, kao da sniva o velikom otajstvu smrti... Vrnuv se kući sreće na hodniku oca. Starac se sav sključen i utučen bio uputio u svoju sobu. Začuv korake stane... Dah pustoši, osamljenost smrti pršio odasvud i strujao uokolo.

A sustavio se i Ivan. U njem se u taj mah budi nešto čudno, nešto bezimeno, te pod dojmom čuvstva kome ne bi bio mogao da odoli, zagleda se u sključena starca.

Otac se i sin nadjoše ujedared blizu licem jedan spram drugoga. U obima se, očito, motalo nešto jako, što je silom htjelo da provali.

I provalilo. Ne znajući ni sami kako, nadjoše se jedan drugome u zagrljaju. Dugo su ostali tako, nepomični i bez riječi, kao da su se bojali oteti se vanrednim osjećajima, što im sada talasahu dušom.

A bilo im je u taj mah neiskazano laglje... osobito Ivanu, komu se sada odvezao s grla onaj uzao i on proplakao... proplakao kao dijete...

Ali ni kasnije, kad su uljezli u sobu i posjedali za stô jedan do drugoga, nije medju njima pala ni jedna pomirbena riječ. Tek je u neke stari mljasnuo potiše, kao da za sebe govori:

— U nas bijaše mnogo gorka!... Ja nisam možda bio uvijek onaj... kako bih rekao... Ali ti znaš... prilike su bile takve...

Ivan mahnu rukom:

— Ne spominjite, oče!...

I opet se složi ocu na grudima.

To mu je razblažilo dušu, obzorje se njegova vidokruga razvedrilo i njemu se prividjelo, kao da je

Ivan je grčevito stiskao pesti i nikako nije mogao da sebi nadje mira.

— O meni, ä? . . . No, a što bi to bilo?

— Zapali najprije! . . . Tako, a sad slušaj! . . . Da te puno ne mučim, reći ću ti odmah . . . Radi se o tom društvu v a p o r a, ti već znaš!

— Pa nikad bolje! — protare sebi Nadalo veselo ruke. — Nikad bolje! Sad mi pak tvoje riječi dolaze kao naručene! . . . Gospodine Ivane . . . No, što je to Vama? . . .

Mladić bio blijed i neprestano se premetao na mjestu.

— Zar Vam nije dobro?

— A, ništa . . . Bit će ovo omarine . . .

— Dä, dä . . . bit će, bit će! . . . Došao sam eto, da Vas i ja podsjetim na onaj posao i da Vam kažem, kako sam pripravan pristupiti Vašemu društvu sa svojih sto hiljada fijorina.

— Kašpito! — klikne Marko Ivančić. — Nije to tek štogod!

— A za mnom će dvadeset drugih . . . Obećali mi . . . Nego . . . Aha! . . . I ti si tu? — okrene se Nadalo nevoljko spram Tonce, što je već nekoliko vremena pomaljalo svoje zeleno lice na kuhinjska vrata.

— Udji, udji . . . čega se bojiš? — ponuka je muž.

— Imam posla u kuhinji — ispukne ona suho i ujedared je nestane.

— Sto hiljada fijorina! — ponovi Marko Ivančić gledajući nemirno za ženom.

— Dä . . . toliko . . . Nego . . .

Tu se okrene spram Ivana, koji je imao velike muke, da svlada svoju silnu uzbudjenost. — Vi me razumijete? Vi znate uvjete . . . Zato . . . trebalo bi požuriti . . .

Starac ga pomno slušao, gdješto bi što god primijetio, ili zatražio kakvo razjašnjenje i na kraju pokazao, da je prilično zadovoljan sa sinovim izvodima.

— Pa zašto ne započneš?

— E, bih ja, ali otkud? . . . Čime?

I u pogledu i u smiješku, kojim je Ivan popratio potonje riječi, moglo se jasno razabrati, na što smjera.

To je u jedan mah shvatio i otac mu.

A bacilo ga to u nemalu nepriliku.

— Kad bih ja mogao! — reče nakon šutnje i zamisli se.

Stari je Ivančić primijetio na sinovljevu licu, da mu ne vjeruje; stoga uvidje potrebu, da posljednje riječi bolje izjasni:

— Ostalo nešto gotovine . . . Ne velim, da nije . . . Ali ti znaš naše okolnosti . . . Nisam ja sâm vlastan . . . to jest . . . jesam i nisam . . . Pojmit ćeš . . . kakav bi to bio život, kad bih ja . . .

Okolišao i izvinjavao se Marko Ivančić i sve se griskao od neprilike.

Nastade ponovna mučna šutnja, ali ju Marko brzo prekinuo.

— A ne bi li ti mogao s Nadalom? . . . On ti je sklon, kako vidim . . .

Sad se Ivan našao u neprilici, a da ta neprilika bude još i veća, slučajilo se, te se upravo u taj mah pokazao na vratima glavom sâm Nadalo.

— Dolaziš mi kao naručen! — usklikne Marko veseo, što se tako lako izbavio neugodna položaja, u koji ga bacilo ono nijemo Ivanovo pitanje.

— Baš kao naručen! — ponovi on. — Nego de sjedni tu kraj nas, da razgovaramo. Govorili smo upravo o tebi.

— Ho, ho! — ispuke Nadalo i sjedne izmedju oca i sina.

poći za mene, čim uložim svu svoju gotovinu u taj veliki posao. Čudno, ha? . . .

— Trgovina! — ispukne prijezirno Marko Ivančić.

— Takovi su ti oni: nanjušili, da ima u tebe nešto krajcara, pa udri, dok je gvoždje vruće. Znam ih ja, ne boj se!

— A takva je i ona . . .

Nadalo se uozbilji.

— Ja ne mislim tako . . . Pa kad bi i bila, velika li čuda! Kad joj ne mogu donijeti mladosti, neka joj je barem zlato . . . Nego nije ni to; jer kad bi ona bila lakoma na novac, učinila bi, da joj ga izručim, da ga na nju upišem. Ali kako vidiš, ništa od toga . . . Jedino to glede tih vapura . . . Za to bi — nastavi okrenuv se k Ivanu — dobro bilo, da ne kasnite, već, ako je moguće, da odmah započnete. Vi znate, gdje mi je stan . . . Moj Vam je novac na službu.

— A, brate, brate! Crna nepameti! — začu se s kuhinjskih vrata opori glas Tonce Ivančićeve.

Nadalo se trže, porumenje, pa slegne ramenima. Htio zavrnuti razgovorom na drugo, ali je Marko Ivančić ostajao sveudilj mrk i hladan, a ni iz Ivana nije bilo moguće izvući riječi. Nadalo uvidje, da je odjednom postao nepriličan. Digne se i oprostí dobaciv na odlasku Ivanu:

— Vi znate, gdje stanujem . . . Zato, kad ushtijete . . . Izidje.

— Ludov! — zamumlja za njim Marko Ivančić, pa okrenuv se k sinu ispukne srdito:

— Evo tvoje ideje! . . . Sad imaš! . . .

U starca se opet budila nekadašnja narav.

Tonca htjede da provali u sobu, ali zamijetivši Ivana, kako se polako bliža ocu, uzmakne naglo natrag. stane za vratima i naperi uši.

Od Ivana još uvijek nikakva odgovora.

— Istina, — nastavi medjutim Nadalo, pocrvenjev lagacko na licu — nisam već mladić od dvadeset godina, da ne bih mogao čekati... Ali da Vam pravo kažem, kad čovjek nešto upilji u glavu, on vam je uvijek jednak: u dvadeset kao i u šezdeset godina... — Nego ti, Marko, i ne znaš, o čem se radi...

Ivan se naglo trže. Više nije mogao da izdrži na istome mjestu. Ustane i ušeta se po sobi.

— Reći ću ti — nastavi Nadalo sa žicom lak zabrinutosti u glasu. Njemu su sve one Ivanove kretnje počele postajati nekuda sumnjive.

— Ja sam, da znaš... nakanio ženiti se... što veliš ti na to? — digne odjednom glasom i lupi Marka Ivančića dlanom po koljenu zahihota glasno.

Marko ga Ivančić široko pogleda. Na kuhinjski se vratima i opet pomolilo lice Toncino, ali ovaj ne bijaše više zeleno, već žuto, žuto.

A Nadalo proslijedio u istom tonu:

— Dâ, i već sam na pola isprosiio djevojku... Angelinu Randićevu... Valjda si već štogod čuo o tom...

— Nisam i ne marim znati — odgovori Marko Ivančić hladno i smrknuo.

— E, e, razumijem... Davna omraza... Ali to mora prestati... naravno...

— Nikada! — grune Marko Ivančić, a lice mu se i jače smrači.

— No... no... no! — potrepta ga Nadalo po ramenu ljubazno. — Sve ću to ja izglediti... vidjet ćeš... Nego da se vratim na ono prvašnje. Djevojka je, ako i nešto čudnovata, ali ipak vanredno umna... Toga joj ne možeš poreći... Ona ti je, na priliku, bolje nego itko shvatila namisao našega gospodina Ivana i nekuda se kao zanjela za nju, te je pripravna

lice sve više i više krivilo u onaj njegov običajni mračni i opori izražaj. Ali ga Ivan nije puštao.

— Ne tražim za sebe ništa . . . ni za nju — moljaše on još uvijek onako toplo, milo i skrušeno.

— Ruku mi puštaj! Sakr! . . . — grune Marko, sav bijesan s tolika otpora.

U blagovaonu uleti Tonca.

— Što je? Što je? — krikne ona.

Ivan iskliješti oči na maćuhu, u grudima mu se uzvaljalo nešto grozno. Tako je stao samo trenutak, po tom pusti očevu ruku, digne se i laganim korakom izidje iz sobe.

— Da mu dam novaca . . . i to za nju . . . za onu . . . ha, ha! — zagrohota za njim Marko Ivančić. pa ustane i on, te se sav uzrujan sprodje nekoliko puta po sobi.

— Jesi li čula?! — stane on ujedared pred ženom: Novaca, za nju . . . ha, ha, ha! I ti ništa ne veliš na to, à?

Tonca se već bila pribrala od pogleda, kojim ju ono ošinuo Ivan, no sasvim tim ona je još uvijek šutjela, spustila se na stolicu i podlaktila se na stol, kao da promišlja.

— Nije meni do njega, već do onoga drugoga — javi se ona nakon šutnje.

— Koga drugoga?

— Brata Nadala . . . Vidiš, da znaš računati . . .

— Nema tu računanja!

— Da znaš računati, — ponovi žena — ti bi dao novac.

Marko zagrohoće.

— Ti bi dao novac, ali, dakako, pod svoje ime . . . Drugo on i ne pita . . . Nisi li čuo? Jedino, što se ona pomamila za v aporima . . . Eto, to je sve! Neka joj bude, samo da nama ostane . . .

Ivan se doista primakao k ocu, sio do njega i obazrijev se uokolo, da vidi, ne sluša li ga tkogod, sagne se spram starca, prihvati mu ruku i počne:

— Oče, Vi ste i sami rekli onoga tužnoga dana, da je medju nama dvojicom bilo mnogo gorka...

-- A ti si me onda molio, da toga ne spominjem, -- odvrati otac suho.

— Ali danas, oče...

— Ne ću ništa da čujem... Ništa, čuješ, ništa...

Ivan mu još čvršće stisnuo ruku. Činilo se, kao da se prihvatio za krajnji, jedini spas, za posljednju slamku.

I on moljaše, toplo, milo, skrušeno!

— Oče, učinite štogod za mene... Trpio sam već puno, puno... Smilujte mi se! — Tu mu se prelomio glas.

Marku je Ivančiću bila već na ustima tvrda riječ. ali ju suzdrža. Usne mu ostale časkom poluotvorene, dok mu trepavice nekoliko puta živo zaigrale. Nije to bilo ono pravo, duboko ganuće, od kojega se srce sve širi i širi, ali je bilo nešto, što je tome ganuću bilo blizu.

— A što bi ti od mene? — zapenta on upilji pogled u sina.

— Dajte Vi meni novca, da mogu udariti početa onome...

— Rekao sam ti, da ne mogu... pa u koju hasnu?... Nisi li ga čuo? Sto hiljada ti nudja...

— Ali Vi znate i uz koji uvjet!...

-- Znam. Pa što je to tebi?...

— Ja onu djevojku ljubim, oče! — sasu Ivan, stisnuv jače očevu ruku.

Marko učini, da će mu je istrgnuti.

— Puštaj mi ruku!... Jesi l' čuo? Ruku mi puštaj! — vikao stari Ivančić, otimljući se, dok mu se

lice sve više i više krivilo u onaj njegov običajni mračni i opori izražaj. Ali ga Ivan nije puštao.

— Ne tražim za sebe ništa . . . ni za nju — moljaše on još uvijek onako toplo, milo i skrušeno.

— Ruku mi puštaj! Sakr! . . . — grune Marko, sav bijesan s tolika otpora.

U blagovaonu uleti Tonca.

— Što je? Što je? — krikne ona.

Ivan iskliješti oči na maćuhu, u grudima mu se uzvaljalo nešto grozno. Tako je stao samo trenutak, po tom pusti očevu ruku, digne se i laganim korakom izidje iz sobe.

— Da mu dam novaca . . . i to za nju . . . za onu . . . ha, ha! — zagrohota za njim Marko Ivančić. Pa ustane i on, te se sav uzrujan sprodje nekoliko puta po sobi.

— Jesi li čula?! — stane on ujedared pred ženom: Novaca, za nju . . . ha, ha, ha! I ti ništa ne veliš na to, à?

Tonca se već bila pribrala od pogleda, kojim ju ono ošinio Ivan, no sasvim tim ona je još uvijek šutjela, spustila se na stolicu i podlaktila se na stol, kao da promišlja.

— Nije meni do njega, već do onoga drugoga — javi se ona nakon šutnje.

— Koga drugoga?

— Brata Nadala . . . Vidiš, da znaš računati . . .

— Nema tu računanja!

— Da znaš računati, — ponovi žena — ti bi dao novac.

Marko zagrohoće.

— Ti bi dao novac, ali, dakako, pod svoje ime . . . Drugo on i ne pita . . . Nisi li čuo? Jedino, što se ona pomamila za vaporima . . . Eto, to je sve! Neka joj bude, samo da nama ostane . . .

— Nadalo i njegove tisuće? . . . A moj sin neka sebi o vrat objesi onu . . .

— Od dva zla bolje je prihvatiti manje . . .

Marko digne šaku, pa zamahne njom po zraku.

— Tamo imaš sina . . . S njime odredjui, kako hoćeš, a . . .

Tonca uzmakne korak, dva natrag.

— Zar tako? — zarine ona u nj onaj svoj oštri, zločesti pogled.

— Tako dā, tako! Doba je, da jednom i moja vriedi! Moj sin, bio, kakav bio, moj je sin, moja krv, i ja ne ću nikada dopustiti, da se njime trguje bilo s koje strane.

Tu se okrene i naglo zamaće na vrata, što vode u hodnik.

Tonca ostane na mjestu sva blijeda i poražena. Čelo joj se vanredno nabralo, a oči skupile u gnjevan, a podjedno i mučan pogled. Kako će ona sada pred sina? . . . To ju eto pitanje natjeralo u veliku muku i tjeskobu.

I doista neugodna se scena odigrala već poslije podne istoga dana medju njom i Fabijem.

— Ti si svemu kriva . . . svemu . . . svemu . . . Zašto si ga primila? Zašto ga nisi otjerala? Svemu si kriva ti sama . . . ti . . . ti . . . ti! — kriješćio on, lomatajući po sobi kao bjesomučan i grozeći se samoubojstvom.

Tonca je sva trnula od straha i drhtavim, grozničavim rukama pripela se uza nj, kao od straha, da ga ne bi što napalo, da izvrši tu groznu namisao.

Ali on nije prestajao groziti se.

— A utući ću i njega . . . Svemu su krive njegove budalaštine . . . Neka zna! . . .

Ona ga mirila.

— Ostavi, Fabijo, ostavi!... On je već kažnjen time, što mu ona stara luda od moga brata preotela curu... Oh! Ostavi... Vidjet ćemo ih lijepih. Samo mi se ti umiri... Još nije sve izgubljeno, dok imamo u rukama ovoga drugoga „staroga“.

— Izmaknut će i on...

— Ne će... U ostalom to će biti moja skrb i briga. Samo se ti uzdaj u mene... Dok sam ja tu, tvoja majka, ne će biti zlo ni tebi, ni tvojima.

* * *

Dotle je Ivan lutao vani, glavinjao obalom, buljio u mrtve valove, u kalnu njihovu pjenu. Do nogu mu grgoljalo more, grgoljalo neprekidno i odmjereno. Od časa do časa bi zaglogotalo jače; bivalo je to onda, kada bi voda provalila u špilje i izrovine dolje pod klisurama.

No niti je Ivan što čuo, niti vidio. Činilo se, kao da su ga odbjegla ćutila, kao što ga ono na čas odbjegla i misao. I tako bez svake misli on je beščutno i besmisleno gledao ispred sebe, išao, postajao, pa opet zaglavinjao... Kuda? Kamo? Svejedno! Po tom mu se opet vraćala misao, vraćala se svijest, vraćala se zbilja.

— „Puštaj me!... Puštaj!“ — grmjelo mu još u ušima. Opet ga odbio... on... rođeni otac!...

I sve je svršeno... ona ne će biti njegova... ne će!

A njemu je ona djevica vanredno mila, on je ljubi žarom, što sve izgara. Takav žar, prije nego li utrne, razori i pohara sve, što nadje na putu... On ljubi onu djevicu; ne prodje čas, da ne bi to osjećao i da je ne bi dozivao pred svoje duševno oko, nju i njeno lijepo lice, osvijetljeno onom tako čudesnom i prirodjenom joj blagom, sjetnom dobrotom. A zapravo njemu

i ne treba da je dozivlje: ona dolazi sama od sebe, dolazi i ne odilazi; neprestano mu lebdi pred očima.

A zna on, da i ona njega voli. To mu govorilo srce glasom, koji ne vara. I gle, ljubav je tu, prava, istinska ljubav, ali ih zbližiti ne može. Ima nešto, što se postavilo izmedju njih: ona njegova misao!

Obuzela ga velika klonulost. Duša mu upala u čamu, i sve stvari, pa i isto cvijeće. što je tako slatko mirilo, sve mu se pred očima ukazalo crno. I u takovu raspoloženju on se sada sustavio kod one svoje „misli“. I za čudo njemu se ta „misao“ odjednom pričinila, kao da bi nekuda tudja, a ne njegova. Čutio je, kako ga ona više ne oduševljuje, i bio uvjeren, da se u njem ne bi u taj mah našla ma ni iskra žara, kad bi je trebalo braniti, ili zagovarati na novo. Njemu se dapače u času, kada se ono, a da ni sam nije znao, kako, ni zašto, našao pred Randićevom kućom, ista ta misao prividjela doista neizvediva, preuveličena, dapače upravo besmislena, luda. On se sjetio svih prigovora, što mu ih dobacivali prigodom one skupštine, i nehotice ga naskočilo pitanje: što bi pak od svega toga imao narod? Ne bi li taj njegov podhvat, kad bi se oživotvorio, ne bi li i on pogodovao izrabljivanju nevoljnoga puka, a sve u korist nezasićne glavnice? Što bi imala od toga sirotinja, kad bi u mjestu bilo desetak bogatuna više? A onda: nije li ta njegova misao doista u očitoj opreci s težnjama jednakosti, za kojom iz milijuna grla neprestano vapi izmoreno, potlačeno i grdno izrabljivano ljudstvo? Kao iz kresana kamena iskre, tako su sada iz njegove glave vrcala takova i slična pitanja. Ona ga nisu ostavila ni u času, kad mu uz njih kao munja sijevnula u glavi misao, da se popne gore k Randićevima, a slijedila ga i po tom, kadno

je, ne mogav odoljeti želji, koja ga gore vukla, zamaknuo u kuću i uzlazio stubama u prvi sprat.

Otvorila mu vrata glavom sama Angelina. Kada ga uočila, drhtnula je i naglo problijedjela.

Zbunio se i on, tako te nije mogao da probijeli ni riječi.

Na sreću nadošao stari Randić, koji se mladiću vanredno uzradovao i primiv ga objema rukama povukao ga za sobom u sobu za primanje.

Ivanu se prividjalo, kao da se starac nekuda uduljio, tako se ono u potonje vrijeme ispio i osušio u tijelu. Na licu mu mrska do mrske, brazda do brazde, dok je na glavi rijetka kosa i jače zabijeljela. K tomu je starca, onako zgrbljena i oborena, još i jadnijim činilo ono iznošeno mu odijelo od sivoga, ublijedjela sukna...

U čistoj je i svježoj sobici, prenakrcanoj svakojakim dražestno porazmještanim stvarcima, donesenim iz stranoga svijeta, sjedjela za okruglim stolom, listajući neke „albume“ i „panorame“, gospa Francika, Randićeva žena. Bolno je u nje lice, bolnije, nego li druga.

Lijeno, malo ne s nategom pružila ona ruku Ivanu i s uzdahom odgovorila na njegovo pitanje: kako zdravlje?

— Danas je takva... ono... nego... mä! — htio starac da nekako protumači onaj uzdah.

Posjedali za stol, sjela i Angelina.

— Radi se o Stipu... Ti i ne znaš!... Ama što će dečko kod kuće!... Mlad, zdrav, pa da gnjije s nerada! Dodijalo mu, a kako i ne bi!... I ona se eto žalosti...

— Dodijalo? A što je nakanio? — upita u čudu Ivan.

— U svijet će, u Afriku, u Ameriku... kud i drugi — stisne se starac u plećima. — Reci: ne čini li

pravo? Ukrcat se ne može . . . Pa kamo? Kuda? „Lloyd“ ne da . . . Magjari još i manje, a Talijani . . . Ama i sam znaš . . . Ostaju naši, ali oni nemaju ni za sebe. Mizerija!

Pokunji se starac i zašuti.

A kako su i drugi šutjeli, on se opet oglasi i dahne:

— A što ćemo, kad je tako! . . . Najzada . . . stara pjesma! Nego sreću može steći i tako . . . možda i bolju, nego li da čeka brod . . .

— A kamo je pošao? — upita Ivan, pogodjen u najskrovitiju stranu duše pogledom punim duboke, a nijeme molbe, što ju djevojka u taj mah upravljala na nj.

— Po matrikulu je pošao u Volosko.

Presjekla mu riječ žena, koja je na te riječi iznenada briznula u grčevit plač. Priskočila Angjelina, priiskočili i drugi, da je mire. No nije išlo. Lice joj se grdno trzalo, a treslo joj se i tijelo. Nije bilo druge, već s njom u krevet, da se predusretne kakovo drugo, možda i veće zlo. Htjela Angjelina, da će je ona odvesti u pokrajnju sobu, ali ju prestigao otac:

— Ostavi meni . . .

Starac pomogao ženi pridići se. obuhvatio ju oko pasa i polako ju izveo iz sobe. Do vrata ispratila ih Angjelina, postojala čas, dva na pragu, pa se vratila k stolu i sjela sučelice Ivanu. Na očima joj se još uvijek svijetlio odraz onoga pogleda, puna duboke i nijeme molbe.

On ju shvatio: ta je molba bila tako jasna . . .

— Još ništa? — lane ona ne trenuvši trepavicama.

— Ništa . . . ništa . . . Kušao sam, pa nije išlo . . .

— Ali on . . . Nadalo?

— On . . . dā . . .

— Ma . . .

— Angjelino! — moljaše mladić razbitim i pri-
dušenim glasom.

Ona se snuždi.

— Ništa dakle? . . . Ni otuda!

Ivan snizi glas i prihvati žarko, strastveno, vruće:

— Angjelino, mene je bratova smrt naučila, što
zapravo znači život. On, moj ubogi pokojnik, okušao
ga u svom vijeku dva puta: u djetinjstvu, dok mu
živjela majka, i sada pred smrt, kad sam se ja vratio.
Ta dva puta okušao je on pravu, istinsku ljubav, i to
je za njega bio život. Inače mu je sav ostali vijek pro-
tekao gluh i bez smisla. Angjelino, u ljubavi je život.
Ne kratite mi ljubavi, ne ubijajte mi života . . .

Ona ga gledala i blijedjela, blijedjela . . .

— Pa onda . . .

Sad su imale da slijede sumnje, što se u njem
pojave nedavno, dok je ono vani glavinjao; sumnje,
koje su tako nemilo jurišale na njegovu vjeru o pravoj
svrsi one namisli. Ali tu se on naglo prekinuo. Suzdr-
žalo ga nešto, kao da bi stid pred djevojkom i pred
samim sobom.

Djevojka nije ni iz daleka pogadjala, što je on
hotimice premučao, ali što je ona sada govorila, po-
dudaralo se za čudo upravo s onim njegovim neiz-
raženim mislima, i bilo im u neku ruku i odgovorom.

— Dugo nismo govorili zajedno, Ivane, — započne
ona slabim glasom — dugo, sve od one večeri, Vi se
sjećate . . . I moram Vam reći, da sam ja od onda
puno razmišljala o Vašem naumu. I od prije sam ja
u duši svojoj blagoslivljala trenutak, kad se ona misao
u Vama porodila, ali moram Vam reći, da sam ja u
prvi čas nazrijevala u njoj samo sreću svoga brata i
one dobre naše Amelije, koja već toliko vremena uzalud
čeka na svoju i njegovu sreću. Danas je to drugačije.

Ja znam sada to, da stotine i stotine našega ubogoga puka čekaju Vas, čekaju Vaš podhvat, da se uza nj i s njime pridignu, ojačaju, okrijepe. Dajte, Ivane, učinite, da se naši ljudi pridignu, da ojačaju... Učinite to! — Oči joj se iskrile, lice joj obasjao izražaj velike vjere i neizmjernoga pouzdanja u njega. — A naša ljubav...

Tu joj glas zaigrao. Brzo se svladala i zavrnila govorom:

— Ja znam, — nastavi djevojka — Vi biste možda mogli obračunati s onom Vašom misli, ali zatomiti je ne biste mogli nikada! Vidite, razmišljala sam ja i o tom. Ja sam, naime, uvjeren, da bi se ta misao proširila i opet vratila k Vama i da bi nadošao dan, kada biste se Vi odjednom našli pred nečim, što ste riješiti i izvršiti mogli, a niste izvršiti htjeli... Kakvim biste onda okom gledali mene, koja bih jedina nosila krivnju za sve, što ste propustili?... Ne, Ivane, mi ne bismo bili sretni, ne bismo bili sretni...

— Pa vidite, — nastavi opet nakon stanke i sa smiješkom, koji joj na čas osvijetlio patničko i prijetljivo lice — Vi se sjećate priče o usahlom vrelu?... Sami ste jednom kazali: „Netko mora da padne, da drugima prokriči put“... Pa ako je, Ivane, na nas red, da padnemo...

Jecaj joj zakrči riječ. Ivana davilo u grlu. Jedva progovori:

— Ali zar ne pomišljate na grijeh?... Vi hoćete da se podate onome drugome... bez ljubavi... Čujete?... Bez ljubavi!...

Na to je ona odvrtila brzo i s uvjerenjem:

— Ne bojim se ja grijeha, Ivane. Znat ću ja već kako da svladam svoje misli... Poznam ja sebe svoje srce... Okaljati ga ne ću ja nijednom misli ničim... ničim... Vidite — i lagan, bolan osmjeh

zaigra joj na usnama — vidite, ja znam, kako će to biti u mene . . . Kao nekoč ono vrelo u Černikovoj uvali, tako će se i moje srce polako sušiti, sve dokle se do kraja ne osuši, ne ohladi . . . A i na Vama će biti, da pregarate . . . Nego Vi ste jaki . . . Vama će biti laglje i . . . No ne govorimo više o tom, molim Vas . . . Ne govorimo . . .

U taj se mah na vratima pojavi stari Randić.

— Nije ništa, nije ništa . . . primirila se, usnula — govorio on potiše. — Znaš, smućuje ju ono, kako sam ti rekao, radi Stipa . . . A smućuje to i mene — produži starac sjedajući na svoje mjesto. — Kapetan, pa Bog zna, kakva ga rabota čeka! Mâ . . . što ćemo! Bolje tako, nego da je tu svijetu na ruglo, a sebi na jad i čemer . . . Siromah!

Glas mu zvučio napuklo.

Na to je zamuknuo i zagledao se u prozor, kroz koji se sa mračnim sjenama predvečerja lijevao u sobu vjetarac. Nekuda iznemogao i on.

Ostao tako stari Randić neko vrijeme, pa odjednom, tko zna, zašto, zažmirio očima, stisnuo usne i sažeo ramenima. Postojao zatim još trenut, a onda se opet oglasio:

— A ti, Ivane, i ne znaš, da sam nakanio istegnuti „Galeba“ na kraj! . . . Ima ga još dosta u vodi, a drvo jako, zdravo . . . Izdjelat ću ti jednu, dvije klupe, pa ih smjestiti u vrt. A, šta ti se čini? . . . Bit će mi, kao da sam na brodu, je li? . . .

Oči, lice, osmjeh, sve je u taj mah poprimilo u njem blagi djetinji izražaj. Po tom se malo uozbiljio.

— A u drugu ruku čujem, da me ribari kunu . . . Mreže da im se trgaju . . . Tako nešto . . . Pa mene proklinju! . . .

Ivan ustane i oprostí se sa starcem.

Do stuba ga ispratila Angjelina.

— Što ću kazati Stipi? — upita ona plaho.

— Neka čeka... neka ne odilazi — odvrati on gluho i stisne djevojci ruku čvrsto, čvrsto. Ona probli- jedje, noge joj klecnu, a da ne padne, morala se pri- sloniti o zid, dok se on kao bez glave zaletio niza stube, ispao na dvor i dao se opet u glavinjanje... bez svrhe, bez cilja.

Sve ukolo gubilo svoje prvobitne oblike: sve se u nastajnom mraku prelijevalo u gordu, bezobličnu masu. Iz mjesta dopirao mukli šum, što je sve većma slabio, dok nije na posljetku i zamro. Kao što prije pred Randićevom kućom, tako se sada Ivan odjednom našao pred grobljem. Gorski vjetar, blag i topao, potresao granama čempresa i tužnih vrba. Po tom je nadano prestao i vjetar. U tišini, što je nastala, zmnije u zraku slabi prhut krila. Bila ptica, što je uplašena tim kasnim posjetom odletjela nekud sa svoje vrbe. Odletjela bez šuma, kao i duša pokojnika... Ivan pomisli na majku, na brata...

Vjetar opet zašumorio lišćem. Od nekuda dočuo čudan krik: djeteta? ptice?... Tko bi znao?... Pa opet sve utihnulo.

Onda poželi vidjeti koje dobro lice; poželi sastati se s kakvom dobrom dušom, koja bi razumjela, shvatila njegovu bol... Jošte nikada mu nije osama tako teška bila — kao upravo sada, u ovaj mah...

I pade mu na um strina Anastazija, dobra, stara strina...

Ona će ga razumjeti... ona...

Već se smrkavalo, kad je uzlazio uza raskliman stuba strinina doma. Našao ju u „salici“ na divanu, svu skutrenu u tamnome kutu.

Već iz toga, kako joj je stisnuo ruku, uvidjela je stara gospodja, da mladić ima nešto na duši.

— Idem po svjetlo, — reče ne skidajući oka s njega.

— Ne, ne! — tiho će on. Položi strini ruku na rame i posadi se do nje. Mračne sjene zastrte večeri sve se većma širile u maloj sobici. a širio se tuda i duboki, gluhi mir starosti i tuge.

Dugo, dugo, kao onomadne, kad se ono navratio k njoj iz svijeta, držala mu ona desnicu u svojim suhim i košćatim rukama i milo i tužno gledala mu u oči, što se sada u polutmici svjetlucale tako živo...

— Tebi je nešto, Ivane? — prošapta dobra gospodja.

Ruka mu je bila ledena... On se strese, uzvine časkom glavu, pa dahne:

— Ona se udaje! ... Vi i ne znate toga?

Gospa Anastazija primakne glavu bliže njegovoj.

— Što si rekao?

— Angjelina se udaje — reče Ivan glasnije i povuče ruku iz njezine.

— Angjelina? ... Tä... Zar...

— Dä, dä, dä...

— Nadalo?! ... Tako ti...

Nastade šutnja.

— A gdje je Amelija? — upita Ivan nakon nekoliko vremena mučanja.

— Amelija! Amelija! — zovne gospodja glasno.

Pa sagnuvši se bliže k njemu prošapta mu gotovo u uho:

— Nije od volje... On odilazi... Stipe!... A ona... ti znaš...

A kako se u to polako otvarahu suprotna vrata, digne stara gospodja glas:

— A što si ono rekao... Angjelina da se udaje?... Čuješ li? — podigne ona glavu spram Amelije, koja je

medjutim uljezla u „salicu“. — Angjelina da se udaje, pa za Nadala... molim te.

— Tko Vam to reče? — upita djevojka naprežući oči, da vidi, tko je to uz staricu.

— Evo, ja — oglasila se Ivan topkajući prstima po stolu.

— Ona! — začudi se Amelija. — Nije moguće... Kako bi...

— Velim ti... Ima već dugo, da se o tom govori... Došlo, eto! Što ćete? Netko mora da padne, mora...

Ovo potonje rekao je gluho, kao u sebi.

— A ti? — izmakne se Ameliji riječ u metežu tolikih osjećaja, što je najednom zaokupili.

— Lako za mene!...

Tu se zbuni, pa pobježe, da ispravi:

— Pa što bi i bilo!... Prosto je njoj najzada...

Opet se smete. Na sreću uplela se u razgovor strina Anastazija i uzela da pretresa tu čudnu vijest.

— Svijet je dakle govorio pravo... Pa ipak ja bih se bila prije nadala smrti, nego li... Onakav nepar!... Ali što ju nagnalo?! Istina, čovjek je bogat, ali ne vjerujem, da bi nju onakvu smutilo zlato...

— I ne vjerujte! — upade Ivan. — Ne vjerujte... Ona je angjeo. To nitko ne zna i nitko ne će znati, kakva je ono dušica...

Glas mu zazvučio tako čudno i tako bolno, da su i majka i kći ostale neko vrijeme sasvim osupnute od njegovih riječi.

Ali vjerovati u to nisu nikako mogle, a ni htjele. I kad je nešto kasnije Amelija ispratila Ivana do vrata, nije se mogla suzdržati, a da mu još jednom ne prišane:

— Ma je li ono moguće?

— Istina, kao Bog na nebu. A ima toga i više — doda on. — I Stipe se ženi . . . Svi se ženite, svi! — nasmija se on primiv djevojku za ruku.

Amelija nije znala, bi li se ljutila, bi li se smijala.

— Sad vidim, da je to sve šala — reče djevojka i nadoda s prijekorom: — Boli me, Ivane, ta šala, osobito sada, u času, gdje znaš, kako je s njime . . .

Ivan snizi glas i šapne joj gotovo u uho:

— Vidjet ćeš . . . Drugo ti za sada ne velim . . . Laku noć! — Stisne djevojci ruku i ode ostaviv ju još i jače zapanjenu i osupnutu.

Vani pala noć. Zrak topao i miran, na nebu samo gdje i gdje izmedju oblaka proviruje po koja zvijezda.

Ivan stao. Desno vodila ulica ravno do stana staroga Nadala. Kucnuo čas, da konačno s njime uredi . . . Pogleda na sat . . . Osam ura . . . Još će počekati . . . Još jedan sat . . . pô sata . . . ma kolikogod, samo ne još . . . ne još . . . I zakrenuo lijevo put čitaonice.

U sobi za igranje bilo sve bučno. On udje tamo, da se malo razgali. Igralo se na dva stola: sve po četiri. Ostali se postavili u okrug i gledaju, kako teče igra. Na Ivana se nije nitko ni osvrnuo. U ostalom ni on nije mogao da izdrži tu. Onaj vapaj, kletve, povici, buka i lupa po stolima vanredno ga razdraživala. Neopažen ni od koga zamakne u dvoranu za čitanje.

Tu bijaše sve pusto.

Prihvati novine, što su mu najbliže bile pri ruci, razmota ih i pročita naslov uvodnoga članka:

„Tko je kriv?“

Bio to deveti ili deseti nastavak suhoparna članka, puna sve samih praznih riječi, doskočica i običnih nadmudrivanja.

Baci novine na stranu i neopažen, kako je i došao, odšulja se iz čitaonice, pa krene dalje na desno.

Kako se udaljivao, tako je i buka i lupa u čitaonici bivala sve slabija, dok nije na posljetku u daljini posve zamrla.

Sad je i u njem utihnulo sve. Smirili se osjećaji, smirile se strasti, želje, težnje . . . On je tu u srcu mjesta, medju kućama, sred ljudi, ali on toga ne osjeća . . . On je sâm . . .

Sâm sam, majko, sâm na ovom svijetu! . . .

To mu sada zaigralo negdje duboko u duši i on se sjetio „popića“, siromašna „popića“, i preporuke pokojnoga brata.

Providjet će on i za njega. Naći će se i za njega i za svakoga po koji tračak topline, koje mu je jošte prepuna grud. Toplina je ta, što mu dolazi iz jednoga dijela duše njegove, dok se već onaj drugi, ljepši dio i duše i srca počeo da ledeni, da zamire . . . On to osjeća, i još mu se čini, da gleda, kako mu već na iskru, što se u njem nedavno rasplamtjela u tolik plam, padaju tanke naslage pepela . . . Tinjat će iskra još koje vrijeme pod pepelom, a onda će gasnuti sve više i više, dok na posljetku sasvim ne utrne. A po tom će sve ohladnjeti, osušiti se, sve . . . osobito srce . . .

— Usahlo vrelo! — kako je ono i sama rekla.

Ulicom se razdao žamor. Prolazili ribari, tužili se na zlu lovinu i sve nešto psovali i rogoborili.

„Bit će, te njega kunu!“ — sjeti se Ivan riječi staroga Randića.

Tu mu se pred očima ukazala vizija. Gleda on starca „principala“, kako s nategom vadi iz mora ostanke izgorjela broda i izloživ one ugarke na žalu zuri u njih još uvijek onako čeznutljivo i bolno.

A vani na otvorenoj pučini suklja visoko u zraku crni dim, munjevnom brzinom suče morem parobrod — prvi domaći parobrod. Ali starac, zaokupljen svojim

dragim ugarcima, ne vidi ponosne i pobjedonosne ladje, koja u svojoj hitrini kao da guta daleki prostor . . .

Gleda Ivan . . . S usahloga vrela u Černikovoj uvali gleda on svoje veliko djelo, gleda valove, što ih razbudio parobrod, i u mukloj njihovoj pjesmi sluša hvalu za ono djelo . . .

Uminula vizija, u daljini se izgubili glasovi ribara i on se opet našao sam u pustoj i tamnoj ulici.

I nekuda, kao da bi nenadano, stvorila se pred njim nijema i mrka sjena kuće, u kojoj stanuje Nadalo.

Ivan stane pred vratima mrke kuće. Bio je miran. Blijedi pogled u budućnost, što mu ju netom razotkrilo ono trenučano vidjenje, razbudio i opet u njem onu prvašnju njegovu misao . . . I ta je misao sinula i opet pred njim živa, jedra i svijetla. Još jedan pogled u sumorno nebo, u život, u razbijene sne, ali ovaj put bez gorčine, bez pečali i žalovanja . . .

— Netko mora da padne! — dahne mladić, pa prišav uporku otvori vrata, koja se čas zatim sama stvorila za njim.

$\frac{a}{10}$ -